Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 8

Eylül 1970 • 250 Kuruş

farubi

Zonaro'dan bir tablo
Fotoğraf: ATILAY GÜLEN

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Destanları: Orhun Âbideleri 4
Güllü Agop ve Osmanlı Tiyatrosu 8
Istanbul'un Eski Esnafı 13
Sekiz Ayşe Sultan 16
Eski Bir Hikâye: Öldürülen Gelin 20
Zeki Velidî Togan 24
Tevfik Fikret'in Son Yılları 27
Malta Camii 34
Araplar'ın İhâneti 40
Zonaro 48
60 Yıl Önceki Türkiye 50
Millî Eğitim Basımevi 52
Savaş Destanları 62
Muhabere Tesisleri Kuruyoruz 67
SS Teşkilâtı ve Himmler 73
Eski Istanbul'da Azınlıklar 80
Ülkeler ve İnsanlar 88
Tarihe Akan Bir Ay 92
Tarih Bilmecesi 93
Karikatür 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Eylül 1970 Yıl: 6 Cilt: 2
Sayı: 5 Sıra: 68

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tefdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Baleş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Destanları: 3

ÂBİ

«...Türk milletini bütün milletlerden üstün buldum!»

ORHUN DELERİ

Yılmaz Oztuna

ÇAR Petro'nun İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ı yendiği 8 temmuz 1709 Poltova savaşında, Johann von Strahlenberg (Yohan fon Ştrâlenberg) adında Alman asıllı bir İsveç subayı, Ruslar'a esir düştü. Sibirya'ya sürüldü ve orada serbestçe dolaşmasına izin verildi. 13 yıl Sibirya'da gezen bu subay, 1722'de İsveç'e döndü. 1730'da gezilerini anlatan ünlü Almanca eserini yayınladı. Bu kitapta, şimdiki Moğolistan'da, Orhun ırmağı çevresinde bulduğu birtakım meçhul işaretler kazılmış taşlardan bahsediyor, hattâ bu taşlardan kopya ettiği bazı işaretleri de yayınlıyordu. Kitap, XVIII. yüzyıl Avrupa'sında ilgiyle okundu. Fakat gezginin naklettiği işaretlere kimse bir mânâ veremedi. Aynı yüzyılın sonlarında Rus gezgini Pallas ve 1822'de Spassky de Orhun çevresini ziyaret edip bu taşları gördüler. Hattâ sonuncu bilgin, 22 adet yazılı taşın kopyasını yayınladı. 1825'te Fransız Doğu bilgini Abel Remusat, bu yazılı taşların bulunduğu çevrenin «Türkler'in eski ülkesi» olduğunu ileri sürdü ve kitabelerin Türkler'e ait olabileceğini söyledi. XIX. yüzyılın sonlarında Fin bilgini Heikel, bütün yazılı taşların kopyasını dikkatle aldı ve bütün Avrupa akademi ve üniversitelerine dağıttı. Birçok bilgin, bu meçhul işaretler üzerinde çalıştılar. Fakat hiçbiri bir sonuç alamadı.

Nihayet Danimarka Akademisi Başkanı Thomsen, 1893'te Orhun yazıtlarının kaleme alındığı alfabeyi çözdü. Önce «Türk, Tengri (yani Tanrı) ve Kül Tigin» kelimelerini okumaya muvaffak oldu. Diğer kelimeleri, bu kelimelerle mukayese ederek okudu. Çünkü andığımız üç kelime, kitabelerde pek çok defa geçiyordu. Kitabelerin Türkçe olduğu anlaşıldı. Türkçe metinler, Avrupa dillerine çevirileriyle birlikte yayınlandı ve o tarihten beri yüzlerce türkolog, bu abidelerin üzerinde çalıştı.

İlim tarihinin harikulâde keşiflerinden birine konu olan kitabeler, Baykal Gölü'nün güneyinde, şimdiki Moğolistan topraklarında, Göktürklerin merkezi Ötüken yakınlarındaydı. «Göktürk Alfabesi» denen millî Türk alfabesiyle yazılmıştı. Bu alfabeyi yapanların, Türkçe'nin ses bilgisini çok iyi bilen insanlar oldukları anlaşılıyor. Çünkü Göktürk alfabesi, Türkçe'yi doğru olarak yazmak için, sonradan kullanılan Arap alfabesinden daha elverişlidir.

Bu Orhun abideleri'nden, XIII. yüzyıl başlarında Moğollar'ın tarihini yazan İranlı büyük tarihçi Cüveynî de bahsetmişti. Çünkü abideler, Cengiz'in başkenti Karakurum'a hayli yakındı. Orhun abideleri, 3 tanedir. 3 abidenin en temiz ve sağlam olanı Kül Tigin abidesi olup 3,75 metre yükseklikte, yani iki insan boyundan uzundur. Yukarıdan aşağıya doğru kalınlaşan bu abidenin tepede genişliği 1,22 metre, tabanda 1,32 metredir. Az ötesindeki Bilge Kağan abidesinin de ölçüleri aynıdır. Abidelerin yakınlarında birçok heykel, bilhassa Kül Tigin'in bir heykeli vardır. Türkler'in heykeltıraşlıkta çok ileri olduklarını gösteren bu eserlerin bir kısmı, son yıllarda Çek arkeologları tarafından bulunmuştur. Göktürkler çağından kalma 3 abideden başka daha yüzlerce kitabe elimizdedir. Ancak bunlardan hiçbiri Orhun abideleri derecesinde önemli değildir.

Zaten Orhun veya Göktürk abideleri'nin önemi, Türk edebiyatında başka hiç bir eserle ölçülemeyecek derecede büyüktür. Bu hususiyet, abidenin yazarı Göktürk prenslerinden Yulug Tigin'i, Türk ediplerinin en büyüğü saymamıza kâfidir. Kitabelerde kullanılan dil, hayran olunmak bir yana, hayret edilecek derecede mükemmeldir. XX. yüzyılın büyük Türk yazarlarının kullandıkları

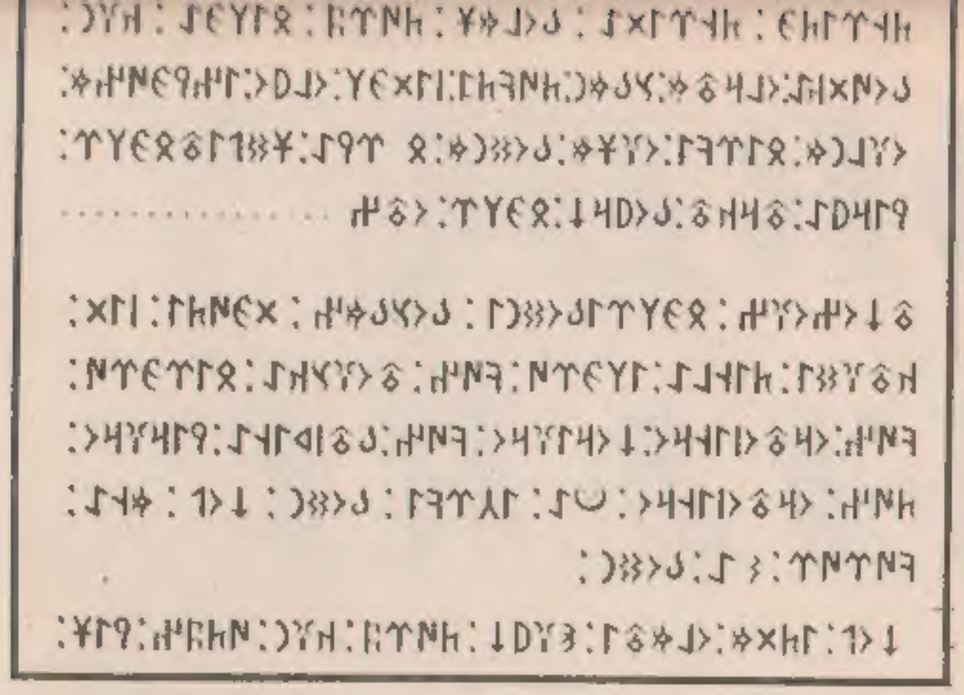

Kül Tigin yazıtından bir parça.

Türkçe derecesinde işlek bir nesir dili görülür. Bu dil, her cümlesinde şiir kokar. Cümleler kısa, kesik, fevkalâde mâna yüklüdür. Herhangi bir kelime çıkarılıp eklendiği takdirde, cümlelerin dengesi derhal bozulur. VIII. yüzyılda bulunduğumuz düşünülürse, anlatılan fikirler hayrete değer. Koyu bir milliyetçilik, kitabelerin ruhuna işlemiştir. Şüphesiz nesir dili gibi bu fikirler de yüzyıllardan süzülmüş bir gelişmenin sonucudur. İfade, son derece realisttir. Yüzyıllarca işlenmeksizin bir dilin böyle bir mükemmellik kazanmasına ve böyle bir fikir seviyesine erişmesine imkân yoktur.

Orhun abideleri'nden ilki, 730 yılında Büyük Türk Hâkanı Bilge Kağan'ın başbakanı Bilge Tonyukuk tarafından, ikincisi 732 yılında Bilge Kağan tarafından, düşmanla savaşırken kahramanca ölen kardeşi Kül Tigin adına, üçüncüsü de 735 yılında Bilge Kağan adına dikilmiştir. Abidelerin yazarı, Bilge Kağan ile Kül Tigin'in amca oğlu olduğu sanılan Yuluğ Tigin'dir. Bu ölümsüz eserlerde Bilge Kağan, yüzyıllar ötesinde şöyle seslenmektedir:

«Ben, Tanrı'ya benzer, Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kağan, Tanrı irâde ettiği için, hâkanlık tahtına oturdum. Ey milletim, ey hânedânım! Sözlerimi dikkatle dinleyin!

«İleride gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar bütün milletler şimdi bana tâbidir. Bugünkü gibi kargaşalık olmaksızın Türk Hâkanı Ötüken'de otururşa, Türk yurdunda sıkıntı olmaz. Ben, Ötüken'de otururak yurdumu yönettim. Çinliler'in altınına, gümüşüne, ipeğine, tatlı sözüne, değerli hediyesine kapılmadım. Bunlara kapılan ne kadar Türk'ün can verdiğini, Çin boyunduruğuna düştüğünü unutmadım. Tanrı yardım etti, Türk Hâkanı oldum. Dağılmış milletimi bir araya topladım. Fakir milletimi zengin ettim. Azalmış milletimi çoğalttım. Atalarım Bumin Kağan'a, İstemi Kağan'a lâyık bir oğul olmaya çalıştım.

«Atalarım Türk yurdunu öyle sıkı tuttular, öyle bilgelikle, öyle güzel törelerle yönettiler ki, Türk milleti bahtiyar oldu, onların ölümlerine candan ağladı. Atalarıma tâbi olan bütün yabancı milletler, Çinliler, Tibetliler, Moğollar bile onların çağında yaşadıkları mesut hayatı unutmadılar. Atalarım o kadar ünlü hâkanlardı. Sonradan bilgisiz ve kötü hâkanlar ulu Türk tahtına oturdular. Onların kötü idaresi ve Çinliler'in hilesi yüzünden Türk milleti, zengin ülkelerini kaybetti. Türk hâkanlarının cihânı tutan ünleri geçmişe karıştı.

«Bu yüzden, Çinliler'e beylik eden Türk kişizâdeleri köle, Türk kızları câriye oldu. Türk beyleri, şanlı isimlerini bıraktı. Çince isimler kullanmaya başladı. Doğu Türkleri, Çin hâkanına tâbi olup 50 yıl onun acıklı ve utandırıcı idaresinde yaşadı.

«Fakat Gök Tanrı, Türk'ün bu hâline acıdı. Türk Milleti yok olmasın, eskisi gibi cihânın en yüce milleti olsun diye, babam İlteriş Kağan'la anam El-bilge Hâtun'u Türkler'e hâkan kıldı. Tanrı güç verdi, babamın Türk ordusu kurt, Türk düşmanları koyun oldu. Düşmanlar, kurt önünden kaçan koyunlar gibi dağılıp gittl. Hâkan babam, doğudan batıya at koşturup Türk milletini tekrar topladı, birleştirdi, Türk devletini diriltti.

«Ey Türk Oğuz Beyleri! Üstten gök çökmedikçe, alttan yer delinmedikçe, bil ki, Türk milleti, Türk yurdu, Türk devleti, Türk töresi bozulmaz. Ey ölümsüz Türk milleti! Kendine dön! Su gibi akıttığın kanına, dağlar gibi yığdığın kemiklerine lâyık ol!

«Ey milletim! Bil ki ben, zengin ve parlak bir millete hâkan olmadım. Zayıf ve zavallı bir milletin başına geçip tahta oturdum. Kardeşim Kül Tigin ve yeğenlerim olan iki prensle and içtik; babamın, amcamın hayatlarını verdikleri millet uğruna biz de bütün gücümüzle çalıştık.

«Başına geçtiğim Türk milletinin birliği ve yüceliği için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Ölesiye, bitesiye çalıştım. Tanrı yardım etti, bahtım yâr oldu, yoksul milletimi zengin ettim. Türk milletini bütün milletlerden üstün kıldım!»

Kül Tigin yazıtının bulunduğu bölgenin genel görünüşü.

Gedikpaşa tiyatrosu.

Güllü Agop ve Osmanlı Tiyatrosu

Yazan: Metin And

TANZİMAT'TA, Avrupalılaşma akımında en önemli çalışmalardan biri de Güllü Agob'un kurduğu ve yönettiği Osmanlı Tiyatrosu olmuştur. Türk yazarları, yazdıkları, çevirdikleri veya adapte ettikleri oyunları ilk defa bu tiyatroda oynatmışlar, Müslüman tiyatro sanatçıları sahneye ilk defa bu tiyatroda adımlarını atmışlar, Türk seyircisi de ciddî tiyatro zevkini ilk defa bu tiyatroda bulmuştur.

1840 tarihinde doğan ve asıl sanatı sıvacılık ve nakkaşlık olan Güllü Agob (Agob Vartovyan) tiyatroya merak etmiş, Ermeni toplumunun amatör tiyatro çalışmalarına katılmıştı. Agob'u diğer Ermeni tiyatrocularından ayıran yönü, Türkçe tiyatro oynamak isteğiydi. Gerçi bunda kazanç düşüncesinin payı da yok değildi. Çünkü Ermenice temsilleri yalnız Ermeniler seyrediyor, oysa Türkçe temsillere hem Türkler, hem Türkçe'yi de bilen Ermeniler geliyordu. Güllü Agob 1862 - 1864 yılları arasında İzmir'de hem Türkçe, hem Ermenice temsiller veren Vaspuragan topluluğunun başında bulunarak Türkçe temsiller için gerekli görgüyü kazandıktan sonra, Istanbul'a dönüşünde Asya Kumpanyası'nı kurmuştu. İşte bu yazının konusu olan «Osmanlı Tiyatrosu» topluluğunun temeli bu kumpanya olmuştur.

Gedikpaşa'da 1861 yılında Fransız sirk topluluğu Souillier canbazhanesi bir tiyatro binası yaptırmıştı. 1863 yılında komedyalar oynayan Ohannes Kasparyan'ın Aramyan topluluğu burayı tahtadan bir tiyatro binasına çevirdiler, burada 1866'ya kadar temsiller verdiler. Gedikpaşa tiyatrosu çeşitli ellerde kullanıldıktan sonra ilk defa burada Güllü Agob'un başında bulunduğu Asya Kumpanyası Türkçe olarak Crisafullu ile Devicque'in yazdıkları César Borgia adlı dramı oynadı. 1868 yılında verilen bu temsili duyuran Mecmua-i Maarif gazetesi bu oyunu Fransızca'dan Karabet Papazyan Efendi'nin Türkçe'ye çevirdiğini, ayrıca bir bale oynanacağını, Gedikpaşa'daki tiyatronun adının Tiyatroy-ı Osmânî olduğunu belirtiyordu. Nitekim Güllü Agob daha sonra topluluğunun adını tiyatronun adına çevirmiş, böylece «Osmanlı Tiyatrosu» kurulmuştur. Bundan sonra «Osmanlı Tiyatrosu»nun toparlanma dönemi başlamaktadır.

Bu arada Mustafa Efendi'nin yazdığı Leylâ ve Mecnun adlı tragedya oynanmıştır. 1869 ramazan ayının başlangıcında Mümeyyiz gazetesinde şu ilânı buluyoruz:

«Gedikpaşa'da kâin Osmanlı tiyatrohânesi, geçen sene misillû bu sene dahi açılmıştır. Her şeyin gittikçe derece-i kemâle vâsıl olduğu der-kâr olmağla, bu sene icra olunacak oyunların, sâbıkînden bâlâ-ter olacağı der-kâr bulunmuştur. İşbu tiyatro Ramazân-ı şerîfte yalnız cumartesi akşamları tatil olup leyle-i sairede icra-i lu'biyât edecek ve Ramazan'dan sonra haftada üç kerre oyun oynayacak ise de, geceleri ileride ilân ve taayyün kılınacaktır. Tiyatronun localarla mevki-i sairesinin ücretleri tanzim olunacak ilân sahifelerinde gösterileceği derkâr olup fakat bütün mevsim için, yani yetmiş beş defa için abona olmak isteyenlere fiyattan yüzde otuz tenezzül olunacağı mev'uddur. Mezbûr tiyatronun komedileri Türkî lisan üzere bittertib sitâyişe şâyân olacak derecede olduğu vâreste-i kayd ve beyandır. Bu oyunların birtakımı gerçi bazı ehl-i kalem arasından ise de, ekserisi mezkûr tiyatro müdürü Agob Efendi'nin icâd ve eser-i himmeti olmasıyle meşhur olacak, noksan ve kusurları ehl-i insaf nazarında mâzur ve mestûr tutulmak lâzım geleceği misillû bilfi'l ve bil-kuvve muhtaç olduğu ianenin dahi dirîg buyurulması şiar-ı himmet ve insaniyet, gaye-i vataniye icabından görünüyor».

Bundan sonra oyunların listesi verilmektedir. Tragedyalar şunlardır: Ersas, Leylâ ile Mecnun, Tâhir ile Zühre, Sergüzeşt-i Perviz. Dramlar şunlardır: Telemak, Feyzi Paşa, Sezar Borjia, Kumarbaz, Bekâr Filosof. Komedyalara gelince, bunların sayısı daha kabarıktır: Zorakî Tabib, Zorla Nikâh, Don Gregorio, Tosun Ağa, Misafiri İstiskal, Pourceaugnac, Kocaya Tuzak, Edgar ile Beslemesi, Richelieu'nün Sergüzeşti, Divânelerin Hekimi, Mürai ve Lâubâli, Pulcinella.

Nitekim duyurulan bu oyunların hemen hepsi oynanmıştır. Bunlardan Tosun Ağa ile önce Aziz Ağa diye duyurulmuş, Molière'in eseri olan Pourceaugnac'ın yanlış olarak Victor Hugo'nun eseri diye

Osmanlı tiyatrosu artistleri Besa yahut Ahde Vefa piyesinin bir sahnesinde.

tanıtılmıştır. Listede yer almayan oyunlardan oynandıklarını bildiklerimiz arasında Keyhusrev Şâhın Adaleti (3 fasıl, 6 perde), Kıskanç Karı (3 perde), Rosmunda (İtalyan yazarı Vittorio Alfieri'nin tragedyası olacak), Venedik Apukuryası, Çoban Oğlu, Çoban Kızı (Kanto-raks, 1 perde), Tabib-i Aşk, Nikotimos'un Kızı (şarkı 1 perde), Tabib-i Mücazip (Komedi 1 perde), Afrika Bedevîleri (Kanto ve şarkı, 1 perde), Very Lokantasının Uşağı, Titizmeşrep ve Keremkâr ve başkaları.

1869 yılında Güllü Agop bir yandan oyunlarını düzenlerken, bir yandan da Müslüman oyuncu arıyordu. Gene Mümeyyiz gazetesine Ramazan'da şöyle bir ilân verilmişti:

«Güllü Agob Efendi idaresinde bulunan Osmanlı Tiyatrosu için lisanı iyice bilir ve okur yazar çend nefer İslâm oyuncuya lüzum göründüğünden gerek oyun yazan zevatın ve gerek oyunları icraya muktedir bulunup da şu eser-i nâfi'in el birliği ile emel edilen derecede kemâle îsâli için kendisiyle beraber olmayı arzu eden hamiyyet-kârânın lûtfen Gedikpaşa'da kâin tiyatroya müracaat eylemeleri ve oyuncuların derece-i iktidarlarına göre iki, üç bin kuruşa kadar maaş dahi vereceğini müdir-i mûmâ-ileyh beyan ve ilân eder. Kılıç yutmak ve buna müsasil acib ve garib şeyler göstermekte mahir Çinli bir hokkabazın yarınki pazar akşamı mezbûr tiyatrohanede temâşaya şâyân oyunlar ve misli görülmedik hünerler icra eyleyeceği ilâve-i ilân kılınır».

Nitekim değişik tarihlerde Osmanlı Tiyatrosu'nda Müslüman oyuncular çalışmış, başarı da göstermişlerdir. Bunlar arasında oyun da yazmış olan Ahmed Necip Efendi, Kavuklu Hamdi, İsmail Hakkı Efendi, Mehmet Vâmık Efendi, Mehmed Edip Efendi, Selim Efendi, Hüsnü Edhem Efendi, İbrahim Efendi, Ahmed Fehim Efendi gibi.

1870 yılı Osmanlı Tiyatrosu için iki bakımdan önemlidir. Güllü Agob on yıl süreyle Türkçe tiyatro oynatmak imtiyaz ve tekelini elde etmişti. Gerçi daha önce de Naum Tiyatrosu'na, bazı anfi ve sirklere böyle fermanlar verilmişti. Ancak Güllü Agob'a tanınan imtiyaz ve tekel Türkçe oyunlar içindi; bu imtiyaz karşılığı aşağıda görüleceği gibi hükümet de bazı karşılıklı şartlar ileri sürüyor, tiyatroya ödenek vermemekle birlikte bir çeşit devlet tiyatrosu kurmuş oluyordu. Bu imtiyazın hükümlerini görmeden önce Güllü Agob tiyatrosunun gelişmesine yol açan iki önemli olayı da belirtelim. 1870 yazında Beyoğlu'nda eşi görülmemiş bir yangın olmuş, yüzlerce bina kül olmuş, binlerce insan açıkta kalmıştı. İşte bu yangında Beyoğlu'ndaki tiyatrolar da yanmıştı. Böylece bu acı olayla her nekadar Türkçe oyun oynamamakla birlikte Güllü Agob için rakib kalmamıştı. Şimdi, Âli Paşa'nın alınmasında büyük yardımı

Güllü Agob Efendi.

Türk aktörlerinden Ahmed Naclb

olduğunu bildiğimiz imtiyaza: Bu belge 15 Safer 1287 ve 4 mayıs (16 mart 1870) tarihli Şûrây-ı Devlet Umumî tezkeresi ve şartnamesi Başvekâlet Arşivi Şûrây-ı Devlet No. 7777'de bulunmaktadır. Şûrây-ı Devlet dairesinin mazbatasının metni şöyledir:

«Dersaadet ve Bilâd-i Selâsede Türkçe olarak icra edeceği tiyatro oyunları için Güllü Agob'a imtiyaz itâsına dair Şûrây-ı Devlet nafia dairesinden tanzim olunan mazbata melfûf şartname lâyihasıyle beraber heyet-i umumiyyede mütalâa olundu: İstinbât olunan fezlekeye göre mumâ-ileyhin icrâ-i lû'biyat edeceği mahalle Istanbul'da Gedikpaşa'da ve Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda mevcut olan tiyatrolar ile Beyoğlu ve Tophane taraflarının bir münasip mahallinde küşad edeceği tiyatro olup, zikrolunan Gedikpaşa Tiyatrosu için nefs-i Dersaâadet'e mahsus olarak, mukaddema on beş sene müddetle verilmiş olan imtiyazın on seneden ziyadesi güzerân etmiş ise de dört, beş sene daha müddeti bulunduğu cihetle bunun inkizâ'ından evvel mumâ-ileyhe imtiyaz itâsı uyamıyacağından ve mumâ-ileyh Agob'un icra edeceği lû'biyatın lisân-i Türkî üzere telif veya terceme olunan komedya ve trajedya ve dram ve vodvilden ibaret olup opera misillû şarkı ile icra olunan oyunlar müstesna bulunduğu cihetle, bunun istediği imtiyazın Beyoğlu tiyatrolarına dokunur yeri olmadığından, Üsküdar ve Beyoğlu cihetleri için şimdiden ve Istanbul tarafı dahi Gedikpaşa Tiyatrosu'nun inkizâ'-ı müddet-i imtiyaziyyesi tarihinden itibaren onar sene müddet mumâ-ileyh Agob'a imtiyaz itâsı dairece ekseriyetle kararlaştırılmış ve Istanbul ve Üsküdar cihetlerinde imtiyazı tarihinden muteber olmak üzere nihayet altışar ay ve Galata ve Beyoğlu ve Tophane tarafları için dahi yine tarih-i imtiyazdan itibaren üç sene zarfında birer tiyatro küşâdına mumâileyh mecbur olup bu müddetler içinde tiyatro küşâdıyla lû'biyata devam eylemez ise hakk-ı imtiyazdan sâkıt olması ve tiyatro için intihap olunacak mahallerde terceme veya telif olunan oyunların evvelce hükümete irâesiyle istihsâl-i ruhsat olunması, lâyiha-i mebhûsede münderic şerait cümlesinden bulunmuş olduğundan ve bu misillû oyunların tehzîb-i ahlâka hizmet edeceği der-kâr olup, mumâ-ileyh Agob bir vakitten beri şu işe teşebbüs ederek eser-i terakki göstermeye ikdam eylemekte idüğüne binaen, dairenin kararı veçhile Üsküdar ve Tophane tarafları için şeref - tasdîr buyurulacak ferman-ı âli ve Istanbul cihetî için dahi Gedikpaşa tiyatrosunun inkizâ'-i müddet-i imtiya-

Çağın önemli aktör ve rejisörü Tomas Fasulyeciyan, Muhsin Onbaşı rolünde.

zı tarihlerinden itibaren mumâ-ileyh Güllü Agob'a onar sene müddetle imtiyaz itâsı tensip olunmuş ve mebhûs-ün-anh olan şartname lâyihası dahi leffen takdim kılınmış olmağla icab eden imtiyaz ferman-ı âlisinin bil-isdâr icra-i icabı zımnında Şehir Emanet-i behiyyesine tesyâr olunması ve Zabtiyye Müşîriyyet-i celîlesine dahi beyân-ı keyfiyyet buyurulması tezekkür kılındı ise de olbabta emr-ü ferman Hazret-i men leh-ül-emrindir. 15 safer 1287 fi 4 mayıs 1286».

Yukarıda metni verilen bu mazbataya bir de on bir maddelik bir şartname eklidir. Buna göre Güllü Agob Istanbul, Üsküdar, Beyoğlu'nda Türkçe dram, tragedya, komedya ve vodvil oynamak tekelini on yıl süreyle tekeline almaktadır. Opera ve benzeri müzikli türler bu tekelin dışında bırakılmıştır. Tekel olduğuna göre bu süre içinde başka tiyatrolara izin verilmiyecektir. Gene bu süre içinde Üsküdar'da altı ay içinde, Galata, Tophane ve Beyoğlu'nda üç yıl içinde, Istanbul'da 6 ay içinde bir tiyatro kurmak mecburî olup kurmazsa, izni kaldırılacaktır. Yerler ve oynanacak eserler murakabe edilecektir. İlk yıl on çeşit oyun oynanacak, daha sonraki yıllarda bu arttırılacaktır. Kâr ve zarara bakılmadan her yıl Üsküdar da otuz, Galata ve Istanbul'da en az elli temsil verilecektir. Son üç maddede ise yoksullar yararına verilecek temsiller, tiyatroda bir zaptiye neferinin bulunacağı ve bilet fiyatları üzerine hükümler bulunmaktadır. Bütün bu şartların önemi, devletin Istanbul'un değişik yerlerinde tiyatroların açılmasına önayak olması, tiyatronun yayılmasıdır. Yabancı tiyatro faaliyetine de engel olunmayacaktır; çünkü Türkçe olmayan tiyatro temsilleri bu imtiyazın dışında bırakılmıştır. Ancak ilerde göreceğimiz gibi Güllü Agob tiyatrosunun daha sonraki yıllarında imtiyaz bir yanda müzikli tiyatro temsilleri, öte yanda suflörsüz ve metinsiz oynayan tulûat tiyatrolarıyla çatışacaktır. XIX. yüzyılın sonuna doğru ise imtiyaz bitmiş, Osmanlı Tiyatrosu da sona erdiğinden, Beyoğlu'ndaki yabancı tiyatrolara karşı Türkçe oynayan yerli tiyatroları korumak amacıyla 1870 yılında daha Güllü Agob imtiyazını almadan önce Ortaoyuncularının da millî bir Türk tiyatrosu kurmak için hükümetten arazi istdiklerini ve burada kadınlar için localara kafes konulacağını Istanbul'da yayınlanan Levand Herald gazetesinden öğreniyoruz. **(Arkası var)**

Istanbul'un Eski Dükkânları

Yazan: Hüsnü Kınaylı

ESKİ esnaf hayatı gedik usûlüne bağlı olduğu için, Istanbul'da dükkânların sayısı belli, sabit idi. Onun içindir ki, dükkân üstündeki bekâr odalarında yatıp kalkan esnafın kontrolü çok daha kolaydı. Çırak, keyfe göre kovulamaz, istenildiği zaman yeni çırak alınamazdı. Çarşı boylarının bütün çırak ve kalfaları, dükkân üstündeki odalarda yatar kalkar, taife isimleriyle ve meşreb ve ahlâklarıyle çarşı bekçilerinin malûmu idi.

Meyhaneler, kahvehâneler ve kasaplar müstesna, hemen bütün dükkânlara sokaktan en az üç basamak merdivenle çıkılarak girilirdi.

Çarşı boylarında yol ile aynı seviyede dükkân yoktu. Dükkânlara tıpkı evlerde olduğu gibi sokak papucu ile girilemezdi; usta, kalfa, çırak merdivenin alt eşiğinde pabuçlarını çıkarırlar ve dükkâna çorapla yahut çıplak ayakla çıkarlardı. Dükkân içinde de öyle oturulur, dolaşılırdı. Ustanın dostu, ahbabı olmayan ve sadece alışveriş için gelen müşteriler dükkânın içine alınmazdı, tezgâh önünden alışveriş edilirdi.

Dükkâncının misafirleri de dükkâncı ve çırakları gibi pabuçlarını çıkarıp dükkâna çıkarlardı, bundan ötürüdür ki, eski metinlerde «Dükkâna girdi» yerine hemen daima «Dükkâna çıktı» diye yazılıdır. Hattâ bu tâbir, güzel esnaf çıraklarının medhi yolunda yazılmış manzûmelerle edebiyatımıza girmiştir:

Kanlu peyhânı ki bû sîne-i uryâna çıka
Benzer ol gonca-i nevresteye dükkâna çıka
(Yahyâ)

Bir gümüş topuklu tâzerû çırak
Şan verir dükkâna nazla çıkarak
Ger bûs-i pâyine izni olursa
Pîş-tahtesine sen nakd-i can bırak

Seherî dükkâna çıkar ol mehrû
Pâyine ustası döker âb-ı rû

Dükkânın zemini daima tahta döşeli olurdu. Bazen tahta döşeme üzerine kilim, hasır serilirdi. Dükkâncı ve çırakları, kalfası yer minderleri üzerinde otururlardı.

1826 yılına kadar berber dükkânları, gedikleri kahvehânelerle birlikte olagelmişti. Kahvehânelerin zemini taş döşemeli olmak mecburiyetindeydi ve kahveci çırakları dükkânda çıplak ayakla ve çıplak ayaklarında nalın ve takunya ile hizmet etmek mecburiyetindeydiler. Onun içindir ki, kahvehânelerin bir köşesinde kurulan berber dükkânları da aynı nizama tâbi idi.

Büyük, ordu - esnaf alaylarında Istanbul esnafı arabalar üzerinde dükkânlar

kurarlar, mallarını, işlerini, zenaatlerini hatka teşhir ederek geçerlerdi, bu alayları tasvir eden eski metinlerde çok canlı, çok renkli sahneler vardı.

Istanbul'da temizlik amelesi (çöpçü) teşkilâtı kurulmadan önce, esnaf, dükkânlarının önlerini temiz tutmaya ve sabah akşam dükkân önlerini temizlemeye mecburdu.

Dükkânlara sahiplerinin ismi yazılarak tabelâ asılması mecburiyeti geçen asır sonlarında konulmuştur; sahipleri tarafından isim verilmesi de tabelâlar asıldıktan sonra başlamıştır. Eskiden beri bazı Istanbul dükkânlarına, tabelâ yerine, o dükkânı halka tanıtacak kule, minare, merdiven, arslan, at, deve, horoz, kuş, balık, çiçek, ağaç, gemi, kayık, araba, çizme, kafes, zincir gibi alâmet-i fârika teşkil edecek bir resim asılır, hattâ bazen bunların mücessem modelleri, maketleri yaptırılarak asılırdı. Bu model maketlerin içinde bugün pek yüksek kıymetli sanat eserleri vardı; meselâ Mısırçarşısı'nda Hamlacıbaşı'nın baharatçı dükkânında 1,5 metre kadar boyunda altı çifte çok güzel bir saltanat kayığı modeli vardı ki, yeri Istanbul Deniz Müzesi olan bu model bugün nerededir, kimin elinde kalmıştır bilmiyoruz.

Abdülaziz devrinde bazı dükkân sahipleri alâmet-i fârika olarak Osmanlı armasını asmaya başladılar; II. Sultan Abdülhamid, dükkânlara devleti temsil eden armanın asılmasını yasak etti.

Meşrutiyet devrinde bir bayrak modası çıktı. Meyhanelere varıncaya kadar dükkân camekânlarına kırmızı yağlı boya ile ay - yıldız resimleri yapılırdı, bayrak nakşımızı lâubâlî bir ibtizale düşüren bu nakışlar da yasak edildi. Istanbul'da dükkân isimleri de devir devir modaya, zamanın ahvaline tâbi olageImektedir.

II. Meşrutiyet devrinde «Meşrûtiyet», «Kanun-ı Esâsî», «Donanma», «Ordu», «Selânik»; I. Cihan Harbi içinde «Berlin», «Viyana», «Yavuz», «Midilli», «Çanakkale», «Kars», «Batum»; mütareke ve işgal yıllarında «Garden», «Pariziyen», «Londra», «Haylayf»; Beyaz Ruslar'ın memleketlerinden kaçıp Istanbul'a uğradıkları sıralarda «Petrograt», «Moskova», «Novotni», Zafer'den sonra «Anadolu», «Ankara», «Hâkimiyet-i Milliyye», «Sakarya», «İnönü»; sıkıfıkı Amerika dostluğu zamanlarında «Amerikan», «Hollywood», «Atlantik», «Teksas», piyasaya yeni zenginlerin, yeni para görmüşlerin katıldığı devirde «Özen», «İmren», «Doyum» ve daha bunlara benzer pek çok isimler kullanılmıştır.

DÜKKÂNLAR VE BEKÂR ODALARI

Son yıllar içinde Istanbul dükkânlarının iç dekorları, vitrinin tanzimi hakikaten sanatkâr ellerle yapılmaya başlanmıştır. Bilhassa elektrik ışığından, dükkânları cazip göstermekte çok faydalanılmaktadır.

Eski Istanbul'da silâh pazarı.

Kapalıçarşı'da kuyumcular çarşısından bir görüntüş.

Eski Istanbul'da çarşı boylarındaki dükkânların hemen hepsinin üstünde bir bekâr odası vardı ki bekâr uşağı garip çıraklar, kalfalar bu odalarda yatar barınırlardı. Kendisi bekâr olan ve dükkânı evinin semtine çok uzak olan dükkâncının, ustanın da çırak ve kalfası ile birlikte bu odada yattığı olurdu.

Dükkân üstü bekâr odalarında barınan esnaf, akşam ezanında yemeklerini yer ve hemen yatardı; bazen de yatsıya kadar bir mum ışığında oturulur, sohbet, muhabbet edilirdi. Bu bekâr odalarının eşyası büyükçe bir zenbil içinde bir çamaşır bohçası, bazen küçük bir sandık, tek şilteli, tek yorganlı, tek yastıklı bir yer yatağı idi. Dükkânın lüzumsuz hırdavatı ile bazı fazla ticaret malları da bu odada muhafaza olunurdu.

Hicrî 1242 yılı başında (M. ağustos 1826) tanzim edilmiş ihtisap nizamnamesinde dükkânlar üstündeki odalar hakkında şu hükümler vardı: «... Dükkânların üzerindeki odalara gece olsun, gündüz olsun sahibinden gayri (usta ve çırağından gayri) kimse eğlenemez (kalamaz); dükkân sahibi, 'vilâyetinden gelmiş akrabamdır veya hemşehrimdir' diye dükkânın üstündeki odaya bir nefer bekâr alırsa ve bunu ihtisap ağası haber alırsa, o misafiri odadan derhal çıkarıp dükkân sahibini te'dip eder...»

Bekâr uşağı çırakların ve bu çıraklar arasında bilhassa güzel çocukların dükkân üstündeki odalarda geçmiş hayatları üzerinde pek çok şey yazmışlardır. Bunların arasında garip ve namuslu çocukların doğruluk yolunda nasıl mükâfat gördüklerini anlatan çok güzel hikâyeler vardır. Kalenderlik yollarında âşıkane vak'alar, cinayetler de nakledilmiştir, yine aynı yollarda kaleme alınmış destanlar vardır.

Dükkân üstündeki odalarda yatar kalkar bekâr uşaklarının ellerinden çıkmış kaza ateşleriyle Istanbul'da yangınlar da olmuştur, hattâ şehrin büyük bir parçasını yok eden ateş âfetleri olmuştur.

Dükkân üstündeki bekâr odalarında yatıp kalkma, hem ahlâkî mahzurlar dolayısıyle, hem de yangın tehlikesine karşı, Cumhuriyet devrinde kesin olarak yasak edilmiştir. Fakat bazı dükkânlarda kaçak olarak yatıp kalkan çıraklar zamanımızda da görülür. Bu yasak için tamamen tavsamıştır diyebiliriz.

Eski kahvehâne dükkânlarında ise çıraklar, kahvehâne uşakları yataklarını geceleri kahvehâne peykeleri üstüne sererlerdi. Eski kahvehânelerde ayrıca «Şirvan» denilen balkonumsu yerler vardı, kahve çırakları, uşakları ve kahvehânelerde mekân tutmuş bazı bekâr tayfası, geceleri, konar kalkar bir merdivenler çıkılan bu şirvanlarda serilen döşeklerde yatarlardı.

Sekiz Ayşe Sultan

Yazan: Adnan Giz

EPEY zaman önce bir gün, üstad Süheyl Ünver'i ilim ve sanat yuvası olan dershanesinde ziyaret etmiştim. İlgi çekici bir davete gidiyordu. Beni de beraber götürdü. Beşiktaş'tan Yıldız'a doğru çıktık. Kapısını çaldığımız eski konakta, son çağın meşhur padişahı II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan, annesi Müşfika Kadın - Efendi ile beraber oturuyordu. Tarih merakı ile Osmanlı hanedanının bazı kadın üyelerini tanımıştım. Fakat ilk defa bir padişah kızıyla karşılaşıyordum. Osmanlı tarihi üzerine yaptığımız konuşma sırasında, Ayşe Sultan, sarayda yaşadığı yıllarda kendisinin Osmanlı hanedanı içinde sekizinci Ayşe Sultan olarak tanındığını söylemişti.

Bu yazıda, sekiz Ayşe Sultan'ın kısa hâl tercümelerini sunacağım. Bu kısa hayat hikâyelerinden, XV. yüzyıldan, XX. yüzyıla kadar padişah kızlarının hayatları bakımından, devirlerin bazı geleneklerini ve değişmeleri takip etmek mümkün olacaktır:

I. AYŞE SULTAN — Çelebi Sultan Mehmed'in yedi kızından biridir. Bu yedi kızdan Ayşe Sultan'la Selçuk Sultan'ın isimlerini biliyoruz. Osmanoğulları, XIV. yüzyıldan II. Bâyezid devrine kadar öteki Müslüman hükümdarların kızlarıyle evlendikleri gibi, yine Müslüman prenslere kız vermişlerdir. Son olarak II. Bâyezid'in kızlarından biri Akkoyunlu şehzâdesi ile evlendirilmiş, onun bir siyasî mücadelede ölümü üzerine Istanbul'a getirilmişti. Bu tarihten sonra Osmanlı prensesleri yurt dışına çıkarılmadığı gibi, bir süre sonra Istanbul'dan çıkmaları bile önlenmiştir.

II. Murad, tahta geçtikten sonra 1424'te, İsfendiyaroğulları ailesinden bir kızla evlenirken, yedi kız kardeşini de evlendirdi. Bu arada Selçuk Sultan'ı Karaca Paşa'ya, adını tesbit edemediğimiz bir sultanı, Çandarlı Mahmud Çelebi'ye, öteki kardeşlerinden üçünü Karamanoğulları'ndan, ikisini de, İsfendiyaroğulları'ndan birer prens'e vermişti. Bunlar arasında evlendirilmiş olan Ayşe Sultan, Fâtih devrine kadar yaşamış, 1469'da Edirne'de, Istanbul yolu üzerinde bir cami yaptırmıştır.

II. AYŞE SULTAN — II. Bâyezid'in yetişkin dokuz kızının yaşça büyük olanlarından biridir. Kız ve erkek kardeşlerinin çoğu gibi, dedesi Fâtih Sultan Mehmed'in saltanatı zamanında doğmuştur. Gelibolu sancak beyliğinde bulunan ve «Güvey» lakabı ile anılan Sinan Paşa ile evlendirilmiştir. Bu dönemde sultanlar, kocalarının görevli oldukları şehirlerde yaşayabiliyorlardı. Fâtih'in ölümü sırasında Ayşe Sultan, Anadolu beylerbeyisi olan eşiyle beraber Kütahya'da bulunuyordu. Sinan Paşa, İstanbul'dan Şehzâde Cem'e gönderilen ulağı yakalamış ve iki kardeş arasında kopan mücadelede kayınpederinin saltanat hakkını korumaya çalışmıştı. Bu iç savaş sırasında Kütahya kalesinde yalnız kalan Ayşe Sultan, parası bitince devlete ait yirmi beş bin akçayı harcamıştı. II. Bâyezid'in cülûsundan sonra Gelibolu'ya döndüler. Kütahya kalesinin dizdarı, paranın ödenmesini istedi. Ayşe Sultan babasına gönderdiği mektupta durumu açıklayarak, hazır parası olmadığından, dedesi Fâtih Sultan Mehmed'in kendisine hediye ettiği kıymetli bir üsküfü satarak borcunu ödemeye çalıştığını, fakat Gelibolu'da kimsenin bu kıymetli hâtırayı satın almaya veya rehin karşılığı borç vermeye cesaret edemediğini, bu sebepten üsküfü Istanbul'a gönderdiğini bildiriyor. «Bâkî ferman, Sultan babamın yüksek emirlerine ve şefkatlerine bağlıdır» diyordu. Sinan Paşa 1504 yılında öldü. Ayşe Sultan muhtemel olarak Kanunî devrinin ilk yıllarına kadar yaşadı. Ölümünde Vefa'da yaptırdığı türbeye gömüldü. Gelibolu bölgesi tahrir defterlerinde, Ayşe Sultan ve eşine ait bir hayli mülk ve vakıf kayıtları vardır. Bu arada Ayşe Sultan'ın Gelibolu'da Sungurca mahallesinde yaptırdığı mescit ve okula, Biga'nın iki köyündeki arazisinin gelirini vakfettiği görülmektedir. Oğullarından Mehmed Bey, Şehzâde Cem'in Mısır'dan Istanbul'a gönderilen kızı ile evlendirilmiştir.

III. AYŞE SULTAN — II. Bâyezid'in oğullarından Şehzâde Mahmud'un kızıdır. Mahmud, babasının sağlığında Kastamonu valisi iken H. 910'da (1504 - 1505) Manisa'ya tayin edilmişti. Edebiyata, musikiye meraklı bir gençti. Zamanın ünlü şâirlerinden Necâtî, Zâtî ve Lâmiî'yi himaye etmişti. 1507 yılında genç yaşında öldü. Üç oğlu, iki kızı vardı. Ayşe Sultan, babasının öldüğü yıl, dedesi tarafından Ser-ulûfeciyân Ferruh Bey'e namzed gösterildi. Bir başkasına nişanlanan kızkardeşi Fatma Sultan'la birlikte 14 haziran 1508'de düğünleri yapıldı. Üç erkek kardeşi Yavuz Sultan Selim tarafından öldürtülmüştü. Ayşe Sultan, bir belgeye göre 1556 yılında hayatta bulunuyordu.

IV. AYŞE SULTAN — III. Murad'la Safiye Sultan'ın kızıdır. Sadrâzam Bosnalı İbrahim Paşa ile evlendirildiği zaman yapılan ihtişamlı düğün, tarih yazıları arasında sık sık tekrarlanan bir konu olmuştur.

Kralların, prens ve prenseslerin, toprak elde etmek veya başka siyasî çıkarlar sağlamak maksadıyla yaptıkları siyasî evlenmeler, Avrupa tarihlerinde önemli bir yer tutar. Osmanlı tarihinde bu evsafta siyasî evlenmelere — birkaç istisna dışında — rastlanmamakla beraber, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra padişah kızlarının istek ve kişiliklerin hiç önem verilmeden, saltanat makamının gaye ve arzularına göre evlendirildikleri görülmektedir.

Bu arada zengin vezirler, dâmatlıkla saraya bağlanırken, yıllarca çeşitli yollardan devşirdikleri servetlerin bir gün saraya intikali de sağlanmış oluyordu. IV. Ayşe Sultan'ın evlenmesinde az çok görülen bu düşünceler giderek gelişecektir. Üçüncü Murad'la eşi Safiye Sultan'ın gözdesi olarak dâmatlığa seçilen Bosnalı İbrahim Paşa'nın bu lutfa karşı saraya sunduğu zengin hediyeler, bu arada muhteşem bir taht ve günlerce süren düğünün tafsilâtı, bu evlenmenin en önemli anıları olarak tarihlerimizde yer almıştır. Düğün töreni 20.5.1586'da başlamış, Sultanların nikâhı en çok yüz bin altına kıyılırken, bu sefer üç yüz bine çıkarılmıştır.

On beş yıl süren evlilik hayatından sonra, İbrahim Paşa'nın 1601'de ölümü üzerine, Sadâret makamı Yemişçi Hasan Paşa'ya verilmiş ve ardından Ayşe Sultan yeni sadrâzama namzed gösterilmişti. Fakat gerdeğe girmeden gözden düşen Yemişçi, Ayşe Sultan'ın sarayında tutuklanarak öldürtülmüştür.

Ayşe Sultan bu sefer, Yemişçi'nin gadrine uğradığından, ötede beride saklanarak hayatını kurtaran ve onun katli üzerine meydana çıkarak padişahın iltifatını kazanan Güzelce Mahmud Paşa'ya verildi. Nikâhları 1604 yılında 400.000 akçaya kıyıldı. Fakat Mahmud Paşa'nın da ikbali pek kısa sürmüş, bir ay sonra gözden düşerek görevinden uzaklaştırılmıştır.

Ayşe Sultan 1605 yılında ölerek kardeşi III. Mehmed'in türbesine gömüldü. İlk eşi İbrahim Paşa'nın ruhu için Şehzâde Camii yanında bir çeşme yaptırmıştır.

V. AYŞE SULTAN — Altı yaşından itibaren üçü sadrâzam olan altı vezirle evlendirildi. Kocalarından ikisi, padişah tarafından boğduruldu. Biri, yeniçeri ayaklanmasında parçalandı. İkisi savaşta kaldı ve yalnız biri eceliyle öldü. Osmanlı prensesleri içinde hayatın çeşitli acılarına uğrayanları çoktur. Ama hiçbiri bu Ayşe Sultan kadar saltanat makamının oyuncağı olarak her biri bir felâketle sonuçlanan bağlantılara sürüklenmemiştir. Dâmadların, devlet adamları arasından seçilmesi ve içinde yaşanılan devrin, hemen bütün devlet adamları için son derece tehli-

keli olması bu sonucusu doğurmuştur.

V. Ayşe Sultan, I. Ahmed'le, pek muhtemel olarak Kösem Vâlide'nin kızıdır. Doğduğu zaman, babası on sekiz yaşından büyük değildi. Altı, yedi yaşındayken, Kuyucu Murad Paşa'nın üzerine sadârete getirilen meşhur Nasûh Paşa'ya nikâhladılar. Nasûh Paşa zeki, muktedir ve çok zengin bir vezirdi. Bu gibi evlenmeler sonunda, zengin vezirlerin serveti döner dolaşır Hazine'ye gelirdi. Nikâhtan bir yıl sonra düğünleri yapıldı. Sultan, Paşa'nın sarayına götürülmüş, fakat zifaf, saray âdeti uyarınca bulûğ'a ermesine ertelenmişti. Nasûh Paşa'nın ikbali ancak üç yıl sürdü. 1614 yılında bir ekim günü, sadrâzamın sarayına gönderilen Bostancıbaşı, vezirle küçük Sultanı bir odada bulmuş, çocuğu kandırıp pencerenin içine oturttuktan sonra gözü önünde Paşa'yı boğdurtmuştu.

Aradan sekiz yıl geçti. I. Mustafa'dan sonra, Genç Osman tahta çıkarılmıştı. Ayşe Sultan evlenme çağına gelmişti. Bu sefer, Van Valisi Hâfız Paşa'ya namzed gösterildi. Hâfız Paşa bir süre sonra Istanbul'a gelerek, dâmadlık şerefine nail oldu. IV. Murad zamanında sadârete getirildi. O da zeki, mert, sanatkâr ruhlu bir adamdı. IV. Murad ve Kösem Vâlide tarafından tutuluyordu. 1631'de ikinci defa sadârete getirilmiş ve bir yıl sonra vukua gelen bir yeniçeri ayaklanmasında kendisini kahramanca savunarak şehid düşmüştü. Ayşe Sultan, yiğit kocasının matemini tutmaya vakit bulamadan, devrin güvenilir vezirlerinden Diyarbakır Valisi Murtazâ Paşa ile evlendirildi. Zamanın âdetine göre, Sultan namına dâmâda gönderilen hediye bohçasını Diyarbakır'a götürmek görevi, Feridun isimli «Vacibülzâle» bir zorbaya verilmiş ve Feridun'un idam emri bohçanın içine konmuştu. Murtazâ Paşa hediyeyi alır almaz, emri yerine getirdi. Paşa hastalıklı bir adamdı. Ancak 1635'te Istanbul'a gelmesine müsaade edilerek zifafları yapıldı. Ayşe Sultan bu evlenmeden memnun kalmamış, Istanbul'daki Venedik Balyozu'nun raporuna göre, alil bir kocaya verilmesinden dolayı kızkardeşlerinden birine dert yanmıştı. Zaten evlilikleri de pek uzun sürmedi. Murtazâ Paşa 1636'da Revan Savaşı'nda yaralanarak, bir süre sonra öldü.

Ayşe Sultanı, 1639'da valilerden Ahmed Paşa'nın eşi olarak görüyoruz. Ahmed Paşa 1642'de Şam'da vali bulunurken, bir zengini malına göz oyarak öldürttüğü duyulmuş ve vazifesinden alınarak Istanbul'da hapis ve malı müsadere edilmişti. Bir yıl sonra Kubbealtı Vezirliğine tayin olunduysa da, 1644'te eceliyle öldü. Otuz yıl içinde dördüncü defa dul kalmış olan Ayşe Sultan, 1645'te yine valilerden Voynuk Ahmed Paşa'ya nikâh edildi. Ahmed Paşa bu evlenme sayesinde yükselerek 1648'de Kapdan - paşa oldu. Bir yıl sonra Girit adasına savaşa gönderildi, Suda Kalesi önünde bir top güllesinin isabeti ile şehit düştü.

Ayşe Sultan'ı bu tarihten beş, altı yıl sonra, devrin pek meşhur bir zorbasının eşi olarak yine tarih sahnesinde görüyoruz. Meşhur İbşir Paşa'yı Istanbul'a getirmek ve burada cezalandırmak için kendisine sadâret mührü verilmiş ve zamanın padişahı IV. Mehmed'in halası olan Ayşe Sultan'la nikâhları kıyılmıştı. Ama İbşir Istanbul'dakilere bir türlü güvenemediğinden gelmekte nazlanıyordu. Kendisine teminat vermek için gönderilenler arasında, Ayşe Sultan'ın Başağası Mercan da vardı. Nihayet razı olarak Üsküdar'a gelmiş ve kendisini karşılayanlarla beraber Ayşe Sultan'ın oturduğu Nasûh Paşa sarayına inmişti. Şerefine, Sultan tarafından muhteşem bir ziyafet verildi. 28 şubat 1655 günü akşamı zifafları yapıldı.

Artık gençlik yıllarını geride bırakmış olan Ayşe Sultan'ın bu evliliği de kısa sürdü, zorba sadrâzam, aynı yılın mayıs ayında boğduruldu. Bu olaydan sonra, Ayşe Sultan'ın yeniden evlenip, evlenmediğini bilmiyoruz. Onun birbirini takip eden evlenmeleri, Naimâ, Hammer tarihleri ve Sicill-i Osmâni gibi eserlerde önemli yanlışlıklara sebep olmuştur.

VI. AYŞE SULTAN (1696 - 1762) — II. Mustafa'nın ilk çocuğudur. Çağdaşı ve adaşı olan III. Ahmed'in kızından ayırdedilebilmesi için Büyük Ayşe Sultan diye anılır.

II. Mustafa ilk kızını beş yaşında iken Köprülü-zâde Numan Paşa'ya nişanlamış ve diğer iki kızı ile beraber evlendirmek maksadıyla 1703'de saraylar inşa ettirmeye başlamıştı. Tahttan düşürülmesi üzerine bu arzusu yarım kaldı. 1708'de yine bu padişahın kızlarından Emine Sultan'ın nişanlısı olan Silâhdâr Çorlulu Ali Ağa'nın sadârete getirilmesi üzerine, bu iki kızkardeşin düğünleri büyük törenlerle yapıldı. Zamanın padişahı III. Ahmed, Ayşe Sultan'a Zeyrek'te Feyzullah Efendi sarayını vermişti. Ayşe Sultan, Numan Paşa'nın 1719'da ölümü üzerine dul kaldı. Bir yıl sonra III. Ahmed'in çocuklarının sünnet düğünü sırasında, Eğriboz muhafızı İbrahim Paşa ile evlendirildi. Sonra yine dul kalmış, 1725'te Hotin Valisi Mustafa Paşa ile evlendirilmiştir. 26.9. 1762'de ölmüş, Yenicami türbesinde babasının yanına gömülmüştür.

VIII. Ayşe Sultan.

VII. AYŞE SULTAN (1718 - 1775) — III. Ahmed'le Musalli Kadın'ın kızıdır. 1727'de Silâhdâr Mehmed Bey'le nişanlandı. Mehmed Bey'e vezirlik verildi. Düğünleri bir yıl sonra, kızkardeşlerinden Zeyneb Sultan'ın düğünü ile birlikte yapıldı. Yeni evlilere Süleymaniye'de bir saray tahsis olundu. Silâhdâr Mehmed Paşa, Patrona Halil isyanı sonunda Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yerine sadârete getirilmiş, üç ay sonra azledilerek muhtelif valiliklerde bulunmuş, 1737'de ölmüştür. Ayşe Sultan, 1740'da meşhur Topal Osman Paşa'nın oğlu Mora Valisi Ahmed Ratîb Paşa'ya verildi. İyi öğrenim görmüş, aydın ve şâir bir zat olan Ahmed Ratîb Paşa, genç yaşında vezirliğe yükseltilmişti. Bu evlenme üzerine, kapdan-paşalığa atanarak Istanbul'a getirildi ve Sultan'ın Demirkapı'daki sarayında güvey girdi. Kasım 1744'te ikinci defa Mora valiliğine tayin edilen Ahmed Ratîb Paşa, I. Mahmud ve III. Osman devirlerinde dikkati çekecek kadar kısa fasılalarla tekrarlanan azil ve tayinler sırasında sık sık vilâyet değiştirmiş ve dördüncü defa Mora valisi iken 1757'de ölmüştür.

Bu sırada tahta geçen III. Mustafa, kardeşi Ayşe Sultan'ı, şehzâdeliğinde hizmetinde bulunan ve yine «Silâhdâr» adıyla anılan Cihangirli Mehmed Paşa'ya vermiştir. Bu tarihte Ayşe Sultan 40, Mehmed Paşa 62 yaşındaydı. Nikâhları 1758 'de Hekimbaşı sarayında kıyıldı. Mehmed Paşa 1770'de sadârete getirilmiş, bir yıl sonra azlolunarak Gelibolu'ya gönderilmiş, affedildikten sonra yine valiliklerde bulunmuştur.

1775'de hastalanan Ayşe Sultan, hava tebdili için gittiği Bahariye'deki yalısında öldü. Rukıyye Hanım-Sultan isimli bir kızı vardır.

VIII. AYŞE SULTAN (1886 - 1960) — II. Abdülhamid'le Müşfika Kadın - Efendi'nin kızıdır. Özel öğretim görmüş, önce Ahmed Nami Bey'le evlendirilmişti. İkinci evlenmesini, Müşir Rauf Paşa'nın oğlu Mehmed Ali Bey'le yaptı. 1924'te hanedan üyeleriyle beraber yurt dışına çıkarılmış, 1951'de dönmüştür. «Babam Abdülhamid» adını verdiği hâtıraları, önce Hayat mecmuasında yayınlanmış, sonra kitap halinde çıkmıştır.

Kısaca hayat hikâyelerini verdiğimiz bu sekiz Ayşe Sultan'ın dışında küçük yaşta ölmüş birkaç Ayşe Sultan daha vardır.

Ayrıca, Kanuni Sultan Süleyman'ın âsi şehzâdesi Bâyezid'in üçüncü kızının da Ayşe adını taşıdığını biliyoruz. Bâyezid, İran'a kaçarken, kızlarının Amasya'da iç kalede bırakmıştı. Büyükbabaları tarafından Istanbul'a getirtilen bu kızların sonraki hayatlarını aydınlatıcı belgeler elde edilememiştir.

Muhayyilât-ı Aziz Efendi'den Bir Hikâye:

Öldürülen Gelin

ESKİ hikâyecilerimiz, o arada meddahlar, yazdıkları veya anlattıkları hikâyelerin konusu Türkiye üzerine ise, kıyafetleri, dekorları, günlük yaşayışı tasvir ederken tam hakikatcı olmuşlar, zamanlarının, muhitlerinin çok kıymetli notlarını vermişlerdir. O notlara tarih kaynaklarımızda rastlayamayız. Hayat Tarih Mecmuası için bir örnek vereyim dedim, «Muhayyilât-ı Aziz Efendi» adındaki eserden, zamanı verilmemiş bir hikâye seçtim.

«Muhayyilât-ı Aziz Efendi» XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır. Aziz Efendi defterdarlıklarda bulunmuş Tahmisçi Mehmed Efendi adında zengin bir zâtın oğlu olup, ilk gençliğini sefihâne mirasyedilikle geçirmiş, sonra devlet kapısına girmiş, H. 1211'de (M. 1796) Berlin elçiliğine tayin edilmiş ve 1798'de orada vefat ederek Berlin'deki Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Meşhur hikâye kitabını Berlin'e gideceği sıralarda yazmıştı.

Molla Emin Hikâyesini kısaltarak ve parça parça kıymetlendirerek nakledelim.

R. E. Koçu

●

Cevad, simya ve tılsım ilimlerinin büyük üstâdı Ebû Ali Sînâ'nın en mârifetli şâkirdiydi, İstanbul'a gelir (Ne zaman, [illegible])

● **Uzunçarşı'da bugün esnafın iskân ettiği Silâhdâr hanı, XVIII. yüzyılda diyar gariblerinin konduğu bir han idi.**

«Vaktâ ki Cevad İstanbul'a geldi, şöyle düşündü: İlim erbâbının oturduğu medreselerden birine insem, yine vaktimi öğrenme ve öğretme ile geçireceğim, halk arasında yaşama zevkinden mahrum kalacağım, halbuki halk içinde yaşamanın başka safâsı vardır... dedi. Silâhdâr Hanı'nda bir oda tuttu ve İstanbul'u dolaşmaya başladı.

● **Attar dükkânları birer edebî mahfil idi.**

«Bir gün Uzunçarşı'dan yukarı çıkarken Attar İbrahim Çelebi'nin dukkânı önünden geçti. Beş, on zürefâ kılıklı ahbablar toplanmış, letâif sohbeti ile keyfederlerdi. Cevad bunları görüp selâm verdi, ve

● **Eskiden dükkânlar yol seviyesinde değildi, dükkânlara birkaç basamak merdivenle çıkılırdı, sokakta giyilen pabuçlar ayaktan merdiven başında çıkarılıp bırakılırdı.**

« selâm verdi, ve pabuçlarını çıkarıp dukkâna çıktı. İbrahim Çelebî, Cevad'a iltifat ederek kahve ve tütün ikram etti. Cevad sohbete karıştı ve meclistekiler kendisinden fevkalâde hazzettiler. İstanbul'a nereden geldiğini ve nereye konduğunu anlattı. Meclistekiler kendisinin hergün uğramasını rica ettiler.

● **Meslek ve mahalle namusuna titiz dikkat, babasız ve velisiz çocukların ve gençlerin baba dostları tarafından korunması ve onların da büyük sözü dinlemesi.**

«İbrahim Çelebi'nin dukkânı karşısında Uşşâkizade'nin dukkânı vardı. Bu dükkân 1211'de (M. 1796 - 1797 yıllarında mevcuttu). Sahibi Molla Emin adında 16 - 17 yaşında mahbûb-ı cihan bir çelebiydi. Bâzen İbrahim Çelebî'nin dukkânına gelir, azıcık oturur giderdi. Bir gün Cevad, İbrahim Çelebî'ye:

— Bu delikanlı buraya gelir, hiçbir sohbete karışmaz, güzelliğine mağrur görünür, lâkin dikkat ettim melûl ve mahzun durur, hüzün ve melâlinin sebebi nedir?.. diye sordu.

İbrahim Çelebî Cevad'ı tasdik etti.

— Onun başına garib bir vak'a gelmiştir... dedi, görülmüş, işitilmiş madde değildir... Pederi bir sene evvel vefat etti, konağı, dukkânı ve yüz kese kadar parası bu delikanlıya kaldı... Babası ile hukukumuz çok eski idi, nevcivandır, baştan çıkmasın diye evlendirmek istedim, çocuk da sözümü dinledi, Molla Emin'e kız aramaya başladık .. Bir gün

● **Bekâr gençlere dengi, kufvü bir kız arayıp bulan ve «Kolcu» denilen evlendirme simsarları vardı.**

« Bir gün kolcu gelip haber verdi ki Alacahamam civarında Yemenici Hacı Mustafa namında bir zâtın bir kızı olup Hacı Mustafa olmuş, kızına konak ve birçok eşyadan maada ayda iki yüz elli kuruşluk irad bırakmış... Kızın anasından gayri kimsesi yokmuş... Kaş kara, göz elâ, teni beyazdan beyaz, boy pos mevzun... Eli ayağı, kaş göz nakşına uygun, edâ ve reftarda fitne-i gerdûn...

● **Delikanlılar kaynana tahakkümüne girmemek için «İçgüveyi» olmak istemezlerdi.**

Ayşe Hanım adındaki o kızı, Molla Emin'e istedik. Kızın anası:

— İç güveyi olursa veririm... demiş, günlük masrafımızı biz görürüz, dâmâd-

«Tılsım ilminin üstâdı Ebû Ali Sînâ'nın. .»

dan ev masrafı istemeyiz, hemen kapımızı açar kapar, onun gibi bir edebli dâmadım olsun

Emin'e söyledim, hatırım için râzı oldu, lakat kaynanası öyle dili zehirli bir kadın çıktı ki, her gun Emin'i ağlatmadan dukkâna gondermezdi... Çocuğun bu hâlını fark ettim, yine araya girdim, boşandılar

● Bir zeâmet sahibi, sokağa yanında dört nefer çuhadâr ile çıkar, debdebeli bir ağadır

«Aradan yirmi, yirmi beş gün geçmişti ki, bir gun dört çuhadârlı bir mükellef ağa buradan geçerken dukkânıma çıktı, eczâ alacaktı; «falan filân şeyler var mıdır?» diye sordu, bulunur dedim, her birinden beşer onar dirhem aldı, bir kâğıda sardım, o da paketleri koynundan çıkardığı bir tulbende sardı, parasını verdi, sonra biraz oturdu sohbet ettik... On gün sonra tekrar geldi ve sık sık gelip gitmeye başladı. Gedikli zaîmlerden Abbâs Ağa imiş.. Bizim Molla Emin de birkaç defa sohbetimizde bulundu .. Bir gün de bir vesile düştü, Emin'in başından geçen nikâhı ve boşanmayı anlattım... Üzüldü, ve

Bir gun de Molla Emin'i alınız, fakirhaneme teşrif edınız .. Evi bulmakta belki güçlük çekersiniz, ben size bir çuhadar gonderirim, sizi alır getirir .. dedi.

«Gelırız .. diye söz verdim.

● Bir konakta misafir karşılama; kibarların dâvetli misafirlere at yollaması.

«Ertesi gun saat üçte (alaturka, gun doğduktan üç saat sonra) bir çuhadâr ile hayderi başlıklı ve Mardın ışı eğerli ikı at gondermiş, Molla Emin'le atlara bindik... Çuhadârın peşi sıra Yenibağçe'de Takkecı Camii yanında çıkmaz sokak içinde bir buyuk kapıya geldik... Hâneye dahil oldukta otuz kadar orta kuşak ve temız gıyınmiş iç ağaları bınek taşında karşıladılar, koltuklarımıza girip eteklerimizden tutarak yukarıya çıkardılar. . Buyüklükte paşakapısına yakın âdeta bir saraydı Değme kıbarda bulunmaz takımlarla doşenmiş bir odaya girdik. , Ağa hazretleri, vezirâne, sırtında.,

● Kara tilki postu kaplanmış bir kürk, ev hayatında giyilen bir kürktur.

sırtında kara tilki kürk, köşeye oturmuş . Yine otuz kadar mumtaz ağalar onunde elpençe dururlar .. Ağanın haşmet ve tumturakına hayran oldum. Bızi gördüğunde:

— Vay birâderler safâ geldınız! Yolumuzda ayak incittınız . Buyurun. Diverek ayağa kalktı.

Bız de etek öpup oturduk. Sofra çıkıp yemek yendıkten sonra ağa bitişik odaya geçti ve bir uşak gelip bana: «Sızi ağa ister» diyerek yalnızca benî ağanın yanına götürdu İşareti ile dizbediz oturduk:

— İbrahim Çelebî, senden bır rıcam vardır .. Elbet kı istediğımı yapmalısın!... dedı

— Elden gelecek bır şey ise nıçın yapmayalım.. dedım.

● Nikâh evlerde, delikanlı içgüveyi olmuyorsa, kız evinde kıyılırdı.

Abbas Ağa:

— Benım dâr-ı dünyada bır kızımdan başka vârisim yoktur. Murâdım, Molla Emin'i dâmâd etmektır, ancak şımdi kendısini razı edıp bugun nikâh ve bu gece zıfaf olsun, dedi

— Molla Emin'e söyleyeyim diyerek yanından çıktım.

Molla Emin'e mâcerayı anlattım

— Sen benım pederimsin, her ne edersen makbûlumdür, dedı

«Gelıp Emin'ın razı olduğunu ağaya söyledım. Hemen mahalle imamına ve cemaate haber gönderdi, yine ilk oturduğumuz odaya geldık. Emin de, ağanın eteğini optü. Takkecı Camıt'nın imamı Remzı Çelebî de kadım yârânımızdandır, geldi, bana âşınâlık etti ve cemiyetin sebebini sordu, anlattım.

— Hak selâmet versın, delikanlı umulmaz devlete kondu .. dedı

Ödağaçları, anberler yakıldı, tövbe ve ıstığfar ile imam efendi bir nıkâh hutbesi okudu, bin kuruş mihr-i muecccl ile Abbas Ağa, kızı Hayâl Hanım'ı Mehmed Emin'e nıkâhladı

● Kibar nikahlarında nikâh kıyan imama kürk verilmesi

İmam efendiye bir sincab kürk giydırildi. Sâirlerıne de birer çevre verildi. Cemiyet dağılınca Abbas Ağa:

— Emin'i hamama gonderelim .. dedi.

Delikanlı bir muntazam beygire bındırılıp ikı çuhadâr ile hamama gonderildi. Ben de yarın inşallah erkence gelmek uzere konaktan ayrıldım.

● Istanbul âsâyişine yeniçeriler bakmaktadır. Yeniçeri Ağalığı Istanbul Emniyet Mudurlüğü yerindedir. Tevkif edilen zanlıların konduğu yere «Falakacılar» denilir; isim, zanlıların falaka dayağına çekilerek söyletilmesinden gelir. Kendi atı olmayanlar uzakca yerlere kira beygirleri ile giderler.

Ertesi sabah dukkânı açtım, bir kıra beygiri tedârik ettim. Molla Emin'in kaynatası Abbas Ağa'nın huzuruna çıkacak kadar vakit oldu mu diye beklerken, bır nefer gelerek sordu.

— İbrahim Çelebi kımdır?

«Gelin kız ise öyle güzeldi ki, dünya öyle gelin görmemiştir.»

— Benım , dedım.

Buyrun Falakacılar'da bırı sızı ister... dedı

Beygır hazırdı, bınıp Ağakapısına gittım. Ne görsem?!... Hapiste olan Molla Emin'dirl. . Can başıma sıçrayıp.

— Bu ne hâldir?.. diye sordum.

Çocuk ağlayarak:

— Ah babacığım... Ben bir garıb şeye uğradım ki kımsenın başına gelmiş değildır... dedı

● İçgüveyinin hamama götürülmesi

Molla Emin mâcerasını şoylece anlatıı

— Hamama gıttık, yıkandıktan sonra şu gördüğun esvabları giydirdıler ve hamam harclığı olarak cebime dort yuz nısfiye koydular ki hâlâ cebimde gerl kalanı duruyor. Hamamdan alıp konağa getırdiler, akşam olup yınc ımam efendi ve cemaat geldi, yemekten sonra yatsı namazını kıldık ve beni zıfafhâneye koydular

● Kızın oğlan tarafından görülmeden alındığı o devirlerde, zengin ve kibar kızlarının esnaftan bir gence para kuvvetiyle verilmesinin sebebi, kızın ya çok çirkin, yahut da illetli, hastalıklı olmasıydı.

.. boyle muhteşem bir zatın kızı ya gaayetle çirkin, yahut da bir illet sahıbı olması gerekir kı çıkarıp bana verdıler, dıye duşunmuştum. Ne olursa olsun, bu devlet için tahammul ederım dedım; zıfafhânenın âlâyişini tarif edemem. Gelın kız ise öyle güzel idi ki dunya öyle gelin gormemıştır... Sevincimden delıye dondüm... Her ne hâl ise o nigârın vuslatı ile kendımden geçtim... Saat altıdan sonra (gece yarısı) uyku galebe. . Sabah oldu uyandım. . Baktım kı karım koynumda yok .. Yataktan fırladım .. Bır de ne göreyim? O dünya guzeli kızı kesmışler, odanın ortasında yatıyor; baş, el, ayak, belkı on parça olmuş »

Umumî Türk Tarihi'nin En Büyük Âlimi

Zeki Velîdî Togan'ı Kaybettik

İSTANBUL Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Ordinaryus Profesörü Zeki Velîdî Togan, 26 temmuz 1970 pazar günü hayata gözlerini yumdu. Birçok millî ve milletlerarası enstitü ve kurumlara üye olan merhum, eserleri bütün dünya ilim çevrelerinde tanınan iki büyük tarihçimizden biriydi (diğeri Fuad Köprülü)

Zeki Velidî Togan, 1891 yılında Başkurdistan'da doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra 1909-1910 ders yılında Kazan'daki Kasımiye medresesi Türk Tarihi ve Arap Edebiyatı Tarihi muallimliğine tâyin edildi.

Kazan'daki Kasımiye muallimliğinde 4 yıl kalan Togan, birçok talebe yetiştirdi, aynı zamanda da «Türk Tarihi» adlı eserini kaleme almak için hazırlıklara başladı. Sonradan yazdığı ve İngilizce olarak yayınlanan hatıralarında o yılları şöyle anlatmaktadır:

«Kazan'daki muallimliğim sırasında, Shalygin isminde büyük bir çiftlik sahibinin evinde kalıyordum. Bu Rus ailesinin yakın dostum olan oğlu Nikolay, tıp talebesiydi. İkimiz bütün kış aynı odada yattık. Onlar bana şaka olarak domuz eti yedirmek istiyorlar, fakat muvaffak olamıyorlardı. Annem bana kışın posta ile ve çok miktarda hazır yapılmış «pilmen» denilen Tatar böreğini, donmuş halde gönderiyordu. Bu ailede iki sene yaşadım. Türk Tarihi adlı eserimi yazarken, tarihi tetkik ve usulünü Prof. Karavef'in bu mevzua ait eserinden öğrenmiyor ve bu mevzua dair dersler veriyordum. Kasımiye'de dört sene süren muallimliğim esnasında epey eserler gördüm. Müsteşrik Ch. Fraehn, daha 1840'ta İslâm ülkelerinde aranmaları gereken İslâm kültür tarihi kaynaklarını sayıp bir eser neşretmişti. Bu da bana rehber oldu.»

Zeki Velidî Togan, daha sonra 1915 yılında Ufa'da muallimlik etti. Buradaki muallimliği sırasında, daha önce yayınladığı tarih kitabına, Şark Türkleri tarihini de ilâve ederek eserin muhtasar bir şeklini ve Fergana hanlarının XVIII. asır tarihine dair eline geçen yeni vesikaları Türkistan Arkeoloji Cemiyeti Zabıtları'nda neşretti.

Bu arada, Zeki Velidî Togan'a sık sık ihtilâlci fırkalara girmesi için teklifler yapılıyordu, ama o, ilmî çalışmalarını aksatır düşüncesiyle bundan kaçınıyordu.

MAKSİM GORKİ İLE TANIŞMA

Zeki Velidî Togan, 1916 yılında Petersburg'a gider. Burada çoğu sosyalist olan bir düşünceli münevverlerle Başkurtların geleceğine dair konuşmalar yapar. Bu çevrede Rus yazarı Maksim Gorki ile de tanışır. Hatıralarında bu tanışmayı şöyle anlatmaktadır:

«Gorki'nin neşretmekte olduğu «Russkiy Letopisetz» mecmuasında çalışan bazı muharrirler ve fikir adamları ile tanıştım. Gorki, Rusya mahkûmu milletlerin kültürlerini tebarüz ettirmek üzere bunların edebiyatlarının el kitaplarını neşretmeyi kararlaştırmıştı. Ukrayna, Fin, Ermeni, Gürcü edebiyatları ve tarihi yazılıyordu. Gorki, «Rusya Müslümanları Edebiyatı» nı yazma işini bana havale etmişti. 1916 yılının kışında bu işle çok meşgul oldum. Bunun için Petersburg'da Public Library'de mevcut Rusya'da matbu Müslüman neşriyatını meselâ İsmail Gasprinskiy ve Azerbaycan'da Hasan Bey Malikof vesairenin tekmil neşriyatını ve Ruslar'ın Türkistan'daki neşriyatını gözden geçirdim. Bu hususta bana bu kütüphanenin Şark Şubesi Müdürü olan ihtiyar Prof. Vasiliy Dimitroviç Smirnof çok yardım etti. Çünkü kendisi de bu meselelerle çok meşgul olmuştu. Ben ise eserlerimde, Rus İslâmları tarafından yazılıp da basılmadan kalan eserleri de gözden geçirdim. Bu, büyük bir cilt oldu. 1916 sonbaharında Rusça olarak yazdığım bu büyükçe eserin müsveddesini Gorki'ye verdim. O da üslûp bakımından gözden geçirmek için Ukraynalılardan Guriyeviç'e vermiş. Sonra araya inkılâp girdi. Bu eser, ihtilâlden sonra Ukrayna'da Maarif Vekili olduktan sonra öldürülen Guriyeviç'in elinde kaldı.»

Zeki Velidî Togan, Petersburg'da bir yandan ilmî çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da siyasî faaliyetlerde bulunuyordu. Asya Müzesi'nde ve İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti'nde çalışırken Müslüman aydınlarla konuşur, siyasî hareketin temini yapardı.

1917 İHTİLÂLİ

Rusya'da Çarlık devrildikten sonra Rusya İslâmları'nın umumî kongresini toplamak için çalışan Zeki Velidî Togan, Kırım, Kazan, Kafkasya ve Kazakistan mümessilleriyle görüşerek kongrenin umumî planını hazırladı. Bunun için de kısa bir süre Helsinki'ye giderek çalışmalarına orada devam etti.

Ne var ki, Zeki Velidî Togan ile Selim Giray Cantürin'in Rusya'nın Cumhuriyetler Federasyonu olması fikrine karşı, Ahmed Salihof, Akçuraoğlu, İsmail Gaspıralı ve Çokayoğlu, Rusya'nın bir demokrat cumhuriyet olması fikrini ileri sürdüler.

Bunun üzerine Zeki Velidî, İslâm züm-

Zeki Velidî Togan, 1964'te Yeni Delhi'de Hindistan Cumhurbaşkanı Muavini ile

Zeki Velidî Togan'ın bir gençlik resmi.

reterine mektuplar yazıp, durumu bildirdi ve bu arada Azerbaycan'dan Bakû'ya Mehmed Emin Resul-zâde'ye bir mektup göndererek, Türkistan, Kazakistan ve Başkurdistan otonom cumhuriyetlerini programlarına almalarını ve kongreye federalistler yollamalarını bildirdi. Sonra da o yılın 28 martında Başkurt, Kazak ve Özbekler'i teşkilâtlandırmak için Taşkent'e hareket etti

LENİN'LE KONUŞMA

Zeki Velidî Togan, Taşkent'te, otonom cumhuriyetlerini kurmak fikri üzerinde nasıl çalıştığını şöyle yazar

«Orenburg'daki Başkurt münevverlerinden İdilbayef'leri görüp subay ve üniversite talebesi olan oğullarını her tarafa gönderilmek üzere mektuplar yazdırdım. Bu vakıt, Torgay vilâyeti valiliğine tâyin olunan Alihan Bukeyhan'ı ve başka Kazak münevverlerini görerek onlardan Moskova'ya kâfi miktarda âzâ göndermelerini temin ettim.

«Bütün bu iş tek bir günde yapıldı. 2 nisanda Taşkent'e geldim. Bizim için mühim olanları, 9-16 nisanda toplanan «Umumî Türkistan İcra Komiteleri Ülke Kongresi» ile 16-20 nisanda toplanacak olan «Türkistan Müslümanları Kongresi» idi. Ülke kongresi, Ruslar, Müslümanlar ve diğer milletlerle müşterek kongre idi.

«Ben grup bürosu âzâsı sıfatıyle bu teşkilât işlerinde selâhiyet sahibiydim. Umumî Türkistan Kongreleri'nde de Müslüman Kongresi'nde de, federasyon fikrini geçirmek için tesirler aldım. Birkaç gün sonra Mustafa Çokayoğlu ve avukat Şahahmedof da Petersburg'dan geldiler. Çokayef, Kadetler'e, Şahahmedof Sosyal Demokratlara bağlı olduklarından federasyon fikrine yanaşmadılarsa da benî kıracak bir tavır da takınmadılar.»

Çarlık idaresinin devrilmesinden sonra 1917 kasımında Başkurdistan millî hükumetini kuran Zeki Velidî, hükumet reisliğine getirildi.

Zeki Velidî'ye göre, Bolşevik ihtilâlinden sonra Sovyetler Birliği içinde kurulan devlet, bağımsız olacak, millî bir ordusu, iktisadî hürriyetleri olacak, komünizm mecburiyeti de bulunmayacaktı.

Bolşeviklerin buna yanaşmaması üzerine arada çıkan anlaşmazlığı görüşmek üzere, Lenin, Zeki Velidî'yi Moskova'ya çağırdı ama, Zeki Velidî gitmedi. Bu sırada Rusya'daki Çekler ayaklanınca Başkurdistan, Kazakistan ve Türkistan kuvvetleri bir ittifak yapıp isyana katıldılar ve Sovyet askerlerini kovdular.

1918 yılının ağustosunda Rusya'nın İşçiler ve Köylüler meclisi hükumeti, yapılan bu ittifakı tanıyınca, Başkurt ve Kazak kolordusu kuruldu. Başkentleri de Orenburg oldu.

Ne var ki, o yıl içinde, Amerikalılar ve İngilizler, Sibirya'ya asker çıkarınca Kazak ve Başkurt kolordusu Bolşeviklerle anlaşmak zorunda kaldı, meseleyi görüşmek için de Zeki Velidî, 1919 yılının martında Lenin ve Stalin'le konuştu. Görüşmelerde bir anlaşmaya vardılar ve Kazak ve Başkurt kolordularını dağılmamak şartıyle Bolşevikler'le bir anlaşmaya vardılar.

1920 yılında Sovyetler siyasetlerini değiştirince, Zeki Velidî ve arkadaşları, mücadeleyi sürdürmek amacıyle Moskova'dan kaçıp dağa çıktılar. Bu sıralarda Türkistan Millî Kurtuluş Komitesi kuruldu, Zeki Velidî komitenin başına geçti.

Bu mücadele 1923 yılının martına kadar sürdü. 1923 yılının martında Zeki Velidî Afganistan'a geçti ve oradan Hindistan yolu ile Fransa ve Almanya'ya gitti.

Almanya'da Göttingen ve Bonn Üniversiteleri'nde profesörlük yapan Zeki Velidî Hamdullah Subhi Bey'in daveti üzerine Ankara'ya geldi ve burada Maarif Vekâleti Telif ve Tercume Heyeti üyeliğinde çalıştı.

1925 yılında İstanbul Üniversitesi profesörlüğüne tâyin edilen Zeki Velidî Togan, o yandan bugüne aralıksız çalıştı, pek çok değerli eser verdi.

Çeşitli milletlerarası kongrelerde memleketimizi temsil eden Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan'ın başlıca eserleri şunlardır:

Umumî Türk Tarihine Giriş,
Tarihte Usûl,
Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi,
İbn Fadlân Seyahatnâmesi,
Birûnî,
Hâtıralar,
Türkistan Hakkında ve ...

Ölümünün 55. yılında Tevfik Fikret: 2

Son Yılları

Yazan: Şemsettin Kutlu

TEVFİK Fikret Meşrutiyet'in ilânından sonra yakın arkadaşlarından Hüseyin Cahid'le birlikte, Meşrutiyet'in meşalesini taşıyacak bir gazete çıkarmaya karar verir. Genç ve sevdalı bir âşık heyecanı ile işe koyulur. Gazetenin adını da kendisi koyar: «Tanın...» Sevinç ve heyesi öylesine taşkındır ki, beyaz işçi önlüğünü göğsüne takıp mürettiphaneye iner, mürettiplerle birlikte şevk içinde çalışır. Nihayet gazete çıkar. Bu arada, karanlık istibdat günlerinde yazdığı «Sis»i ile İstanbul'a, İstanbul halkına, devlete, millete, hattâ askerlere lânetler yağdırmış olan şâir, o mutluluk sarhoşluğu içinde «Rücû»u yazar. Burada, «Sis»de söylediklerinin hepsini geri almakta, millete de, orduya da «Meğer ben yanılmışım, meğer sende ne büyük cevher varmış, ancak zamanını bekliyormuşsun, işte zamanı gelince nasıl da bütün o kötülükleri devirip ortadan kaldırdın!...» diye şükranlarını, hayranlıklarını bildirmektedir. Fakat heyhât!... Fikret'in bu sevinci, bu iyimserliği, ayları bile doldurmaz. Daima olandan, olacaktan çok daha üstününü bekleyen, daima ideale ve hayâle yönelen şâir, aradan pek az zaman geçtikten sonra umduklarının hiç birinin gerçekleşmediğini görünce, bunların gerçekleşmeyeceğine de yeniden kanaat getirir. Ortada değişen — bazı şahıslar ve zümreler dışında — hemen hiçbir şey yoktur. Bu sefer eskisinden daha koyu bir kötümserliğe saplanır; yine sadece idareye değil, yine millete de küser, yine milletten de ümidini keser ve yine gidip «Âşiyân»ına kapanır.

Bütün bu olanlara rağmen Tevfik Fikret'i sevenler, sayanlar, onu arayanlar daima vardır, hattâ çoktur. Bunlar kendisine Dârülfünûn'da ders okutması için rica ve ısrarda bulunmaktadırlar. Şâir, pek de hevesli olmadan, bu görevi kabûllenir; ne var ki buranın havası da kendisini tatmin etmez, oradan da ayrılır. Bir ara büyük bir şevk ve istekle «Yeni Mektep» adında, her bakımdan yeniliklerle donanmış bir okul kurmayı düşünür. Maddî imkânsızlıklar yüzünden bunu gerçekleştiremez ama, onun bu teşebbüsü Fikret'i sevenler için yeni bir ilham kaynağı doğurur: Şâiri, Galatasaray Sultânîsi'ne müdür yapmak. Maarif Nâzırlığı'nda, Fikret'i gerçekten seven ve onun eski okul müdürü olan Abdurrahman Şeref Bey bulunmaktadır. Tevfik Fikret, Abdurrahman Şeref Bey'in Galatasaray müdürlüğünü kabûl etmesi yolundaki teklifini memnunlukla kabûl eder; bir zamanlar talebeliğini, daha sonraları öğretmenliğini yapmış olduğu bu okula müdür olmak, kafasındaki bazı düşünceleri gerçekleştirmek için iyi bir fır-

saltır; işin güzel tarafı da bu ışın siya setle ilgisi bulunmamasıdır

Şâir, Galatasaray Lisesi müdürlüğünde, ilk zamanlar hayatının en tatlı günlerinden bir kısmını yaşar; gecesini gunduzune katarak okulu ıslah etmeye, yeni ve düzenli bir şekle getirmeye çalışır. Kısa zamanda büyük ve hayırlı bazı gelişmeler de sağlar. Ancak onun bu tutumu ve davranışı, gerek okuldaki bazı öğretmenleri, gerek Abdurrahman Şeref Bey'den sonra Maarif Nezâreti'ne gelen kimseleri tedirgin eder. Bu arada 31 Mart olayı sırasında okulun isyancılar tarafından işgal edileceği bile soz konusu olur. Fikret bir müddet nezâretten gelen baskılara goğus gerer; fakat bağdaşamıyacağını anlayınca mudurlukten çekilir. Yeni Maarif Nâzırı Emrullâh Efendi — doğrusu istenirse — bu çekilmeden memnundur; fakat ne var ki, öğretmenlerin pek çoğu ile, öğrencilerin hemen hepsinin, müdürlerinin çekilişini protesto için boykota gitmeleri üzerine, Fikret'i yeniden müdurluğe getirir. Lâkin nâzırla müdür arasına bir kere soğukluk girmiştir. Anlaşmazlık yeniden kendisini gosterince Tevfik Fikret bu sefer — ne pahasına olursa olsun — tekrar dönmemecesine okuldan uzaklaşır. Nâzır Emrullâh Efendi, Fikret'in yerine tanınmış matematikçi Salih Zeyi Bey'i tayın ettikten sonra, pek densizce bir de laf soyler: «Telâş edilecek bir şey yoktur, der. Okulun başına bir şâir yerine bir âlim getirdik». İlme saygı gösterecegim derken, şiiri ve edebiyatı horlayan nâzırın bu sözü hemen her tarafta nefretle karşılanır.

Öte yandan Tevfik Fikret, artık bu sefer kökten, her şeye ve herkese küsmuştur. Halkından ve milletinden yeniden koparak, bir daha şehre aslâ inmemek üzere «Âşıyân»a döner. Butun çalışmalarını, hattâ sempatisini Amerikan Koleji'ne adar. Bu arada belki samimî olmayarak, belki sırf öfkeli bir anının dargınlığı eseri, bir de pot kırar. Kültürünü, irfanını yabancılara değil, kendi milletine ve memleketine harcaması gerektiğini hatırlatan dostlarına

«Artık benim irfânım tebdil-i tâbiiyyet etmiştir» gibilerden çırkın sayılacak bir cevap verir ki, sadece bu sözü bile, kendisini sevmeyenler için uzun yıllar aleyhinde kullanılan bir silâh teşkil edecektir

Memleket, elemli ve felâketli günlere doğru hızla yol almaktadır. Şimdi, Abdulhamid istibdadı yerine — bilhassa kendisinin kanaatince — parti istibdadı gelmiş, hurriyetler yeniden kısılmış, yolsuzluklar almış yurumuştur Butun bu olanlara Bebek tepelerinden kin ve nefretle bakan «Hân-ı Yağma» çeşidinden zehirli manzumeler yazan Fikret, 1912'de Meb'usân Meclisi'nin feshedilmesi uzerine bu sefer «Doksan Beşe Doğru»yu yazar. Zamanın idaresin.

Milliyeti, kanunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni lânetle, mezelletle eder yâd.
Düşsün sana — meyyâl-i tahakkum —
eğilen sez,
Kopsun seni — bir hak diye — alkışlayan
eller

gibi mısrâlarla şiddetle zemmeder.

Yine bu sıralarda — bir muddet önce yazmış olduğu — din ve Tanrı inancına karşı oldukça ağır direnmelerle dolu bir manzumesi olan «Tarih-i Kadim» yüzunden, Mehmed Âkif ile de aralarında — ikisinin de karakterlerine yakışmayacak ölçude — seviyesiz bazı tartışmalar geçer. Çeşitli düşmanları karşısında bir de kendisini dinsizlikle suçlayanların belirdiğini goren şâir, hızla kotüye giden sıhhatının yanında, bu acılarla da sarsılır

«Bir örümcek götürür Hakk a beni»

diyerek onları cevaplandırmak ister

FIKRET'İN ÖLÜMÜ

Artık ömrünün son günlerine geldiğini kendisi de hissetmektedir. Seven pek çok kimseleri, sık sık «Âşiyân»a gelip onu ziyaret etmektedirler ama, Fikret tarifsız bir yalnızlık içindedir. Türk gençliğinin senbolü olarak gördüğü ve bu gözle büyüttüğü, yurda «ışık kucaklayıp getirmek» uzere İngiltere'ye yolladığı Halûk'undan da uzaktadır. Onun, orada Hıristiyan olduğunu da öğrenmiştir. Derken — dehşet içinde — memleketin I. Dunya Savaşı'na katıldığını görür. Şâir için hayatın artık hiç bir mânâsı, tadı kalmamıştır. Bunu

Artık hayat için yetişir bunca infiâl
Dunyada şimdi ben dahi bir fazla
sikletim

beytiyle açıkça ifade eder

Özlediği ölume kavuşmasını, Galatasaray'dan oğrencisi olan, Ruşen Eşref Bey şöyle anlatmaktadır.

«.. Son ziyaretimizdi. Bizimle konuşmaya, içini dokmeye bir türlü doyamıyordu. Ayrılırken: «Yine beklerim, Âşiyân benim değil sizin, orasını unutmayın» dedi. Elini öptük, o da bizleri öptü, arkamızdan kapıya çıktı. Uzun müddet dışarıda ayak üstü konuştu. Meğer o neşe son neşesiymiş, o gün kendisinden ebediyyen ayrılmışız. Neşesi birkaç gün daha devam etmiş. Çok hasta düştuğu akşam yemeğe inerken pek şenmiş. İştahla yemek yemiş Bir saat kadar sonra «Ağrılar yine geldi» demiş. Haplarını vermişler. Sancı gittikçe artmış, pansumana başlamışlar, yine dinmemiş. Durmadan inliyormuş. Yavaş yavaş kendisine uyku gibi bir dalgınlık basmış. Ertesi gun hiç konuşmamış, hiç bir şey yememiş. Hattâ getirilen Doktor Sami Bey'i bile tanımamış. Doktor: «Ben gideyim de arkadaşlarımı getirevim, rica edeyim laçlarını muntazam verin» gibi mahrem bir şeyler soyleyip ayrılmış O gece sıkıntı busbütün artmış Bir ara dalgınlığı şiddetli bir harekete inkılâp etmiş, yattığı yerden fırlayıp, hiçbir şey söylemeden, halecanla odadan odaya gezinmeye başlamış, yataktan kalkıp minderin üstüne yatar, minderden kalkıp kendisini yataga atarmış. Buna mâni olmak istemişler. Bir defasında yanındakileri iterken elini şiddetle karyolaya çarpmış, birden morarıp şiştiği halde, hiç sesini çıkarmadan yine dolaşmalarına devam etmiş. Nihayet yatağında, hiç yerinde durmadan, sudan ayrılmış balık gibi, bir taraftan öbür tarafa sıçramaya, donmeye başlamış. Sonra ağrılar yavaş yavaş dinmiş olmalı ki, çırpınmaları da durmuş.

Ruhunu teslim etmeden bir saat kadar önce, yanında bulunan eşinin elini yakalamış, onu sıkmış, öpmüş: «Artık yıkılıyorum!.. » demiş. Dili hiç ağırlaşmamış. Bebek'ten Doktor Terziyan'ı çağırmışlar, bir iğne yaptırmışlar. Rahat eder gibi olmuş. Eşiyle baldızı başucunda bekliyorlarmış. Doktor da kitap odasında oturuyormuş. Fikret, bu sırada sağ tarafına dönmüş, sakin bir şekilde uyuyor sanmışlar, fakat biraz sonra tekrar odaya giren doktor, onun olduğunu bildirmiş ..»

«Dinsizdir, cenaze namazını kılmak caiz değildir» gibi bazı homurdanmalara rağmen, Tevfik Fikret, yapılan dinî merasimden sonra Eyup'e gömüldü. Kırk beş yıl kadar buradaki mezarında yattı Sonra ke

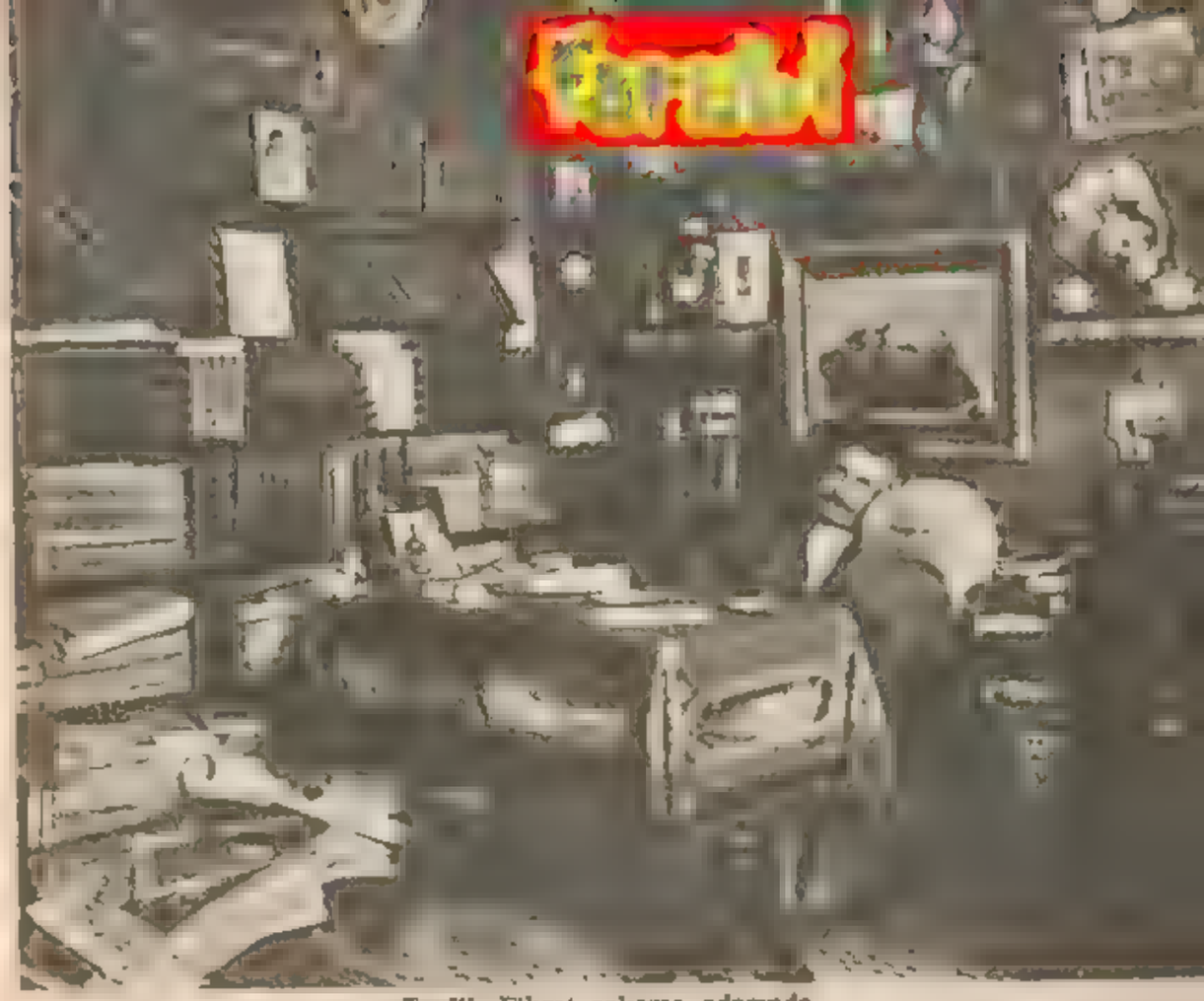

Tevfik Fikret çalışma odasında.

Bir öğrencisinin gözü ile Tevfik Fikret

Tevfik Fikret'in Robert Koleji'deki öğrencilerinden biri de, bir zamanların tanınmış yazarlarından bulunan Kâmuran Şerif Bey'di. Kamuran Şerif Bey, öğretmeni Tevfik Fikret'e ait bazı hatıralarını şöyle anlatıyor

«Talebeye ezberlettiği şiirleri daima Namık Kemal'den, Recâi-zade Ekrem'den seçerdi. Vatansever Namık Kemal'e karşı sonsuz bir hürmet beslerdi. «Kalmıştır» redifli gazelini ezberlettiği zaman, Namık Kemal'den sonsuz bir meftunlukla bahsetmişti. Bu iki şairin her ikisinin de büyük adamlar olduğuna iman etmişti. Realistti de

«— Bugün bunları yazmak kolaydır, ama onların o zaman yazması çok muhimdir, derdi.

«O sırada Namık Kemal'in eserleri bütün halinde neşrediliyordu. Belki rağbetsizlik, belki baskı yüzünden bu neşriyat durmuştu. Fikret, derste bu olaydan söz ediyor, acı acı yakınıyordu, yakındıkça da heyecanı artıyordu. O sırada öğrencilerden biri, bu sözleri dalgın dalgın dinlerken, birden parmak kaldırdı; bir şey sormak istediğini anlattı. Fikret, konuşmasını kesip.

«— Ne var Nuri efendi?

«Diye sordu. Arkadaşımız, bahisle hiç bir münasebeti olmadığı halde, kimbilir nasıl bir hatırlama ile, aklına gelen bir kelimenin manasını sordu.

«— Efendim cumûdiye ne demektir?

«O günlerde malûm Titanik kazası olmuştu; çocuk, herhalde gemiye çarpan cumudiye sözünü duyup bunu hatırlayarak sormuş olmalıydı. Ama Fikret, bu tepeden inme ve yersiz sualden çok üzüldü. Çehresi bedbinleşti. Buna rağmen, cevabı da verdi.

«— Nuri efendi, cumûdiye diye büyük buz kütlelerine denir. Bazan büyük bir geniye, bazan da şimdi batmak gibi, hararetli bir konuşmaya çarpar, darmadağın eder, denizin dibine indirir. .

«Bir gün Türkiye coğrafyası okuyorduk. Muhim bir şehrin, o civardaki vilâyetlerden birine bağlı olduğunu söyleyerek pek kaba bir yanlış yapmıştım. Fikret:

«— Kâmuran efendi, dedi. Vakıa dahili işlerimiz şu sırada cidden çok karışık ve içinden çıkılmaz gibi bir halde ama, eğer ilerde bir gün sen Dahiliye Nazırı olursanız korkarım bugünü de arayacağız.

«Yine bir gün Hâmid'in «Bir Vâha Bir Mevizesi» adlı manzumesini ezberletmişti. Arkadaşlarımızdan biri, sıra kendisine gelince, ayağa kalktı. Ama iyi ezberleyememişti. İlk mısrâı okuduktan sonra arkasını bir türlü hatırlayamadı, çakılıp kaldı. Zavallı çocuk, bu zor durumda mütemadiyen, aklında kalan tek mısrâı tekrar ediyordu:

«Ey beşer çehreli hayvan, heyhât . »

«Fikret, sabırla, bu mısrâa defalarca muhatab oldu; sonra dayanamadı, şakacı:

« — Remzi efendi, dedi. Bu mısrâı bir kere daha tekrar edersenız artık şahsıma karşı bir hakaret olarak kabul edeceğim...

«Mezun olduktan sonra hocam Fikret'i Harb-i Umumi içinde iki defa ziyaret edebilmiştim. İki arkadaşla birlikte evine gitmiştik. Hocamız uzun hastalıklar geçirmişti, evin içinde bastonla dolaşabiliyordu. Aşiyân'ın üst katındaki bir odada bizi kabul etti. Dış görünüşüne rağmen maddeten ve manen çok çökmüştü. Zamanın idaresinden, yolsuzluklardan acı acı bahsetti. Vatan derdi onu için için yiyordu. Biz, o zaman belki bu üç saatlik uzun hitabeye muhatap olacak yaşta bile değildik. Fakat Fikret, içinden taşan bir dertle, içinden taşan bir ihtiyaçla durmadan konuşuyor, söylüyor, ferahlamak istiyordu.

«Bir ara «Çanakkale Harbi»nin dehşetinden ve millete ne kadar pahalıya mal olduğundan bahsederken:

«— Müthiş bir ocak, bir fırın, bir cehennem .. Diye isyan etti. Gençliğin en mümtaz, en seçkin tabakasını alıp kürek kürek bu cehenneme attık.

«Daha sonra alınan fena bir haber için de şu benzetmeyi yaptı:

« — Bu fena haberler, maalesef, daima gerçekleşiyor. Vakıa bazan bir aralık batar gibi oluyor «Oh, batıı ..» diye biraz ferahlamak istiyoruz; fakat daha bunu demeye kalmıyor — affedersiniz — denizde görülen müstekreh, kokmuş bir leş gibi, bir kat daha şişmiş bir halde suyun yüzüne çıkıyor .

«Fikret'in, bilhassa biz talebeleri üzerinde bıraktığı tesir o kadar derindir ki, ondan aldığımız vatan ve fazilet dersini unutmamız, hayatın çeşitli tecellileri içinde onu daima hatırlamamamız imkân yoktur.»

Tevfik Fikret'in çalıştığı Robert Koleji'den bir görünüş.

mıkları buradan alınıp — müze yapılmış bulunan — Âşiyân'ın bahçesine gömüldü.

FİKRET'İN EDEBÎ CEPHESİ

Servet-i Fünûn edebiyatının en büyük şairi olan Tevfik Fikret — hiç şüphe yok ki — Türk şiirine, Türk nazmına büyük yenilikler getirmiş bir sanatkârdır. Ancak Fikret, şiiri ve edebiyatı hiçbir zaman sadece bir zevk, bir estetik, yalın ve maksatsız bir sanat gözüyle görmemiş; kalemini, inandığı birtakım prensiplerin emrinde kullanmıştır. Dolayısiyle — Ahmed Haşim'in tam aksine olarak — Tevfik Fikret; sanatı sanat için değil, sanatı toplum ve fayda için, maksat için, bir vasıta olarak kabûl etmiştir. Bunun için de ilk zamanlar yalnız ferdi ve ferdin şahsî ıstırap ve dertlerini dile getirmeyi kâfi gören şâir, sonraları tamamiyle millet, memleket, toplum meselelerine yöneldi. Batılılaşmak ve Batı'nın her türlü medeniyet nimetlerinden yurdunu da yararlandırmak, memleketi içinde bulunduğu koyu cehaletten, tenbelikten, verimsizlikten kurtulmuş görmek onun için en büyük emel oldu. Yaşadığı devirlerde bu idealin gerçekleşebilmesinden ümidini kestiği için, bunları istikbalde gerçekleşmesine bel bağlamıştı. Bu gerçekleşmeyi yapacaklar da, kendi nesli değil, geleceğin nesli, yani gençlerdi. Onun için Fikret, şiirlerinde gençlere öğüt vermeyi birinci plana aldı. «Halûk'un Defteri» adlı kitabındaki şiirleri hep bu planın örnekleridir.

Öte yandan, ümidini gençliğe ve gençlerin düzenleyeceği istikbâle bağlamış olduğu halde, yine de gününden ve zamanından da bazı kalkınmalar beklemekten bir türlü kendisini koparamadığı içindir ki, devamlı olarak, hırçın ve huysuz oldu. Fikret'in — milletini ve memleketini yürekten sevmesine rağmen — beşeriyetçi olduğu, insanlığı bütünüyle sevdiği de bir

Türk edebiyatında çığır açan Servet-i Fünun mecmuasının ilk sayfasının kapağı.

gerçektir. Yine bunun gibi —mânevi inançlardan hiçbir zaman tamamen kopmadığı halde— zaman zaman yeislerine mağlup olarak din ve Allah anlayışına karşı çıkar gözükmesinin sebepleri de, muhakkak ki, ruhunun ve şuurunun ilhâmı değil, düştüğü öfke çıkmazlarının sonucudur. Çok şeyler umması, çabuk ummaması; umduklarının haydi deyince gerçekleşmemesi, Fikret'in benliğinde öylesine derin kasırgalar estirmiştir ki, bütün düzenli düşüncesine ve düzenli yaşayışına rağmen, kendisini darmadağın bir insan yapmıştır. Fikret'in büyük meziyetleri bulunduğu muhakkaktır; eğer bunların yanında büyük kusurları da varsa, bunun sebebini işte onun bu darmadağın oluşunda aramalıdır. Dolayısiyle bu kısa tahlillerden şu gerçek sonucu çıkarmak mümkündür: Fikret, belki samimî bir mümin değildir ama, tabir caizse, hiçbir zaman samimî bir dinsiz de değildir ve olmamıştır. Onun sol eğilimlerine gelince: Eğer ilim ve fikir yönünden bu konuyu incelemek gerekseydi, şairin solculuk anlayışının hiç de insanlık sevgisinden ileri varmadığı, rejim ve doktrin karakteriyle en küçük bir ilişiğinin bulunmadığı hemencecik ortaya çıkacaktı. Bu sebeple Fikret'i âdeta komünistlikle suçlayanlarla, onu bu yönden benimsemek isteyenlerin tutumlarına ciddî bir gözle bakmak kabil değildir

Tevfik Fikret'in insancı bir vatansever olduğunda, memleketine ve milletine candan âşık bir kimse bulunduğunda aslâ şüphe yoktur. Kişi olarak namusluluğu ve fazileti hakkında ise —öyle sanılır ki— en büyük düşmanları bile aleyhinde en ufak bir belge gösteremezler.

Hırçınlıkları, öfkeleri, alınganlıkları ve küskunlukleri yüzünden onun memlekete bir zararı dokunduğunu söylemek büyük insafsızlık olur; ama bütün bu sıfatlarının cezasını kendisi bol bol çekmiş, bu yüzden bedbaht yaşamış, bedbaht ölmüştür

Fikret Hakkında Söylenenler

«Şüphe yok ki, Tevfik Fikret büyük bir şiir ressamıdır. Kendisi kimseyi taklit etmediği gibi, taklit de edilemez. Elimden gelse onun gibi yazmak isterdim. O, sehl-i mümtenî mevhibesine malık bir sanâyi-i tabiiyye musavvırıdır.»

Abdülhak Hâmid

«Musset'nin (Geceler)i, Fikret'in de «Sis»i eşsizdir. Doğrusu Tevfik Fikret'i ben «Sis» de gördum.»

Sami Paşa-zâde Sezai

«Cenab'ın nazmı daha şûh, daha şakrak, daha cazibeli omaktan meydana gelen bir hususiyete malık iken; Fikret'te nazım daha vakarlı, daha asil, belki daha derin yahut daha yüksek olmuştur.»

Halid Ziya

«Servet-i Fünun inkılâbı adını verdiğimiz inkılâbın en büyük yapıcılarından biri, şüphe yok ki, Tevfik Fikret'tir; ama tek yapıcı değildir ve olamazdı da. Çünkü bunun için yetecek derecede edebiyatta derin bilgisi yoktu: Şark'ı pek az tanır, Garb'ı hemen hiç bilmezdi. Şu kadar var ki, Fikret'de harikulâde bir nisbete varan «zevk selâmeti» vardı. O, etrafındakilerin iyiliklerini alır, işe yaramayan taraflarını bırakırdı.»

Cenab Şehabeddin

«Fikret'ın ölümüyle gençlik en vefakâr ve en ümit verici, dürüst bir dosttan müebbeden mahrum kaldı. Bugün bütün gençlik, fazıletli Fikret'i sonsuz bir hurmet ve şükranla anıyor.»

Ruşen Eşref

«Onun ömrü de, yarattığı mısralar gibi, lekesiz, pürüzsüz ve kusursuzdur Şiirlerini meydana getirirken, nazım ve edebiyat kaidelerine ne kadar riâyet eder idiyse, hayatını tanzim ederken de ahlâk kaidelerine o kadar dikkat ve itina gösterirdi.»

Süleyman Nazif

«Servet-i Fünun edebiyatının nazmı, benim kanaatimce, Fikret'in nazmıdır Belki Cenap daha sanatkârdır, onu bilmem; ama nazım hususunda, Servet-i Fünun denilince akla Fikret gelir.

Hüseyin Cahid

«Benim için Fikret, kudurmuş bir deniz karşısında, kayalar üzerinde yükselen bir altın kule ve bir altın ziyadır.»

Ahmed Hâşim

«Fikret! . İşte bana mükemmellik iştiyakını veren kimse .»

Ömer Seyfeddin

«İnsanlığın Tanrı'lığa yaklaşmak istidadını haiz bulunduğuna, hocam Tevfik Fikret'i tanıdıktan sonra inandım.»

Şehzâde Ahmed Nihad Efendi

«Şahsî haysiyetini, fikir ve vicdanını hiç bir şeye feda etmemiş, kanaat denilen nimeti, tamah denilen zillete daima tercih etmişti.»

Abdurrahman Şeref

«Fikret'te daima sızlayan, daima inleyen, daima beşeriyetin bütün yaralarına şifa ve ilâç olmak isteyen bir ruh, bir kalp vardır.»

Şehabeddin Süleyman

Tevfik Fikret'ten Birkaç Örnek:

Kendisi için

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl;
Kendi cevvim, kendi eflâkımde kendim tâirim
İnhinâ tavk-i esâretten girândır boynuma,
Fikri hür, irfânı hur, vicdânı hür bir şâirim

■

Vatan senden hizmet umar,
Sen yaşarsan o canlanır.
Vatan için ölmek de var;
Fakat borcun yaşamaktır.

Koşan elbet varır, düşen kalkar;
Kara taştan su damla damla akar
Birikir sonra bir gümüş göl olur,
Arayan hakkı en sonunda bulur

Millet Şarkısı'ndan

Çığnendi yeter varlığımız cehl ile kahra,
Doğrandı mübârek vatanın bağrı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çâre;
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol,
Ey hak yaşa, ey sevgili millet yaşa, vâr ol.
Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası vardır,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır
Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol
Ey hak yaşa, ey sevgili millet yaşa, vâr ol

Akdeniz'de Bir Türk Eseri

Malta Camii

Yazan: Osman Öndaş

Malta Camisi

1954 YILINDA yolum bir, iki günlüğüne Malta adasına düşmüştü; şimdi ise Malta'daki hayatım neredeyse bir yılı bulacak. Kısmette varsa belki bir yıl daha yaşarız bu diyarda

Malta adasında bu âna kadar her günüm bir hayretle geçmiştir. Zira Malta adasında Turk adı ve Türk'e ait her şey, yaşatılmakta, hatırlatılmaktadır. Hıristiyan âleminin ayakta kalmış son Haçlılar'ı, Katolikler elinde, dilinde Türk ve Turklük hemen her gun ve her sene, 8 eylülde ise büyük törenlerle anılmakta, Türklük felâketinden kurtardığı için Allah'a şukran merasimleri yapılmaktadır.

Kanuni Sultan Suleyman'ın Mustafa ve Piyale Paşalar'ı komutasında Malta'ya gönderdiği ordu ve donanma 1565 yılı 18 mayıs gününden itibaren 8 eylüle kadar Malta'da kalmış, adayı muhasara etmiş, fakat arkasında 10.000'den fazla şehit bırakarak Malta'dan ayrılmıştı. Bugun Batı âlemine Türk'un başaramadığı Malta muhasarası, Lepanto bozgunundan, Viyana muhasarası, mağlûbiyetinden çok daha önemli olarak gösterilmekte, asıl önemlisi her vesile ile ayakta tutulmaktadır.

Malta muhasarası, Batılı yazarların kaleminde asla bir çıbanbaşının yok edilmesi teşebbüsü değildir. Kanuni Sultan Suleyman buyük bir Hıristiyanlık düşmanıdır ve donanması ile ordusunu Malta'ya Hıristiyanlığı, son kalesinde yok etmek üzere göndermiş ve yeni bir «cihad» açmıştır.

Kudus'ten, Kıbrıs adasından, Rodos'tan atılan Haçlı âleminin, Hıristiyanlık âleminin fanatikleri St. John Şovalyeleri «Hıristiyanlık mahvedilecek» feryatları ile Avrupa'dan geniş yardımlar gormüşlerdi. Ancak sarfedilen her kuruş, hep Turk korkusu ve Türk'e karşı korunma esası üzerine kurulmuş ve bu yüzden Malta adası hemen hemen baştanbaşa kaleler ve istihkâmlarla çevrilmiştir.

Halen nufusu 318 100 olan olan Malta'nın millî bütçesi 58,4 milyon sterling (yaklaşık 1,5 milyar lira) dır ve şahıs başına düşen yıllık gelir 184 sterline (yaklaşık 4.700 lira) yukselmiştir

Malta'da nereye bakarsanız bakınız, bilirsiniz ki her şey; yollar, binalar, limanlar, gözetleme kuleleri ve hattâ şehirlerin yapılışları hep Türk korkusu ve Türk'ten korunma prensibine göre inşa edilmiş ve duzenlenmiştir

Adanın en önemli ticaret merkezi olan La Valetta bir küçük tepe üzerine kurulmuş ve imarına karar verildiği zaman, tepenin tesviye edilerek deniz seviyesine indirilmesi düşünülmüştü. Lâkin sonradan tekrar Turkler'in taarruzuna maruz kalınır duşüncesiyle Kingsway ve Merchant Street denen caddeler hariç diğer kısımlara dokunulmadı ve bu caddelerden çevrelere inen dik merdivenli yollar yapıldı

Malta'nın en buyuk meydanı «Büyük Muhasara» adını taşır ve 1565'teki Turk muhasarasına izafeten verilmiştir. Turgut Reis — Tigne Point — denilen yerde başına isabet eden kaya parçaları tesiri ile yaralanıp ölmüştü. Hâlen Malta Genel valisinin villasının bulunduğu bu semtin adı «Turgut Burnu» dur

Turgut Reis, Malta adasına ve onun hemen yanındaki Gozo adacığına devamlı akınlar yapardı. Bir seferinde kardeşi, St John şovalyelerinin eline düştü ve Gozo adasındaki katedralde hapsedildi, sonra da şehid edildi. Bu defa Turgut Reis hiç olmazsa kardeşinin cesedinin kendisine verilmesi talebinde bulundu. Ancak cesedi dahi yakıp, küllerini katedral bahçesine gömduler. Turgut Reis azap içinde kaldı ve bir diğer akınında Gozo adasının bütun halkını esir edıp Trablusgarb'a götürdü.

Son Osmanlı Meb'ûsân Mecbsi kapatıldıktan sonra Turk milletvekilleri, yazarlar, değerli devlet adamları Malta adasına sürülmuş ve iki seneden fazla bir muddet hapsedilmişlerdi. Ben, işte aylardır

adım adım Malta'yı dolaşıyor ve St Julens körfezinde demir atmış Piyale Paşa komutasındaki Turk donanmasını, karaya akan ve Mustafa Paşa komutasında olan ordumuzu, Malta'da bıraktığımız binlerce şehidi anıyorum.

Cospicua, tepelere yukselen bir semtin adıdır. Buradan Polverista kışlasına ulaşırsınız. Polverista şimdi St. Edwards Koleji olmuştur. İşte Türk siyasî surgünleri 1921 yılında buraya hapsedilmişlerdi. Kimler yoktu ki aralarında; Rauf Orbay, Sadrâzam Said Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Medine muhafızı Fahreddin Paşa, yaveri Emin, doktoru Şevket Beyler, milletvekillerinden Salâh Cimcoz, Mıdhat Şükrü, Ali Cenanî, Ahmet Ağayef Beyler; Ahmed Emin, Velid Ebuzziya, Hüseyin Cahid gibi güçlu yazarlar ve diğerleri ile yüz on beş Türk, Polverista kışlasında, sonraları Verdala şatosunda çile doldurdular.

Son Osmanlı padışahı Sultan Vahideddin de Istanbul'dan ayrılınca önce buraya geldi.

Lâkin hakıkat ne olursa olsun kilise elinde Turk'e ait her konu en inanılmaz şekilde yalnızca bu adada istısmar olunmaktadır.

Rıhtımlardan turist toplayan tenezzuh motorlarının ve yatların en buyuk ilânlarını «Turkler'ın Malta muhasarrasına ait hâdiseleri» nakletmek ve çarpışmaların cereyan ettiği yerleri göstermek esasına dayanır.

Malta kralıyet sarayı ise çepeçevre Malta muhasarasını gosteren tablolarla kaplıdır. Meşhur otellerin en önemli duvar suslemeleri Türk sipahileri veya leventleridir. Yalnız bütün bunlarda kotuleyici intıba esas olarak alınmıştır.

Malta'da «1970 Avrupa Sanat Sergisi» ne Topkapı Sarayı'ndan getirilmiş bazı örneklerle, Türkiye de katılmış durumda. Ama bu sergi dolayısıyle «The Siege of Malta 1565» başlıklı bir albüm yayınlandı. Malta başbakanının ve sair zevatın huzurunda takdim edilen bu eserin iç kapağında şeytan kılıklı bir adam resmi vardır. Hıristiyan duşmanı olarak gösterilen bu cüce kendi tâbirleri ile güya Muhteşem Kanunî Süleyman'dır. Yine bu kitapta, Malta kalelerine saldıran Turk askeri esrarkeş olarak tarif edilmekte ve «Saldırmadan evvel esrar çeken Türkler bir deli gibi atılıyorlardı» şeklinde anlatılmaktadır. Resmedilen Turk askerleri ise gayet vahşî yüz ifadeleri olan, ayakları çıplak, ellerinde mızrak ve bir tek dondan başka elbiseleri olmayan güruhlar halindedir.

Onun için Malta'da Türk'ün aleyhine ne

Sultan Aziz tarafından yaptırılan cami ve mezarlık

yaparsanız, ne yazarsanız buyuk paralar kazanırsınız. Nitekim genellikle «1565 Malta Muhasarası» başlığı altında yayınlanmış yüzü aşkın esere rağmen yeni kitaplar neşredilmekte ve büyük okuyucu kitlesi bulmaktadır. Barbaros Hayreddin hakkında da merak sa.kasıyla iyimser bir eser yazmış olan bir İngiliz yazarının Malta muhasarasına ait kitabından altı yüz bin liraya yakın gelir sağladığını duymak şaşırtıcı olmamalıdır.

Bütün bunları hatırlarsanız, boyu 28, eni 14 km. olan bu adada bir his karışıklığı benliğinizi sarıverir. Sonra bir kurban bayramı sabahı erkenden yola çıkar İslâmiyet'i ve Türk'lüğü yaşatan Malta Camii'ne koşarsınız.

Malta Camii, Sultan Abdulaziz tarafından 1873 tarihinde inşa ettirilmiştir. Bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun Malta Genel Konsolosu Antonio Naum Duhânî Efendi'dir.

Marsa semtinde bulunan cami, aynı zamanda Akdeniz'in ortasında bütün Muslüman ölüleri için son ihtiram vazifesinin yapılacağı mezarlıkla çevrili bulunmaktadır. Caminin caddeye bakan cephesinde, Sultan Abdulaziz'in tuğrası bulunan büyük kapıdan mezarlığa geçilir. Mezarlık yaklaşık bir dönüm araziyi kaplamakta olup, Şark motifleri ile suslü duvarlarla çevrilidir. Duvarların dort koşesinde çift şerefeli minareler yükselir. Ancak mezarlığa girişte ayrıca birbirine yakın tek şerefeli iki minare daha mevcuttur.

Mezarlık derinliğine ikiye ayrılmış gibidir. Sağ tarafta kalan topraklarda yalnız Türk ölülerinin mezarları vardır. Sol taraftaki topraklara ise Cezâyirli, Hindistanlı ve sair tab'alı Muslumanlar defnedilmiştir.

Girişte sağ tarafta bir küçuk âbide mevcuttur ki, Malta siyasi surgünlerinden Binbaşı Eşref Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Âbidenin kitâbesinde şu yazılar vardır:

«Ziyaretçi, Bu mezarlar, Buyuk Harb esnasında Malta adasında vefat eden esirlerindir. Dinî vecibelerini hatırla ve onların ruhları ve obur âlemde huzurları için dua et.

Bu âbide Binbaşı Eşref Bey tarafından 1335 tarihinde yaptırılmıştır.»

Butun bunların haricinde sağ arka koşede tek başına duran bir mezar taşı daha vardır. Kitâbesi bozulmaya yuztutmuş olan bu mezar, harp esirlerinden olup, Malta'da iken arkadaşı Istanbullu Sâdi Nejat Efendi'yi uyurken boğarak oldurduğu için, Malta mahkemesince idama mahkum edilen ve 1917 yılında asılarak cezası infaz edilmiş Halepli Suvari Albayı Hacı Ali İsa'nındır.

Albay Ali İsa'nın idam edildiği yer Floriana semtinde, NATO Karargâhının hemen deniz tarafındadır. Halen bir çocuk parkı ise de, idamın infaz edildiği yer bir koşede kalmaktadır.

Malta Camisi ve mezarlığı Akdeniz ortasında Müslümanlar adına dikilmiş tek mâbettir. Aynı zamanda Malta muhasarası sırasında şehid olmuş 10 000'den fazla Türk askerinin ruhlarına dua edilecek tek mânevî âbidedir.

Caminin kurulmuş olduğu yer, muhasara sırasında en fazla şehid verdiğimiz Marsa düzlüğündedir ki, yer seçimindeki isabet bir kere daha ortaya çıkar. Nitekim Türk ikmal birlikleri ve erzak depoları ile hastane çadırları Marsa denilen yere yerleştirilmişlerdi. Adanın en eski bir Arap şehri olan Mdina, Türkler tarafından onemsenmemiş halbuki her musait fırsatta şovalyelerin yonettiği süvariler eski şehir Mdina'nın yorgun kale duvarlarından çıkıp Marsa düzlüğünde Türkler'e müteaddit baskınlar yapmışlardı. Böylece de Copier'in komutasındaki süvariler, Turk ordusunun yaşama kaynaklarını geriden talan ettiler. Aynı zamanda bu savaş tam bir din muharebesi gibi görulduğunden, son derece zalimâne hareket ediliyordu. Bir baskın sırasında hastane talan olmuş ve butun yaralılar katledilmişti. Bugun bu saha meşhur Marsa kulubune aittir ve Turk şehidlerinin gömüldüğü arazi golf sahası olup, zaman zaman insan kemiklerine rastlanmaktadır.

Malta camisi ve mezarlığı hakkındaki ilk kayıt «2086 Consular» numaralıdır. Türkiye Fahrî Konsolosu olan Bay Apa Bologna şöyle dedi: «Evvelce Hattu'l - Haber denilen semtte bir Muslüman mezarlığı mevcut imiş. Buyuk limanın kuzey batısında yuksek ve kalın duvarlarla çevrili bulunan bu mezarlık, sonraları bakımsızlıktan harap bir hâle duştüğü gibi, liman sahasının genişletilmesi gerektiğinde bir başka mahalle nakli de icap edecekti muhakkak. Nitekim Abdülaziz Han'ın Malta genel konsolosu bulunan Naum Duhâni Efendi, Malta hukumetine, devleti adına resmen muracaat ile bugunku cami ve mezarlığı tesis ettirmiş.»

Mezkur evrakta ise şu kayıtlar mevcut.

«Osmanlı İmparatorluğu'nun şerefli Genel Konsolosu Istanbul doğumlu Michele oğlu Antonio Naum Duhânî Efendi, mevcut Musluman mezarlığının durumunu izah ile bir başka mahalle nakli ve dini vecibelerin ifasına musait bir mâbedin inşası hakkında talepte bulundu. Bu mu-

Malta limanı ve kalesinin genel görünüşü

racaat Malta hukumeti noteri F. S Camilleri huzurunda Malta hukumeti yetkili şahsı ile yapılan müzakereye müstenid olarak sonuçlandırıldı. Temsilci Giovanni Battista Trapani, devlet adına Marsa semtindeki araziyi Osmanlı İmparatorluğu mülkiyetine ebeden kuraladı 11 haziran 1873»

I. Dunya Harbi sırasında camı ve mezarlık, duşman bir devlete ait olduğu için İngiliz İmparatorluğu Mezarlıklar Komiserliği kontroluna devredilmişti. 17 mart 1928 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk fahrî konsolosluğuna seçilen Bay F. K Gollcher'in bu mâbet ile ilgili bir de hatırası var. Camide hâlen olduğu gibi, evvelce de bir imam mevcut değilmiş; bu sebeple hiç olmazsa dinî bayramlarda ezan okuyacak yahut vefat edenlere dinî vecibeleri yerine getirecek bir imam ihtiyacı duyulurmuş. Bir gun Libya konsolosu, Türk cami ve mezarlığının bakımını ileri surerek, bu mâbedin kendilerine devrini, kendisinin Libya'dan imam tayin ettireceğini öne sürmüşse de, Türk Fahrî Konsolosu durumu bağlı olduğu elçiliğe bildirerek muhtemel bir uzuntüyü önlemiş

Gözlerimiz mezarlığın arka cephesindeki iki binaya dönuk; bunlardan biri namaz kılınan mescit, diğeri ise musallâ taşının bulunduğu mahal. Her iki bina arasında kalan kemerlerle suslü duvara ise bir kitâbe nakşedilmiş. Bu kitâbenin üst kısmında bir âyet, alttaki buyuk mermer levhada Fransızca ifadeler var

«Güneş batmığı, yıldızların duştüğü zaman, imanlı ve Allah'a dua eden öluler toz oldukları bu mezarlar içinden ışıklar saçarak uyanacaklar. Allah ölüleri dirilt meye muktedir değil midir? ..»

Ellerimizi göğe açıyor, öz dilimizle Allah'ımıza şehidler adına dua ediyoruz

Kral Abdullah'ın Hâtıraları: 4

Araplar'ın İhâneti

Çeviren: Özcan Erektiren

MISIR'DAKİ İngiliz yuksek komiseri Sir Henry McMahon, bundan sonra sık sık babama mektup yazarak, gerekliği zaman İngiltere'nın ona yardım etmek istedığını belirtti. Hattâ bir mektubunda şöyle diyordu.

«İngiltere Arap ülkelerinin tam bağımsızlığını istemektedir. Bu hususta ne gibi bir yardım istersenız, yerine getirilmeye çalışılacaktır. Yeter ki, Türkler ve Almanlar işgal ettikleri topraklardan çekilsin.»

Gelecekte Turkler ve Almanlar, Arap ulkelerinden çekildikten sonra iş, sınırların tespitine kalıyordu ki, bunu da Suriye'deki genç Arap Partisi merkez komitesi ile babam çizeceklerdi

İngiltere yuksek komiseri Sir McMahon, bundan sonra birkaç defa daha babama mektup yazarak, durum üzerindeki fikirlerini bildirdi. McMahon, İngiltere'nin, Araplar'ın bağımsızlığı için yardıma devam edeceğini, yalnız İran Korfezi ve Hind Okyanusu'ndaki emirliklere yardım etmeye niyetleri olmadığını belirtti.

Bu bölgedeki emirlikler, zaten daha çok Hindistan hukumetının himayesindevdiler ve Hındıstan la siyasî munasebetleri daha sıkıydı. Bir de, Adana, Mersin ve Suriye eyaletlerının batısı, çizilen sınırların dışında kalıyordu. Çünkü Fransızlar da, bu bolgede bazı haklar istemekteydiler

Yüksek komiser, babama yazdığı başka bir mektubunda Filistın'ın nasıl yönetileceğinden söz ediyordu. Babam, bu konuda Filistın'ın hurriyet esasına gore yönetileceğini belirtti. McMahon da Hâşımi ailesinin, idarenin başına geçmesinden dolayı memnunluk duyacağını ifade etti

KONUŞMALAR DEVAM EDİYOR

Suriye'deki Arap Fırkası ile olan temasları kardeşim Faysal yurutuyordu. 1916 yılının yazıydı, babam Tâif'e gitmişti Birkaç gun sonra kardeşim Faysal, Şam dan, Alî de Medine'den geldi, durumu tekrar gozden geçirdik

Elimizdekı bilgilere gore, eğer bir harekât başlayacaksa, bunun ilkbaharda yapılması uygun görünüyordu. Planları tesbit ettikten sonra kardeşim Faysal Şam'a, Alî de Medine'ye dönduler

Bu hazırlıklar oladuısun, bir yandan da

Arap halkı gün geçtikçe harekâta karşı kuvvetli bir istekle kımıldanmaya başlamıştı. Hayat pahalılığı fazlaydı. İhtilâlin kaçınılmaz bir hale geldiği anlaşılıyordu.

Yemen valisi veya Asi mutasarrıfının İstanbul'dan para yardımı için çektiği telgraflara Babıâli cevap bile vermiyordu. Hicaz da aynı durumdaydı. İstanbul'dan para alamamaları onları çok güç durumda bırakmıştı.

Bütün bunların yanında, bir de şu var ki, durumu daha da gergin bir hale getiriyordu: İngiliz birlikleri Irak'ta ilerliyorlardı, Hattâ Bağdad'a bir hayli yaklaşmışlardı. Ahmed Cemal Paşa ise Süveyş Kanalı'nda tutuştuğu muharebeyi kaybetmişti.

Bu günlerde, babam Ahmed Cemal Paşa'ya bir mektup yazdı. Mektubu kardeşim Faysal götürdü. Mektupta babam, Suriye'nin otonom bir idare olması gerektiğini, hükümetin de buna söz verdiğini yazıyordu. Babamın bu mektubuna Ahmed Cemal Paşa karşılık vererek otonominin imkânsız olduğunu söyledi ve yaptıkları cihâd-ı mukaddes için Hicaz'dan gönüllü toplaması isteğini tekrarladı.

Bir zaman sonraydı. Harbiye Nâzırı Enver Paşa ile Suriye'deki ordu kumandanı Cemal Paşa, Suriye, Filistin ve Hicaz'ı ziyaret ettiler. Enver Paşa ile Cemal Paşayı babam adına kardeşim Faysal karşıladı, onlara elmas kakmalı birer kılıç hediye etti.

Enver Paşa'nın Filistin ve Hicaz'ı ziyareti durumu pek değiştirmemişti. O yaz, Hicaz'dan toplanması istenen gönüllü talebi tekrarlandı. Hattâ Mekke'den, Halife adına mukaddes savaş çağırısında bulunulması ve Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı cihad açılması talep edildi.

Babam buna karşı şu mektubu yazdı:

«Mukaddes savaş ilân edilmeden ve hükümet tarafından istenen gönüllü birlikleri toplanmadan önce, Araplar'ın temel hakları sağlanmalıdır. Bunun için yapılacak ilk hareket, bu bölgelerde tutuklanan siyasî suçlular için genel bir af çıkarmaktır. Sonra Suriye ve Irak'a otonomi verilmeli, Mekke'de Şerîf'in hukukî durumu tanınmalıdır. Bütün bunlar yerine getirilirse, Araplar, halkı cihâd-ı mukaddese davet edecektir. Sonra bir oğlumu Faysal'ı Suriye'ye, öteki oğlumu da Irak cephesine göndereceğim. Bir de hükümet, İbnü Reşid'in de cihâda katılması için ona tesir yapmalıdır. Bunlardan başka hiçbir şekilde gönüllü toplıyamayız».

Birkaç gün sonra babamın yazdığı mektuba Sadrâzam Said Halim Paşa ile Başkumandan vekili Enver Paşa'dan bir cevap geldi. Mektupta şöyle diyordu:

«Şam'daki hainler en yakın zamanda tutulup cezalandırılacaktır. Hattâ siz de oğlunuz Faysal'ı bir defa göremeyeceksiniz. Ama söz verdiğiniz gibi gönüllüleri gönderirseniz, durum değişecektir.»

Mektubu alır almaz doğruca Mekke'ye babama gittim. Okudu, bir zaman kaşlarını çatıp öylece durdu, sonra:

— Ne dersin, diye mırıldandı. Bizi tehdit ediyor değil mi?

Bir cevap vermedim. Yalnız babamın düşünceli hali beni endişelendiriyordu. O akşam başkumandan vekili Enver Paşa'ya şu telgrafı çektik:

«Son mektubumuza hiçbir söz ilâve etmeyeceğim. Yalnız şunu bilin ki, isteklerimiz yerine getirilirse, Araplar sizin saflarınıza katılacaklardır.»

BABAMIN ÇEKTİĞİ TELGRAF

İki gün geçmişti. Sadrâzam Said Halım Paşa'dan bir telgraf geldi:

«Cevabınıza teşekkür ederiz. Eğer gönüllüleri Şam'a gönderirseniz, orada bulunan Cemal Paşa'ya talimat yollayacağız. Böylece Cemal Paşa da oğlunuz Şerif Faysal ile gerekli siyasî meseleleri gözden geçirecektir.»

Babam buna şöyle karşılık verdi:

«Gönüllüler oraya gelmeyeceklerdir. Şerif Faysal gelip onları buradan alacaktır.»

Buna hemen İstanbul'dan cevap geldi:

«Şerif Faysal gönüllüleri almak için Medine'ye gidecek ve onlarla Şam'a dönecektir. Oğlunuz Şerif Ali'yi Medine'den Mekke'ye göndermenizi rica ederiz. Çünkü hükümetle anlaşamıyor.»

Babam bu telgrafa da şöyle karşılık verdi.

«Oğlum Şerif Faysal gelince Şerif Ali Medine'den ayrılacaktır.»

Gerçekten de Faysal Medine'ye geldi. Türk kuvvetleri kumandanı Fahreddin Paşa da birlikleriyle beraber Medine'ye gelmişti. Emirliğe ait Arap kuvvetleri de bir yandan toplanıyordu. Şerif Ali, Medine'den ayrılıp, Bir El-Maşi'ye gitti. Yanında kardeşim Faysal bulunuyordu. Günlerden şabanın 8'iydi, yani 9 haziran 1916.

Medine'den çıkar çıkmaz da Cemal Paşa'ya şöyle bir mektup yazdı:

«Arap dilekleri, Osmanlı hükümeti tarafından reddedilmiştir. Mukaddes cihad için hazırlanmış olan kuvvetlerimiz, bundan sonra sadece Arap menfaatlerini korumak için çarpışacaklardır. Bu mektubu aldıktan 24 saat sonra iki millet arasında savaş hali başlamış olacaktır.»

Birkaç saat sonra da Şam ile Medine arasındaki demiryolu kesildi.

İHTİLÂL BAŞLIYOR

Şabanın dokuzuncu günü, yani Müâdiye 10 haziran 1916'da Mekke, Cidde, Tâif ve diğer Hicaz kasaba ve şehirlerinde Arap ihtilâli başladı. Bu münasebetle Şerif Hüseyin ibni Ali bir beyanname yayınlayıp durumu Arap halkına duyurdu.

İhtilâlin ilk günü Arap kuvvetleri, Mekke'deki küçük Türk birliğini ve diğer Osmanlı garnizonlarını ele geçirmişti. Aynı zamanda Jirva ve Jiyad kalesi de muhasaraya alınmıştı.

Osmanlı kuvvetleri, Jiyad kalesindeki toplarla Mekke'yi bombalıyordu. Hattâ bir, iki defa Mekke'de yangın bile çıktı. Çarpışmanın üçüncü günüydü. Cidde, Arap birliklerinin eline geçti. 9. günde Jerul teslim oldu, 1200 kadar subay ve er esir aldık.

Jiyad kalesi ise temmuzun 9'unda, yani ramazanın dokuzuncu günü düştü. Yalnız şunu söyleyeyim, Cidde'den İngiliz donanması kışlayı bombalamakta bize çok yardımcı olmuştu.

Tâif'te de devamlı bir Osmanlı birliği bulunuyordu. Bu kuvvetlerin kumandanı Galip Paşa idi. Ben ise Tâif'i kuşatan kuvvetlere kumanda ediyordum. Yanımda sadece süvari birliği vardı. Daha doğrusu bu develi bir birlikti. Diğer Haşımi kuvvetleri ise Faysal ve Ali ile beraber Medine'ye gitmişlerdi.

2 temmuzda, develi birliğimizle Tâif'e vardım. Vali Galip Paşa durumdan haberdar değildi tabii. Vali, Tâif'in dışındaki bir bölgede yaşıyordu. Beni endişeli bir tarzda karşıladı:

— Bugünlerde buraları hiç de tekin değil, dedi. Başına bazı olayların gelmesinden korkarım.

Sükûnetle karşılık verdim:

— Ben buraya Bakkum kabilesinin ayaklanmasını bastırmak için geldim.

Ürdün Kralı Hüseyin, büyükbabası Kral Abdullah'ın resmi önünde.

Kral Abdullah'ın oğlu eski Ürdün Kralı Talâl.

Elebaşlarını yakalayıp gerekli cezayı vermeliyiz.

O günlerde babam daha Tâif'e gelmediği günü tam tespit etmiş değildi. Alay kumandanı General Ahmed Bey, benim Tâif'e gelişimden işkillenmiş, âdeta saat başı beni ziyaret ediyordu. Ben, ondan çok Albay Suleyman Bey'den çekiniyordum

Albay Suleyman Bey, hem zeki, hem de bu bölgeyi çok iyi bilen bir subaydı. Sonra havadaki gerginliği de görecek kabiliyetteydi Yalnız her iki subay da tekrar tekrar benim Tâif'e gelmemden büyük memnunluk duyduklarını belirtiyorlardı.

9 temmuz günü, ben tam Tâif'e saldırıya geçmek üzereydim ki, ansızın bir haberci gelerek, valinin beni görmek istediğini bildirdi.

Yanımda bulunan arkadaşlarımdan Şerif İbni Rabih ile Şeyh Abdullah Sarrac.

— Aman gitme, diye endişelerini belirtiler. Belki bu kurulmuş bir tuzaktır.

Birkaç saniye düşündüm

— Valinin davetine icabet etmek daha doğru olur, değil mi? dedim

Sonra yanıma Şeyh Fecr, Şeyh Hasan, Hasan İbnu Gaffar ve Ferec'i alarak valiyi ziyarete gittim. Yalnız valinin makamına çıkmadan önce gerekli tertibatı aldım İki şeyh dışarıda bekleyecek, Ferec de atların başında duracaktı. Ben de herhangi bir aksilik çıkarsa valiyi vurup kaçacaktım

Vali beni dostça karşıladı, gülerek elimi sıktı

— Duyduğuma göre hareket ediyormuşsunuz? dedi

Ciddî bir sesle:

— Evet öyle, dedim. Bakkum kabilesine hücuma geçmek için adamlarıma emir verdim

Vali, endişeyle kaşlarını kaldırdı

— Size halisâne bir tavsiyede bulunayım mı? dedi. Harekâtınızı bir müddet geciktiriniz. Buralarda durum bir hayli karışık. Herkesin ağzında söylentiler dolaşıp durmakta, ayaklanma olacağa benziyor. Görmüyor musunuz, Tâif halkı yatağını, yorganını yüklenmiş şehri terk ediyor

— Hiç kaygulanmayınız, diye gülümsedim. Müsaade ederseniz Bakkum kabilesine hak ettiği dersi vereyim, böylece halk tekrar güvenini kazansın Yok, harekâttan vazgeçersem, bu belki daha kötü bir sonuç doğurur. Sonra, halk Türk kaynaklarından Şerif'in değiştirileceği haberini öğrenmiş. Ve Şerif Haydar, yakında Medine'ye geliyormuş. Bu haberi de başta Suleyman Bey olmak üzere bazı Turkler yayıyorlarmış.

Bunları söyleyince valının yüzü birden gerildi, rengi de soldu. Gülümsemeye çalışarak mırıldandı:

— Ah ne ettim de Mekke'yi bırakıp buraya geldim? Keşke hiç Tâif'te olmasaydım!

Sonra kalkıp masasının gözünden bir Kur'ân-ı Kerim çıkardı

— Bunu tanıdınız mı? diye sordu

— Evet, dedim. Bu, kûfî yazıyle yazılmıştır ve babam size hediye etmiştir.

— Benim îmânımdan şüphe eder misiniz?

— Hayır, diye başımı salladım

— O halde söyleyiniz bana, nedir bu ayaklanma söylentileri?

Bir an dik dik gözlerine baktım

— Burada üç ihtimal var. Biri, hiçbir söylentinin doğru olmaması. İkincisi, size ve Şerif'e karşı bir ayaklanmanın hazırlandığı. Üçüncüsü de Şerif ve halk tarafından size karşı bir ayaklanmanın olması. Eğer bu sonuncu ihtimal doğru olsaydı, benim burada yanınızda ne işim vardı? Size karşı bir ayaklanma bahis konusuysa, ne diye yanınıza geleyim de kendimi tehlikeye atayım?

Tam bu sırada kapı vurulup içeri alay kumandanı ile Suleyman Bey girdiler. Valinin yanına yaklaşıp kulağına eğilerek fısıl fısıl konuşmaya başladılar.

Ne konuştuklarını duyamıyordum. Vali de ara sıra kafasını sallayarak onları tasdik ediyordu. İçimden, «Acaba beni mi yakalamayı kuruyorlar?» diye geçirdim Sonra yavaş yavaş doğrulup elimi uzattım

Vali de kalkıp elini uzattı:

— Benimle teması muhafaza ediniz, dedi

Ben de

— Olur efendim, dedim Sonra halka evlerine dönmesini, ortalığın artık yatıştığını bildireceğim

Dışarı çıktım. Tam verandayı geçiyordum, arkamdan Suleyman Bey ile alay kumandanı da çıktılar. Yanımdan geçtiler, selâmlamadılar bile. Biz de atlarımıza atlayıp Şubra sarayına gittik

TÂİF'E HÜCUM BAŞLIYOR

Birliklerimiz hazırdı. Şerif Huseyin El-Cündî'yi görüp son hazırlıkları gözden geçirdik. Sonra telgraf tellerinin kesilmesini emrettim

Hâşımî kuvvetlerinin karargâhı Savaka tepesinin eteklerinde kurulmuştu. Birliklerimi alıp oraya gittim. O gece validen bir mektup aldım. Şöyle diyordu

«Siz buradan ayrıldıktan sonra telgraf telleri kesildi. Durumu tahkik için gönderdiğim adamlar da dönmediler. Kaçırıldıkları hakkında bir söylenti duyduk. Durumun karışık olduğu meydanda, sizden istirham edeyim, Tâif'e dönünüz. Olayların bu biçimdeki gelişmesi yanında Bakkum harekâtı önemli değildir

Valiye hemen bir cevap yolladım:

«Muhterem Efendim,

Mektubunuzu geçen akşam aldım. Telgraf tellerinin kesilmesi hakkında hiç bir bilgim yoktur. Size ancak öbür gün gelebilirim.»

Cumartesi gece yarısı, şabanın 11. günü, yani temmuzun 10'unda kuvvetlerimiz Tâif'in kuzey kesiminde taarruza geçtiler. Türkler, şehrin duvarlarını tahkim etmişler, çevresine de siperler kazmışlardı. Hücumumuz şiddetle devam ediyor, ara sıra piyademiz taarruza kalkıyordu.

Ertesi gun, şafakla birlikte Türk topçusunun obüsleri üzerimize düşmeye başladı. Top atışı, aralıksız sürüyordu. Ne var ki, Türkler'in piyade hücumuna kalkmamaları bizim için bulunmaz bir şanstı doğrusu

Öğleden sonra gelen haberler, durumumuzun pek iyi olmadığını gösteriyordu Şerkük dağı eteklerinde Ekremiyye'deki birliklerim kötü durumdaydı ve her şeyden önce onları kurtarmayı düşünüyordum. Bunun üzerine, Şerkük'e doğru yüklenmeye karar verdik.

Ne var ki, cephanemiz gittikçe azalmaktaydı. Akşama doğru da suyumuzun hemen hemen bittiğini haber verdiler. Bereket tam bu sırada Şerif Fahd İbn Şakir batıdan ve güneyden taarruza geçti de Şerkuk'teki birliklerimiz kurtuldu Böylece bir kısım birliği Şerkuk dağı eteklerinde bırakıp ana kuvvetlerle Savaka'ya döndük Bu sırada cephanemiz de hemen hemen tükenmiş gibiydi

Kral Hüseyin, parlamento açış konuşmasını yapıyor.

TÂİF TESLİM OLUYOR

Ertesi gün, Şerif Fahd'a dedim ki,

— Cephanemiz kalmadı, suyumuz da pek yok. Türkler kaleden dışarı doğru bir taarruza kalkarlarsa ne olur?

— Önemli olan kaleyi sarıp, içerdekilerden fazla kuvveti kalenin etrafına yığmaktır.

Tâif kalesinde Turkler'in bir tümeni vardı, bizim ise cephanemiz tükenmişti. Hemen civar kabilelere haber gönderdim ve Türkler'i kuşattığımızı, silâhlanıp hemen yardımımıza koşmalarını bildirdim.

O gece de, tepelerin üzerine ne kadar çalı çırpı varsa ateş yaktırdım, bir yandan da davul çaldırıp adamlarımı devamlı bağırtıyordum. Maksadım, Türkler'i, bizi civardan gelen kabilelerle çok kalabalık sanmalarına inandırmaktı. Gerçekten oyunumuz başarılı oldu. O gece Turkler kuşatmayı yarmak için taarruza geçmediler.

Çok geçmeden haber saldığım kabileler birer ikişer gelmeye başladılar. Bu sırada bize de cephane ve uzun menzilli tüfekler ulaşmıştı.

Savaş, zaman zaman şiddetlenerek sürüp gidiyordu. Bazan biz, bazan Türkler kazanıyordu çarpışmayı. Birden durum lehimize değişiverdi. Mekke'den beklediğimiz yeni silâhlar ile General Seyyid Ali'nin kumandasındaki bir Mısır birliği yardıma geldi. General Seyyid Ali, dört sahra topu ile bir Howitzer bataryasını da beraberinde getirmişti. Artık silâh bakımından Turkler'den üstün duruma geçmiştik.

Yalnız ne olursa olsun, topları ancak gerektiği zaman kullanıyor, işi de fazla kan dökmeden halletmek istiyordum. Tam bu sırada, 10 ağustos günü validen bir mektup aldım.

«Şerif Abdullah Bey,

Avrupalılar'a karşı şarkın âlicenaplığını göstermek maksadiyle, size, şunu teklif ediyorum. Kuşatılmış kuvvet olarak bizim silâhlarımız ve ailelerimizle Medine'ye gitmemize müsaade edilsin. Bazı Türk aileleri de bizimle beraber gelecekleridir.»

Valinin bu mektubuna şu karşılığı gönderdim:

«İsteklerinizin benim selâhiyetimin dışındadır. Bugünkü şartlar altında sizin kuvvetlerinizin sâlimen Medine'ye çekilmelerini garanti edemem. Yapacağınız en iyi hareket, teslim olmanızdır. Ondan sonra çekilmeniz meselesini ele alabilirim.»

Bu mektubuma hiçbir cevap gelmedi.

Medine'deki Türk kuvvetleri, Fahreddin Paşa'nın kumandasındaydı. Ali ve Faysal'ın birliklerini tehdit edecek bir güce sahipti. Ben ise bir an önce Tâif'i almalıydım. Bunun üzerine bütün topçumla Türkler'in üzerine yüklendim. Ağır topçu ateşimiz altında çok geçmeden validen gece yarısı bir haber aldık.

«Doğu Arap Kuvvetleri Kumandanı Şerif Abdullah,

Bol cephane ve yiyeceğimiz olmasına rağmen fazla kan dökülmesine engel olmak maksadiyle teslim şartlarını görüşmek üzere bir heyet gönderilmesini rica ederim.

Galip Paşa

Muhasaradaki Osmanlı Kuvvetleri K.»

Bu mektuba karşı, ben de valinin bir heyet yollamasını bildirdim. Çok geçmeden General Haydar Bey, Suleyman Bey ve Kurmay Başkanı Nâzım Bey Fitan'ın sarayına geldiler.

Arap delegasyonu ise kumandan Sa'id'in başkanlığında Yüzbaşı Fuad ve Teğmen Ahmed Hilmi'den mürekkepti. Uzun müzakerelerden sonra teslim şartlarını tespit ettik.

1 — Vali ve albay rütbesindeki bütün subaylar bu gece Şubra sarayına hareket edeceklerdir.

2 — Kaledeki birliklere yüzbaşı, teğmen ve üsteğmenler kumanda edecektir.

3 — Gece yarısı, Türk kuvvetleri, kışla ve barakalarına çekilecekler. Şerif Fahd ve Sultan İbni Raçih ve Huseyin Al-Cündi kumandasındaki Arap süvarileri şehirde gerekli güvenliği sağlayacaklardır.

4 — Şafakla beraber Sa'id ve kuvvetleri, bütün silâhları devir ve teslim alacaklardır.

5 — Arap kumandanlığı garnizonun bütün iaşesini temin edecektir.

6 — Türk kuvvetleri bundan sonra emin bir yere nakledilmeleri için emir bekleyeceklerdir.

Bütün bunlar aksamadan yerine getirildi. Ben de bazı kabilelere yerlerine dönmelerini, ama bir haber alır almaz hemen yanımıza koşmalarını buyurdum.

Ertesi sabah Galip Paşa ve maiyetindeki 7 subay Mekke'ye doğru yola çıktılar.

ENDİŞELİ GÜNLER

Tâif işini halletmiştik. Şerif Huseyin Hudah'ı, şehirdeki kuvvetlerin başında bırakarak Mekke'ye gittim. Doğruca babamın sarayına gidip durumu anlattım Babam,

— Şerif Hüseyin Huda'nın yerine Şerif Hammud İbni Zâid'i tayin etmelisin, dedi.

Bunun üzerine babamın istediği değişikliği yerine getirdim. O günlerde Şam ve Lubnan'dan gelen birlikler, Mekke'de toplanıyorlardı. Mekke'ye, ihtilâle katılmak için gelenler arasında, Şeyh Kamel el-Kassab, İhtilâl şairi olan Şeyh Fuad el-Hatib, Muhibbuddin el-Hatib ve Nasib el-Bekri ve kardeşleri vardı.

Irak'tan gelen Nuri Said Paşa ve yanındaki subaylar, Rabegh'de bulunan kardeşim Ali'nin kuvvetlerine, bir kısmı da Yanbo'daki Faysal ve Zaid'e katılmışlardı.

Mekke'deki durum Tâif'dekinden oldukça farklıydı. Mekke'deki Türk kuvvetleri kumandanı Fahreddin Paşa, Faysal ve Zaid'i Yanbo'da, kardeşim Ali'yi de Rabegh'de güç duruma sokmuştu.

Bütün bunların yanı sıra bir de Alman uçakları, bizim bedevî kamplarını durmadan bombalıyorlardı. Medine civarındaki birçok kabileler, kukla Mekke Emîri Şerif Ali Haydar Paşa'ya katılıyorlardı.

Kardeşim Faysal, bir gün benim karargâha geldi, oldukça endişeli görünüyordu.

— Türkler'in buradaki kuvvetleri bizden sayıca fazla, dedi. Ayrıca Almanlar'ın bedevî kamplarına ve konaklarına yaptığı hava hücumları bizi güç duruma sokmaktadır.

— Peki bu durum karşısında ne gibi bir plan düşünüyorsun? diye sordum.

— Bizim de en az onlar kadar hava kuvvetine ihtiyacımız var, dedi. Elimizde uçak yok. Mutlaka buna çare bulmalıyız. Yoksa orada, burada dağınık halde bulunan bedevî konaklarından eser kalmayacak.

Bir an düşündüm.

— İş bununla bitmiyor, dedim. Uçaklara ihtiyacımız var, ama bir de düzenli, talim, terbiyeli kıtalara muhtacız. Birliklerimizin başında iyi yetişmiş subaylar bulunmalıdır. Oysa bizim birliklerimiz bugün talim ve terbiye bakımından aciziyetir.

Bunun üzerine kardeşim Faysal

— Eskiden Turk birliklerinde görev almış Arap subaylarını bulmalıyız, ded.

Bunların bir kısmı halen İngilizler'in elinde esir bulunmaktadır.

Bir zaman daha kardeşim Faysal ile durumu gözden geçirdik, ilerde takip edeceğimiz yollar üzerinde planlar yaptık.

ASKERÎ GÜCÜMÜZ ARTIYOR

Faysal ile konuştuktan az bir zaman sonra, düzenli, talim ve terbiyeli birliklerin teşkili yolunda ilk adım atıldı. Bugünkü muharebe şartlarını ve gereklerini iyi bilen, son silâhlara iyice âşina subaylar, yavaş yavaş bize katılmaya başladılar.

Bu safhada ilk yapacağımız hareket, subayların nezaretinde talim, terbiye ve düzenli birlikler meydana getirmekti. İlk düzenli birlik Rabegh'te kuruldu. Sayı bakımından kuvvetli değildi ama, ateş kudreti oldukça üstün sayılırdı.

Rabegh'te meydana getirdiğimiz bu kuvvet, piyadenin yanı sıra topçu, istihkâm ve makineli tüfek birliklerine sahipti. Gerek top sayımız, gerekse makineli tüfek birliğimiz çok üstün değildi. Ne var ki, eski durumla kıyaslanırsa, düzenli bir kuvvetin karşısında ciddî bir muharebe gücüne sahipti.

Bu arada şunu da ilâve edeyim. Türkler'in süvarî kuvvetlerine karşılık bizde hiç süvarî birliği yoktu. Daha doğrusu yok denecek kadar azdı. Biz de buna karşı, bindirilmiş Arap birliklerinden yararlanmaya karar verdik. Bunlar deveye bindirilmiş askerlerimizdi.

Rabegh'te girişilen bu teşebbüs, aynı zamanda Yanbo'da da aynı başarıyla tatbik edildi. Topçu, makineli tüfek ve istihkâm ile düzenli piyadeden meydana gelen birlikler, Yanbo'da Zaid'in ve kardeşim Faysal'ın etrafında toplanmaya başladılar.

Artık iki ayrı yerde düzenli birliğe sahip idik. Mekke üzerine herhangi bir taarruz olursa, bu kuvvetlerimizle taarruzu hiç olmazsa bir müddet durdurabilirdik.

Zaten Fahreddin Paşa, Mekke'ye bir taarruz yaparsa, kuvvetlerini bölmek ve bir kısmını Rabegh, diğer kısmını da Yanbo'ya göndererek buralarını kuşatmak zorunda kalacaktı.

Tam bu sırada bir gün babamdan mektup aldım. Hemen kuvvetlerimi alarak Mekke'ye dönmemi ve kendisini görmemi istiyordu. Mektupta, çok acele hareket etmem, çünkü meselenin çok önemli olduğu belirtilmişti.

Hemen Mekke'ye giderek babamı gördüm. Babam:

— Mısır'daki İngiliz konsolosluğu doğu işleri sekreteri Storrs'tan bir haber aldım, dedi. Mutlaka bizimle temas etmek istiyor. Yanında Yüzbaşı Lawrence adında bir subay varmış. Cidde'ye gelmişler. Sen hemen Cidde'ye gidip onlarla görüşecek, bizim askerî ihtiyaçlarımız hakkında onlara bilgi vereceksin. Bu hususta sana kurmay başkanı Aziz Bey Ali yardım edecek.

Bir an düşündüm, sonra:

— Müsaade edersenız ben önce Mısır'a gidip Sir Henry McMahon ile bir görüşeyim, dedim. Sonra al-Hanakia yoluyla dönerim ve doğudaki kabilelerin katılmalarını sağlayım.

Babam buna bir şey demedi. Ben de hemen kardeşim Faysal ve Ali'ye mektup yazıp durumu anlattım. Mekke ile Medine yolunu iyi korumalarını tenbih ettikten sonra Cidde'ye gittim ve Kundara ile Sabıl arasında kamp kurarak Yüzbaşı Lawrence'i beklemeye başladık.

Gelecek Sayımızda:
LAWRENCE SAHNEDE

Sadrazam Prens Said Halim Paşa

Osmanlı Sarayında Bir İtalyan Ressamı

ZONARO

Yazan: Edibe Dolu

YABANCI ressamlar arasında Türkiye ve Türkler'le ilgili en çok eser veren ressam, İtalyan asıllı ressam Fausto Zonaro'dur. Ünlü sanatçının 1911'de, 20 yıl yaşadığı İstanbul'dan ayrılırken 300'den fazla tablo yaptığı bilinmektedir. Bu sure zarfında 7 veya 8 sergi açtığı, yurdumuzdan ayrılmak mecburiyetinde kalınca elindeki 300'e yakın tabloyu ucuz, pahalı sattığı da kaynaklar tarafından tespit edilmiştir.

Zonaro'ya bu ününü ve çalışmasını sağlayan âmillerin başında, İstanbul'a geldikten kısa bir sure sonra kendisine sanat çevreleri ile Saray'a yakın kimseler arasında iyi bir muhit yapmış olması rol oynamıştır. Bu çevrede sanat kabiliyeti ve çalışmalarını kabûl ettirince Padişah'a takdim edilmesi de güç olmamıştır. Bu yeni görevi sayesinde dünya resim literatüründe ondan «saray ressamı» diye söz edilmeye başlamıştı.

«Enciclopedia Italiana Treccani»nın 1937'de yayınlanan nüshasından öğrendiğimize göre, Fausto Zonaro 18 eylül 1854'te İtalya'da, Padova vilâyetinin Mast kasabasında doğmuştur. Fakir sayılabilecek bir ailenin oğluymuş. Resim alanındaki ilk çalışmalarını daha çok iç dekorasyon alanında vermiş, bu arada Venedik ve Roma'da da resim tahsil etmiştir. İtalya'nın bu iki ünlü sanat merkezinde eserlerini sergiledikten sonra, 1888'de Paris'e gitmiş, orada da bir sergi açmış ve teşvik edici tenkitler almıştır.

Yine aynı ansiklopedide Zonaro'nun 1892'de İstanbul'a geldiği yazılıysa da bu husus tartışma konusu olabilecek mahiyettedir. Çünkü, sonradan II. Sultan Abdülhamid'e takdim sırasında ona «Ertuğrul'un Galata Köprüsünden Uğurlanışı» isimli tablosunu göstermiştir. Abdülhamid'in çok beğendiği bu tabloyu görmesinden sonra saray ressamlığına tâyin edilen Zonaro, demek ki, Ertuğrul'un yola çıktığı 1891 yılında İstanbul'daydı ve bu uğurlanışa şahit olmuştu. Hattâ bu tablonun bir köşesine sanatçı kendisi ve eşini de çizmiştir.

ÜNLÜ ESERLERİ

Bilindiği gibi XIX. yüzyılda bize de yavaş yavaş Batı anlamında resim girmeye başlamış ve Tevfik Paşa, Şeker Ahmed Paşa gibi değerler yetişmeye başlamıştır. Bu arada yurdumuzda uzun sure kalarak Türk örf ve âdetlerini başarıyla aksettiren Zonaro'nun bu tür resmin bizde yaygınlaşmasında rolü olduğu da kabûl edi-

[illegible] Eserlerinden de anlaşılacağı gibi, Zonaro bizim iç hayatımıza iyice girmiştir. Bir yandan Boğaz ve Kâğıthane eğlencelerini çizerken diğer yandan da pazar yerlerini, eski İstanbul peyzajlarını, İstanbul'un ünlü şahıslarının portresini yapmıştır.

Zonaro, Abdulhamid'in emriyle ve belirli bir maaş karşılığında saraya girince artık geçim sıkıntısından uzak kendisini tamamen resme vermiş, böylece rahat bir çalışma devresine girmiştir. Ayrıca, Akaretler'de bir de ev tahsis edilmiş, bu evin bir kısmını atölye olarak kullanmaya başlamıştır.

Sultan Abdulhamid, sanatçının çalışmasını yakından izler ve zaman zaman ona tablolarının konusunu bizzat kendisi verirmiş. Bugün bile bazıları elimizde olan bu eserlerin başlıcaları arasında «İstanbul'un Fethi», «Türkler'in Bizans'a Girişi», «Türkler'in Hücumu», «Preveze Zaferi», «Türk - Yunan Muharebesi» sayılabilir. Aslı Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan «Türk - Yunan Muharebeleri» tablosunun bir özelliği de hangi koşulan bakılırsa bakılsın Türk süngülerinin o tarafa yönelmiş görünmesidir. Zonaro, ayrıca aslı Londra'da bulunan ve diğer bir İtalyan ressamın yaptığı «Fatih» portresini de kopya etmiştir.

Zonaro'nun bir özelliğinin de Doğu'ya ait tipleri açık ve aslına uygun bir şekilde çizebilmesidir. Bu husus, erkek yüzlerinde açıkça görüldüğü halde, kadınlarda, o zamanın imkânları sebebiyle fazla kadın göremediğinden biraz Batılı kadınların hatlarının etkisinde kalmıştır. Türkiye'de yaptığı kadın portreleri arasında hiç şüphesiz en ünlüsü, sonradan bazı olaylara sebep olan, Abdulhamid'in yaveri Fehim Paşa'nın metresi Margaret'ın tablosudur. Nitekim bu tablo, sonradan kartpostal dahi yapılmıştır.

Zonaro, ününü Türkiye ve İtalya dışına da yaymasını bilmiştir. Bilhassa Fransız resim sanatı otoriteleri ona ve eserlerine yer vermişlerdir. Bu arada Fransa'nın ünlü yazarlarından ve Türk musikisi, tiyatrosu, resmi ve Boğaziçi hakkında geniş tetkikleri olan Adolphe Thalasso «L'Art Ottoman» isimli kitabında Zonaro'dan, eserlerinden örnekler alarak bahsetmektedir. Yine Fransa'nın ünlü mecmu-

Ressamın «Kurna Başında» adlı tablosu.

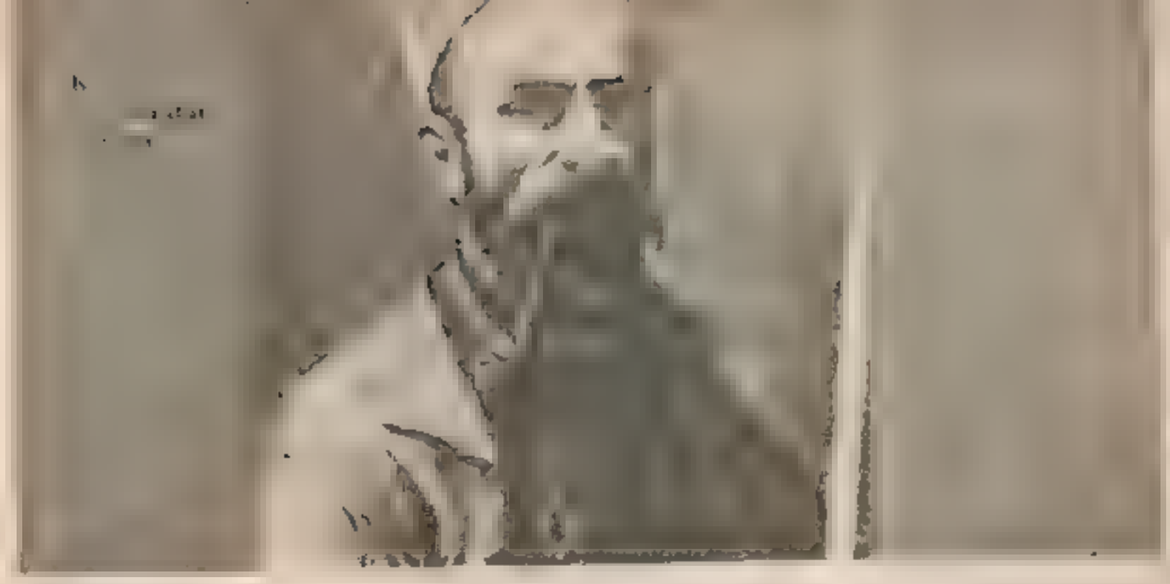

alarından «Figaro Illustrée»nin şubat 1907 nushasında, M.L. Fameli - Comezzi «Sultan'ın Büyük Ressamı» başlığı altında ondan ve sanatından uzun uzun bahsetmiştir. Ayrıca Comezzi, aslı halen merhum Reşit Saffet Atabinen'in eşi Hayat Atabinen'de bulunan ve bizim de mecmuamızın kapağında yayınladığımız pastel tablosunu Figaro'nun kapağında kullanmıştır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yayınlardan öğrendiğimize göre, daha evvel sözünü ettiğimiz hamasî konulular yanında «Tulumbacılar», «Dervişler», «Mevlevî Ayinleri», «Odalık», «Valide Camii», «Bayram», «Balıkçılar» ve «Arzuhalci» ün yapmış eserleridir. Bu arada sanatçının kendi yaptığı ve kendisini başında fesiyle gösteren tablosunu da unutmamak gerekir.

İSTANBUL'DAN AYRILIŞI

Zonaro'nun, İstanbul'a gelişi nasıl bazı tarih değişikliklerine yol açmışsa, gidişinde de tam bir kesinliğe varılamamıştır. Son zamanlara kadar onun ne zaman, nereye gittiği, hattâ nerede öldüğü ve mezarının nerede bulunduğunun bilinmediği belirtiliyordu. Bir zamanlar ondan özel resim dersleri almış olan Celal Esad Arseven, Zonaro'nun gidişini, 1908'de Abdulhamid'in tahttan indirilmesinden sonra, maaşının kesildiği ve Akaretler'deki evinden çıkarıldığı ve parasız ve evsiz kaldığı için yurduna döndüğünü söylemektedir.

Fransız yazarı Thalasso, kitabının ikinci baskısında; yazarın yayınlanmamış notlarını eline geçiren ve San Remo'da mezarını bizzat görmüş olan dostumuz Taha Toros ise İtalyan ressamın 1911'de, İtalyanlar'ın Trablusgarb'a hücum etmesi üzerine İstanbul'dan ayrılmak mecburiyetinde kaldığını ileri sürmektedir. O sıralarda yurtta doğan İtalyan aleyhtarlığı karşısında Zonaro da daha fazla kalamayıp ağlayarak çok sevdiği İstanbul'dan ayrılmıştır.

Bu arada tam bir kesinliğe kavuşmamış bir husus daha vardır. Batı'da bazan kendisinden «Zonaro Paşa» diye söz edilen sanatçıya paşalık pâyesinin verilip, verilmediği konusudur. II. Abdulhamid'in hal'ine rastlayan günlerde başındaki şapkasını çıkararak fes giyen Zonaro'ya «paşa»lık pâyesi verilmesine karar verilmişse de 31 Mart Vak'ası sebebiyle bu gerçekleşememiştir. Fakat yine de Batılılar ona «Paşa» demekten kaçınmamışlardır.

Sultan Reşad devrinde de çalışmalarını devam ettiren, sonradan son halife olan Veliahd Abdülmecid'in yakın arkadaşlığını kazanan Zonaro'nun 1911'de İstanbul'dan ayrılmadan evvel elindeki eserleri ucuz pahalı satığı bilinmektedir.

İstanbul'dayken, yaşının ilerlemesine rağmen dinçliği ile dikkatı çeken Zonaro, yurdumuzdan ayrıldıktan sonra San Remo'ya yerleşmiştir.

Tarık Mümtaz Göztepe'nin «Vahideddin» isimli küçük kitabından öğrendiğimize göre Zonaro, yine San Remo'da yaşayan son Osmanlı Padişahı Vahideddin'in cenaze törenine iki kızının kolunda gidebilmiştir.

Nihavet Zonaro, 19 temmuz 1929'da, 75 yaşındayken San Remo'da hayata gözlerini kapamış ve oraya gömülmüştür.

7 kasım 1909 tarihli mizah mecmuası «Le Perroquet Papağan» dan alınan yukarıdaki renkli karikatür ayı postu içinde tasvir edilen Rusya'nın Türkiye üzerindeki ihtiraslarını belirtiyor Sol da Türkiye nin sahip olduğu inek Balkanlar, Boğazlar ve Ege Adaları'nı işaret ediyor İngiltere, inegin sütünü emiyor Rusya ise Avrupadaki bütün topraklarımıza göz dikmiş, bekliyor Bu karikatür, Türkiye üzerindeki Rus emellerini açıkça belirtmektedir

Tab'-Hâne-i Âmire'den Millî Eğitim Basımevi'ne

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Kutlu Ertuna

SULTANAHMET'TEN Topkapı Sarayı'na giden geniş cadde, büyük sur kapısına gelince sağa doğru kıvrılarak sur boyunca aşağıya doğru iner. Yol ağaçlıktır, surun üstünden aşağı doğru sarmaşıklar sarkar. Azıcık ilerleyince solda, sura açılan büyücek bir kapı görürsünüz. Kapının üzerinde mermer bir plaka vardır. Mermer plakada «T.C. Millî Eğitim Basımevi» yazısı okunur. İşte burası, memleketimizde ilk kurulan Devlet Matbaasının, yani o zamanki adıyle «Tab'-hâne-i Âmire»nin bugün faaliyette bulunduğu yerdir.

Devlet matbaasının kuruluşundan bugüne, tam 175 yıl geçmiştir. Bu zaman içinde «Tab'-hâne-i Âmire» çeşitli adlar almış, ilkel baskı makineleri devir değiştikçe modernleşmiş, devletin gittikçe artan ihtiyacına cevap verir bir hâle girmiştir.

İLK KURULUŞ HALICIOĞLU'NDA

Millî Eğitim Basımevi mudurü, Necati Sepetçioğlu, uzun boylu, iri yapılı, otoriter ve çok hareketli bir yönetici. Aynı zamanda, üzerinde bir hayli sözü edilen «Büyük Otmarlar» piyesinin yazarı; sahne hayatımızı yakından bilenlerce tanınan bir isim.

Bir yandan Boğaz'ı, bir yandan Marmara'yı kucaklayan makamında oturmuş konuşuyoruz. Surların hemen iç kısmındaki ağaçların hışırtısı, Marmara'dan esen ilik bir rüzgâr dolduruyor odayı.

— Ana giriş kapısının üstünde bir tarih gözüme ilişti: 1795. Kuruluşunuzun 175. yılını idrak ediyoruz, öyle mi? diye soruyorum.

Necati Sepetçioğlu tok sesiyle:

— Evet, tarihimiz hemen hemen iki asra yaklaşıyor.

— Devlet matbaasının, yahut eski adıyle Matbaa-i Âmire'nin, matbaacılığımız gelişmesinde büyük rolü olduğunu biliyoruz. Kuruluşunu kısaca anlatır mısınız?

Necati Sepetçioğlu, masasına hafiften yaslandı:

— Bugün Millî Eğitim Basımevi olarak adlandırdığımız bu müessese, 1210 yılında, yani 1795'te, Halıcıoğlu'nda bulunan Kumbarahane'de açılmıştır. Kumbarahane, o zamanki topçu mektebi. Yalnız ilk açıldığı zamanki ismi Tab'-hâne-i Âmire idi.

— Burası devletin kurduğu ilk matbaadır, değil mi?

— Evet, devlet baskı işlerine ihtiyaç duymuş ve böyle bir teşebbüse geçmiştir. Yoksa yurdumuzda bu tarihten önce de kurulup faaliyette bulunan matbaalar vardı. Sonra ilk devamlı matbaayı kurup işleten İbrahim Müteferrika var. Bu zat Yirmisekiz Mehmed Çelebî ve Sadrâzam Dâmâd İbrahim Paşa'nın yardımlarıyle matbaasını kurmuş ve 1729 yılında Vankulu Lugatı'nı basmıştır.

TAB'-HÂNE-İ ÂMİRE ÜSKÜDAR'A TAŞINIYOR

O yıllarda devlet tarafından matbaanın kurulmasına ne gibi sebepler olmuştur? Soruyorum bunu.

— Efendim, diyor. Bu matbaayı kurmaktan maksat, Kumbarahane'de öğrenim göre mühendishâne talebelerine mahsus olmak üzere tercüme edilen mektep kitaplarının basılmasını temin etmekt.

— Yani mühendis talebeleri için ders kitapları, öyle mi?

— Evet, matbaanın asıl kuruluş maksadı budur.

— Peki, bu arada, Tab'-hâne-i Âmire'de başka kitaplar da basılmış mıdır?

Necati Sepetçioğlu bir an düşündü, sonra:

— Ders kitaplarından başka kitaplar da basılmıştır, dedi. Hatırlayabildiklerimi sıralayayım. Vankulu Lugatı «birinci ve ikinci cildi», bir ciltlik Tarih-i Gülşen-i Maârif ve gene bir ciltte Düyûnü Umumiye Teşkilâtı. Bu saydıklarım en önemli eserler. Tabiî ki, bunların yanında birçok kitaplar basılmıştır.

— Ya açıldıktan sonraki gelişmesi?

— Mühendishâne talebelerine tercüme kitap basmak için kurulan Tab'-hâne-i Âmire, burada 1802 yılına kadar kalarak faaliyetine devam ediyor. 1802 yılında da Üsküdar'da, Harem iskelesinde, bu iskeleden Karacaahmed'e çıkan yokuş üzerindeki bir yere nakledıliyor. Matbaanın bu nakli sırasında hurufatının bir kısmı değişmiş, malzemenin bir çoğu da yenilenmiştir.

Matbaanın Üsküdar'a taşındıktan sonraki faaliyetlerinden de söz eder misiniz?

— Efendim, gene şunu ifade edeyim. Tab'-hâne-i Âmire'nin kendi imkânları çerçevesinde yaptığı hizmetler pek çoktur. Burada basılan bir hayli eser, pek çok kitap vardır.

Birden sözünü keserek soruyorum:

— En önemlilerinden bir ikisini söylemek mümkün mü?

Necati Sepetçioğlu, gene bir an düşündü.

Millî Eğitim Basımevi'nde kâğıdın iki yüzünü birden basan modern baskı makinelerinden biri.

Milli Eğitim Basımevi müdürü Necati Sepetçioğlu çalışma masasında.

İstanbul daki matbaa ve idare binası (yukarıda), müretiphanede İslâm Ansiklopedisi hazırlanıyor (sağda).

— Gene hatırlayabildiklerimden, Burhan-ı Kaatı', Kamus tercümesi ve İngiliz Raif Efendi'nin Londra Sefareti kâtipli ğındeyken hazırladığı bir eseri sayabilirim. Bu son eser, İngilizce olarak yazılmış bir coğrafya kitabıdır ve bizim matbaada haritalı bir tercümesi basılmıştır

MATBAA, BEYAZIT'A TAŞINIYOR

Sonra zamanla Tab'-hâne-i Âmire gelişip makineleri yenileniyor. Artan ihtiyaca cevap verecek bir duruma getiriliyor. Acaba matbaanın bu safhadaki faaliyeti nasıldır?

Necati Sepetçioğlu ne düşündüğümü anlamış olacak k.

— Üsküdar'da Harem iskelesindeki binasında çalışmalarına devam eden matbaa, 1825 yılında buradan taşınmıştır, diye anlattı. Tam sebebinin ne olduğunu kesinlikle tespit edemedim. Yalnız Üsküdar'a taşındığı 1802 yılından Beyazıt'a taşındığı 1825 yılına kadar, Harem iskelesindeki binasında faaliyetine aralıksız devam etmiştir

— Demek sonradan Beyazıt'a taşınıyor öyle mi?

— Evet, öyle, Beyazıt ta, şimdiki Üniversite kütüphanesi arsasındaki İbrahim Paşa hamamına nakledilivor. Ondan sonra da, yani 39 yıl burada çalıştıktan sonra bugunku yerine taşınmıştır.

— İbrahim Paşa hamamındaki faaliyeti ne zamana kadar sürüyor?

1864 yılına kadar. Bu arada şunu da söyleyeyim. 1832 yılının sonlarına doğru, Takvîm-i Vekaayî gazetesinin neşrine başlanmıştır. Bu gazetenın basılması için ayrı bir yer aranıyor ve aynı cadde üzerinde ve koşe başında bulunan Vâlide Kâhyası Yusuf Ağa'nın konağı 360 keseye satın alınarak burada bir matbaa sahası kuruluvor ve gazetenın basımına başlanıvor

— Burada basılan önemli eserleri sayabilir misiniz?

— Pek çok önemli eser basılmıştır diyebilirim, ama adlarını hatırlayamıyorum Yalnız şu var; bu sırada Tab'-hâne-i Âmire ve diğer matbaa, yani Takvîm-i Vekaayî gazetesinin basıldığı yer, Takvimhâne-i Âmire Nezareti adıyle Sahatlar Şeyhizâde Esad Efendi'ye veriliyor ve boylece bir nezarete bağlanıyor

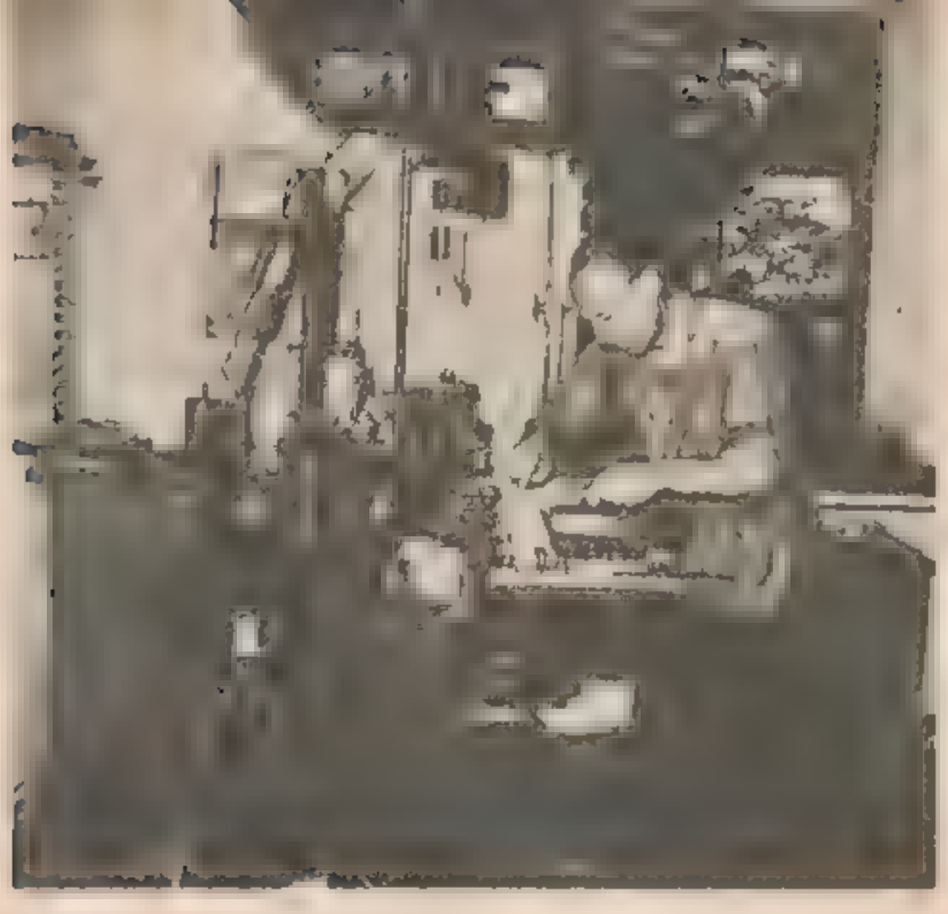

Monotip dizgi makinesinde yazının matrisi hazırlanıyor.

TAB'HÂNE-İ ÂMİRE'NİN ADI DEĞİŞİYOR

Milli Eğitim Basımevi, okul kitaplarıyle Millî Eğitim Bakanlığı'na ait eserleri ve tercumeleri basan ve bugün yıllık tirajı 60 milyonu aşmış bir müessesedir ve çok geniş bir alanı kaplamaktadır.

Odadaki camlı dolaplarda, bakanlıkça çeşitli zamanlarda bastırılmış kitaplar, dizi dizi durmakta. Şöyle bir göz atıyorum, çoğu okul kitapları ve yardımcı ders kitapları. Selim Sırrı Bey'in Beden Terbiyesi, Âfet Hanım'ın Medenî'si, Ali Yar Bey'in Musellesât'ı, Celâl Sahir ve İbrahim Necmi Beyler'in Edebî Müntehabât adlı kitapları..

Kıtapları göstererek sordum

— Eskiden basılan değerli kıtaplardan bahsettiniz, bunları nerede muhafaza ediyorsunuz?

Necati Sepetçioğlu yerinden kalkıp camlı kitaplığa gitti, iki tane kalınca kıtap çıkardı

— Bakın, bu eser, aşağı yukarı bir asır önce basılmıştır. Bunların bazısı buradadır. Yalnız Vankulu Lugati Ankara'da muhafaza edilmektedir

— Millî Eğitim Basımevi'nın geçirdiği devreler oldukça ilgi çekici. Acaba bugün ku yerine ne zaman taşındı?

— Efendım, Beyazıt'taki binasında 32 yıl faalıyet gösteren matbaa, 1864 yılında Defterdar Efendi Kapısı denen ve Topkapı Sarayı sahası içinde bulunan bir binaya nakledilıyor. Her ikı matbaa da, yanı hem Tab'-hâne-i Âmire, hem de Takvîm-i Vekayî'i basan ikıncı matbaa, birlikte buraya getırılmıştir

— Peki, Tab'-hâne-i Âmire'nın adı ne zaman değişiyor?

Necati Sepetçıoğlu

— Elımızdeki kayıtlara göre, matbaa buraya taşındıktan sonra, makınelerinin bır kısmı ve bazı âletleri yenilenmiş, harf kasaları değişmiştir, dıyor. İşte bu sıralarda Dârü't-Tabaâti'l - Âmire olarak değiştiriliyor. Ama çok geçmeden bu ismi de değiştirilerek Matbaa-i Âmire denıyor.

— Azıcık da bu son bınasına taşındıktan sonrakı çalışmalardan bahseder mısınız?

Necati Sepetçioğlu, masasının çekmesinden birkaç kıtapçık ile bir ıkı kâğıt çıkardı. Bir yandan kâğıtları karıştırırken bir yandan da anlatıyor:

— Matbaa-i Âmire kurulduğu günden beri hıç durmadan, yanı fasılasız olarak faalıyet göstermiştir. Yalnız kısa bir devre var. O da şu 1901 yılında bazı kımseler, Sultan II Abdulhamıd'e Matbaa-i Âmire'de muzır kıtaplar basılmaktadır, dıye jurnal uçuruyorlar. Bunun üzerıne Matbaa-i Âmire 1901 yılında faalıyetını tatil edıyor

— Bu ne kadar surdu?

— Efendım, Matbaa-i Âmire, 1908 yılına kadar, yanı II. Meşrutıyet'in ilânına kadar kapalı kalmıştır. Meşrutıyet'in ilânı üzerıne tekrar açılan matbaa, bugune kadar aralıksız çalışmalarına devam etmektedir

MÜDÜRLÜK YAPAN TANINMIŞ KİŞİLER

Aşağı yukarı 1 asır önce basılan kıtabın yapraklarını çevırıyorum. Arapça büyük boyda, bır kıtap bu. Sayfaların orta kısımlarında çerçeve var. Arapça yazılar çerçevenin içinde, çerçevenin dışında kalan dar sutunda ise Türkçe karşılıkları var

Birden aklıma geldı

— Latın harflerının kabulü bazı güçlukler doğurdu herhalde?

Necati Sepetçioğlu, hafıfçe gulumsedi

— Düşunün bir kere, ustalar çıraklar, sadece Arap harflerini bılıyor. Eh, bır de vekâlet, okul kıtaplarının Latin harflerıyle basılması için dırektif vermiş. Bu hususta o zamanki mudur Faık Sabrı Bey ın, işçilere bir tamımı var kı, «muretteb efendiler» dıye başlıyor ve yeni yıldaki ders kıtaplarının Latın harflerıyle basılmasından dolayı, her ışçi ve memurun mutlak surette Latın harfleri öğrenmesi gerektığını, bunun için de kurslar açtığını, kurslarda başarı gösteremeyenleri derhal matbaadan çıkaracağını ifade edıyor

Sonra, devlet matbaasıyle ılgılı bazı kanun, talımatname ve kararlar ihtiva eden kuçuk broşurü gösterdi

Sayfaları çevirıyorum. Gerek ış tanzamı, gerek ücretleri gosteren kararlar, bakanlık emirleri .. Gözume bir tarife ılıştı Yıl 1930. O zamanki ücretler: Çırağın saat ücretı 5 kuruş, birinci sınıf işçi ve mustahdem. Saati 40-50 kuruş alıyor. Ustabaşı ve daire şefleri ise 55 kuruş alıyorlar

Necati Sepetçioğlu nevı dıkkatle okuduğunu gormuş, atıldı

— Üzerinden 40 yıl geçmiş. Bugün burada ışçilerimız en az 300, en fazla da 1004 kuruş alırlar. Tabii bunlara sosyal yardımlar ve garantiler bu ücretlerden harıçtır

— Az önce, Matbaa-i Âmire'nın 1901 yılından 1908 yılına kadar faaliyetini tatil ettığını söylemıştiniz. Tekrar faaliyete

Millî Eğitim Basımevi'ndeki modern entertip dizgi makineleri.

Basımevinde okullar için haritalar hazırlanıyor.

geçtikten sonraki safhalarını da kısaca anlatır mısınız?

— II. Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar çalışmaya başlayan Matbaa-i Âmire 1926 yılında Devlet Matbaası ve daha sonra da Millî Eğitim Basımevi olarak adlandırılmıştır. Matbaa 1927 yılında 968 sayılı kanunla döner sermayeli bir müessese hâline getiriliyor. Bu arada şunu söyleyeyim, okul kitaplarının baskıları serbest bırakılıncaya kadar ilk ve orta dereceli okulların bütün ders kitapları Millî Eğitim Basımevi'nde basılmıştır

— Ünlü gazetecilerimizden Ahmed Mıdhat Efendi de Matbaa-i Âmire'de vazife görmüştü. Acaba bu müessesede vazife gören başka tanınmış kişiler kimlerdir?

Necati Sepetçioğlu, arkasına hafifçe yaslandı, başını pencereye çevirip, uzaklardan görünen Selimiye kışlasına doğru baktı, kısa bir zaman düşündükten sonra

— Efendim, hatırlayabildiğim kadarını nakledeyim. Bir vakitler sadrâzamlık yapan Said Paşa, Takvîm-i Vekaayi Müdürlüğü ile Tab hâne-i Âmire Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Zaten gazete, Said Bey'in müdürlüğü zamanında günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Sonra... Evet dediğiniz gibi Ahmed Mıdhat Efendi var Ahmed Mıdhat Efendi, Rodos'taki menfasından İstanbul'a döndükten sonra 1876 yılında Matbaa-i Âmire ve Takvîm-i Vekaayi müdürlüğüne getirilmiştir. Ahmed Mıdhat Efendi, ilk Meclis-i Meb'usan'ın zabıt ceridelerini hazırlamak ve günü gününe yayınlanmasını temin etmek bakımından büyük faaliyet göstermiştir. Bir de gene ünlü kişilerden, Recâîzâde Mahmud Ekrem'in babası Recâî Efendi de Matbaa-i Âmire müdürlüğünü başarıyle yürüten simalardandır

1930'LARDAKİ DURUM

Necati Sepetçioğlu, müessesenin tarihiyle bir hayli ilgili doğrusu; eski durumu gösteren ne kadar broşür ve bilanço varsa hemen hepsini serdi önüme

Ben de bir bir sayfaları çevirip inceledim. Gözüme ilgi çekici bir istatistik ilişti. Döner sermayeli bir müessese olarak kurulduğu 1926 yılından 1933 yılına kadar matbaanın geçirdiği gelişmeyi gösteriyor grafikler. Necati Sepetçioğlu, bir yandan anlatıyor

— Bakın; 1926 yılında basılan formaların adedi, 11.875.485. Bu rakam, 1933 yılında 23.123.830'a çıkmış. Bu artış, iplik

«Dârü't-Tabaâti'l-Âmire» yazılı levha. Matbaa buraya taşındığı zaman kapıya asılmıştı (yukarıda). Mehmet Tayyu taşbaskısı için hazırlanmış Hâfız Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'inden sayfaları gösteriyor (sağda).

dikiş yapılan kitap ve koçanlarda kendisini daha da gösteriyor. 1926 yılında 6.256.750 adet iken, bu rakam 1931 yılında 67.046.080'e yükselmiş. Bunun gibi hepsinde büyük artışlar olmuştur.

BÜYÜK GELİŞME

Gerçekten de öyle hani. Bakıyorum, klişede, yapılan ciltli kitaplarda, katlanan formalarda büyük artışlar var.

— Ya bugünkü durum? diye soruyorum.

Necati Sepetçioğlu hemen cevap veriyor:

— 1968 malî yılı içinde Millî Eğitim Basımevi'nde 7.432.175 adet çeşitli okul kitabı ile ilmî eser basılmış olup, forma adedi 49.800.506'dır. Bunun dışında basımevimizde 2.979.000 adet çeşitli dergi, 350.438 adet defter ve koçanlı iş yapılmıştır. İstersenız basımevimizi bir dolaşalım da, çalışmaları yerinde görünüz.

Çıktık. Derinden derine baskı makinelerinin monoton sesi geliyor. Koridordan geçip merdivenleri iniyoruz. Murettıphane burası. Kasalar, kasalar... Murettiplerin çatıştığı uzun masalar..

Necati Sepetçioğlu, bir köşede çalışan 10 kişiyi gösteriyor:

— Bu köşede İslâm Ansiklopedisi hazırlanır. Bilıyorsunuz, çok önemli bir eser olduğu için dikkatle dizılmek ve tashih görmek ister. Burada en seçkin mürettiplerimiz vazife yapmaktadır.

Salon da birhaylı büyük hani... Öteki köşede okul kitapları, bir başka köşede çeşitli bakanlıklara ait işler yapılıyor. Herkes sessiz, elindeki işi bitirme çabasında ..

Oradan formaların, koçanların ciltlendiği bölüme geçiyoruz. Gene çok buyuk bir salonda, 15 işçi çalışmakta. Kimi haritaları beze geçiriyor, kimi formaları ayırıyor.

ZARAR EDEN BASIMEVİ, KÂRA GEÇİYOR

Entertiplerin bulunduğu bölümü, makine ile cilt yapılan kısmı gezip gorduk. Dıkkatimi, basımevinin temizliği ve işçilerin mudurlerine karşı saygılı davranışları çekti.

— Doğrusu hallerinden, sizi hem sayıyor ve hem de seviyorlar gibi geldi, diye gülumsedim.

Necatı Sepetçioğlu da guldu:

— Bu da yöneticiliğin sırlarından işte, dedi.

— Ne zamandan beri bu gorevdesiniz?

— 1968 yılının temmuzunda göreve başladım.

— Biraz da şimdiki durumu anlatır mısınız?

Modern ofset baskı makinelerinin bulunduğu bölumden geçiyoruz, Necati Sepetçioğlu da bir yandan anlatıyor:

— Şu gorduğunüz baskı makinesi, tıpkı ofset gibi çalışır ve bir anda kâğıdın iki yüzünü de basar. Biz satın aldığımız zaman yeryuzünde 64 adet mevcuttu. Burada 32 ofset işçisi çalışmaktadır.

— Bütün basımevindeki çalışan işçi sayısı ne kadar?

— Efendım, burada yani Istanbul'da çalışan işçi savısı 250'dir. Bunun 10 kişisi büroda çalışır, diğerleri çınko ofset, cilt, entertip, monotip, murettıphane, tipo ve müteferrik işlerde çalışmaktadır.

— Sizin bir de Ankara'da şubeniz var, değil mi?

— Evet, Ankara şubemizde de toplam 28 işçi çalışır. Bunların 6 sı tipoda, 10'u cilt işlerinde, ve 12 si de tertiptedir.

— Az önce devlet matbaasının döner sermayeli bir muessese halıne geldiği zamanki blançosunu göstermiştiniz. Yanı 1926 yılındaki durumunu. Bir de son yıllardakı durumundan soz eder mısınız?

Necati Sepetçioğlu, kendisine guveni olan bir insan halıyle güldü:

— Size, blançodan önce kısaca bugunkü ve son yıllardaki kapasitemızden, tirajımızdan bahsedeyim. Tırajımız şöyle: 1966 yılında 44 milyon, 1967 yılında 46 milyon, 1968 de 54 milyon, geçen yıl, yanı 1969'da 61 milyon.

— Şoyle böyle 1966 yılından bu yana, yanı üç yıl içinde tırajımız yüzde 50 artmış, diye sozunu kestim.

— Eh öyle, diye tevazu ile güldü. 1970 yılındaki tirajımız da ilk dort ay olarak 26 milyondur. Yıl sonunda 75 milyonu geçeceğimizi sanıyorum.

— Ya blançonuz?

— Efendım, 1966 yılında maalesef Millî Eğitim Basımevi 1.200.000 lira zarar etmiştir. Bir yıl sonra yani 1967 yılında zarar 700 bın lıraya kadar düşüyor. Ben göreve başladığım zamanki zarar 790 bin lıranın üstündeydi. Bazı rasyonel çalışmalarla işletmeyi düzeittik, zararı kapadığımız gibi, 1.400.000 lira da kâr sağladık.

HÂFIZ OSMAN'IN ESERİNDEN SAYFALAR

Necatî Sepetçioğlu, 1932 yılında Zile'de doğmuş. Edebiyat Fakultesi Turkoloji bolumü mezunu. Hikâye, roman, bir hayli de tiyatro oyunu yazmış.

Matbaa-i Âmire'nin emekdar elemanlarından bir kısmı genç elemanlarla birarada.

— Eskidendi o, diyor. Hikâye, roman yazmayı bıraktım artık. Şimdi tıyatro oyunları üzerinde çalışıyorum. Bunlardan Buyuk Osmanlar adlı oyunum 1967 Zürih Üniversitesi Festivali'nde en iyi oyun seçildi.

Bahçeye çıktık. Öğle guneşi, surun kenarındaki asma ağaçlarına, basımevinin küçük bahçesindeki kırmızı, sardunyalara dıklemesine mıyor.

Tam bahçeyi kıvrıldık, surların orada-ki düzluğe çıkıyorduk. Birden gozume 8-10 kadar taş ilişti. Hepsini sırt sırta dayamışlar. Tozlu, kirli, kımının üzerinde yer yer yırtılmış kâğıtlar olan taşlardı bunlar. Şoyle yaklaşıp en ustundekine dikkatle baktım. Hayret doğrusu! .. 5 santim kalınlığında dik dortgen taşın üzerinde Arap harfleriyle yazılar var.

Necatî Sepetçioğlu, merakımı gıdermek için atıldı:

— Bu taşın uzerinde gorduğunuz yazılar meşhur Hâfız Osman'ın Kur'ân-ı Kerîm'inden bazı sayfalardır. Malûm ya, eskiden baskılar taş baskısı olarak yapılırdı. Durun, bu işin ustasını çağırayım da size daha iyi izahat versın.

Az sonra yaşlıca bırı yanımıza yaklaştı: Mehmet Tayışı. Litograf ustasıymış.

— Ne kadar zamandır burada çalışıyorsunuz?

Mehmet Tayışı gozlerini hafıften kıstı:

— Vallahi, şöyle böyle 40 yılı çoktan aştı, dedi.

— Şu taşın üzerindekiler Hâfız Osman'a ait Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sayfalarıymış. Biraz anlatır mısınız?

Mehmet Tayışı:

— Bu taşlar özel olarak Avrupa'dan getirilirdi. Her taşın üzerine sayfalar yazılır. Sonra basılırdı. Ben, Matbaa-i Âmire'ye geldiğim zaman gene benim gibi 40 yılını burada doldurmuş bir ustamız vardı. Bu taşların 40 seneden beri burada olduğunu soylemişti.

Demek şöyle boyle yuz yıllık öyle mi?

— Eh, hesapça oyle oluyor.

Bize 175 yıllık millî bir muessesesimizi gösterdiği ve anlattığı için Necatî Sepetçioğlu'na teşekkur edıp ayrılıyorum. Kalın sur kapısından geçerek yokuşu çıkıyorum. Koca bir imparatorluğun yönetildiği Topkapı Sarayı'nın bahçesinde tarihî bir kuruluşumuz, geçmişimize lâyık olmak için durmadan çalışıyor.

Sayın Dostlarımız !

«Hazır Olun Ey Gaziler!»

Yayınlayan: İhsan Ilgar

GAZİ Giray (1554 - 1607), Moskova'yı ele geçirdiği için «Tahtalan» lakabıyla anılan Devlet Giray'ın beş oğlundan biridir 1590 yılında ordusuyle Moskova kapılarına kadar dayanmış, babası gibi çarlardan yıllık vergisini alarak geri dönmüştü. Gazi Giray'ın şiirleri, uslubundaki canlılık, teşbihlerindeki kuvvet ve özellikle Turk ruhunun yüksekliği ve parlaklığıyla kendini gösterir.

GAZİ GİRAY VE MOSKOF

Râvele meyl ederiz kaamet-i dil-cû yerine
Tüğa dil bağlamışız kâkul-i hoş-bû yerine

Heves-i tîr-ü keman çıkmadı dilden, aslan
Nâvek-i gamze-i dil-dûz ile ebrû yerine

Sureriz tîğumuzun zevk-u safâsın her dem
Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine

Gerden-i tevsen-i zîbâda kutâs-ı dil-bend
Bağladî gönlümüzü zulf ile gîsû yerine

Süreriz, esb-i hünermed-i sabâ-reftârı
Bir perî-şekl sanem bir gözü âhû yerine

Gönlümüz şâhid-i zîbây-ı cihâda verdik
Dilber-i mâh-ruh-ü yâr-i perî-rû yerine

Seferin cevri çok ümmîd-i vefâ ile veli
Olduk âşüftesi bir şûh-ı cefâcû yerine

Olmuşuz cân u dile bilâh gazâyâ teşne
Kanını düşmen-i dînin içeriz sû yerine

Gazi Giray

Bora Gazi Giray'ın kotu giden devlet idaresine karşı Turk millî vicdanının isyanını Hanbur Kalesi muhâfızı olduğu zaman yazdığı şu şiiriyle açık olarak anlatır

Telhkâm olsak acep mı hâlimizni bir görun
Burnumuzdan geldı billâh âcı suyu Hanbur'un
Arsa-i rezm içre bizler kan dokuben ağlarız
Vâdi-i işretde sız câm-ü safâ zevkın surun
Bır tedarik olmaz ise gitti elden memleket
İtimad etmezseniz etraf-ı âlemden sorun

Ruslar, XVII. yüzyılın son yıllarında Büyük Petro devrinde, Karadeniz'e ulaşmak hırsına kapılmışlardı. 1739'da Don Nehri'nden Azak Denizi'ni gören Rusya, yüzyılın sonunda Kırım'ı almak için büyük bir guce ulaşmıştı. XVIII. yüzyılda Karadeniz'de Türkiye'den başka ikinci bir devletinde kıyısı olmaya başlamıştı Karadeniz'de Türk bayrağından başka bayrağın gezmesini haremine taarruzdan farksız sayacağını Rus elçisine söyleyen II. Mustafa devri (1695 - 1703) artık tahte karışmıştı Özi Kalesi'nin Ruslar eline düştüğünü öğrenen I. Abdülhamid bu felç sonu hayata gözlerini kapamış, yerine III Selim tahta geçmişti. Bu olayların etkisi altında o da

Karalım mı kılıç altında öyle
Oturmak, dınımızde var mı böyle
Esir etmiş nice Tatar'ı bir bir
Kırım Rusya da kalsın mı böyle
O Moskof'tan varup öcüm alayım
Ya düşman elıne kalsın mı böyle

diyordu. Oysa ne III. Selim ne de ondan sonra artık Moskovlar'a uzanan bir Turk akını olacaktır. Rusya, İran - Turk anlaşmazlığından faydalanarak Kafkaslar'ı aşacak, Turk sınırlarına Anadolu'ya kadar yaklaştıracaktır. Batı'dan da Avusturya ve Balkan milletlerinden faydalanarak Eflak Buğdan'a girecek, Balkanlar'a el uzatacaktır. Türk halk şâiri, yüzyıllarca destanlar hâlinde bu olayları işleyip duracaktır. Ne yazık ki Turk halk edebiyatında bu destanların pek azı yazılı olarak bugüne kadar ulaşmış bulunmaktadır

ŞEHİTLİK DESTANI

Şehid oğlum kefenine bürundu
Mezarının baş ucuna sürundü
Ninesine rüyasında göründü
Baygın baygın geldi düştü yanıma

Vücudunu delmiş Moskof canavar
Göğsünde bir kızıl derin yara var
Yüreğimden kopup yaradan sızar
Damla damla akar kanı canıma!

Anne, dedi yaralıyım ölmedim
İşte kucağına atıldım kendim
Sen sar ellerinle yaramı benim
Ben yaşarım düşman girmez kanıma

Sardım ellerimle yaracığını
Saçlarımla ördüm sargı bağını
Allah'ımın güzel yarattığını
Gelin görün bakın kahramanıma

Çektim aldım onu bağrıma bastım
Ben senden ayrılmam artık evlâdım
Melek olsun sana ana kanadım
Seni uçuraym ben Yezdân'ıma

Anne dedi bırak harbe gideyim
Vatan düşmanını berbâd edeyim
Asıl anam vatan seni nideyim
Vatanı çiğnetmem düşmanıma

Şehid oğlum kollarımdan sıyrıldı
Yaralı yaralı döndü kavgaya
Sandım tüfeğim bedeninden ayrıldı
Onunla beraber uçtu Mevlâ'ya

Açtım gözlerimi sabah açılmış
Vatan toprağına nurlar akıyor
Tan yerine al kefenler saçılmış
Şehid oğlum güneş gibi bakıyor!

Ali Ekrem Bolayır

VARNA TÜRKÜSÜ

Sarayönü sıra sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Bu kavgada ölen babayiğitler

Bulgarya bizden asker alacak
Alacak da Şıpka'ya yollayacak
Arkamızdan analar ağlayacak

Arab oğlu bıçağını yağlasın
Yağlasın da Plevne'yi boylasın
Bu kavgada çok analar ağlasın

Oynaşır balıklar deniz dalgalı
Bugün Varna'nın başı çok belâlı

■

Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Sefere giden gelir mi sandın
Tranpet sesini davul mu sandın

Eski saraylarda kura çekilir
Kur'ası çıkanın boynu bükülür
Anası babası yola dökülür

Kışlanın önünde bir uzun servi
Kimimiz nişanlı, kimimiz evli
Sılada bıraktım ben bir saçı telli

Aman padişahım izin ver bize
İzin vermezseniz atın denize
Tutalım Moskof'u verelim size

TÜRK HALK EDEBİYATINDA BAĞDAD

Genç Osman'ın savaşlarında adı geçen IV. Murad, tarihimizde Bağdad Fâtihi diye anılır. IV. Murad son derece otoriter, sert bir hükümdardı. Ünü saraydan başlayarak yeniçeri ocağına kadar yayılmış, kısa zamanda vaktiyle ayaklanmış sipahileri birbir yakalıyarak ortadan kaldırivermişti. Bu demir iradesi kısa zamanda devletin sarsılmış bünyesini düzeltmişti.

Elden çıkmış olan Bağdad'ı almak üzere IV. Murad, sefere çıkarak Bağdad önünde ordugâhını kurmuştu.

Kırk gün süren kuşatma ve kanlı hücumlardan sonra Bağdad tekrar Osmanlı

ordusunun eline geçmişti.

İşte aşağıda destanını okuyacağımız Genç Osman, bu savaşa katılmış bir yiğidin destanıdır.

GENÇ OSMAN TÜRKÜSÜ

Genç Osman da der ki çekin kır atım
Piyade askeri sipere yatın
Durmayın kardeşler Bağdad'ı tutun
Bağdad'da yalnız kaldı Genç Osman

Piyade askeri göründü Van'dan
Kılıcın gamzesi görünmez kandan
Bağdad'ın içine tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genç Osman

Bağdad dedikleri bir koca yaka
Genç Osman susamış su getir saka
Cümlemiz duacıyız Hazret-i Hakk'a
Bağdad'da yalnız kaldı Genç Osman

Sultan Murad der ki gelsin goreyim
Nasıl yiğit imiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Vezirliğe şâyestedir Genç Osman

Kalenin kapısın Genç Osman açtı
Bütün düşmanların teddili şaştı
Kelle koltuğunda üç gün savaştı
Yiğitliğe şâyestedir Genç Osman

GENÇ OSMAN DESTANI

İbtidâ Bağdad'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı
İletti bedene dikti Genç Osman

Eğerleyin kır atımı ikisin
Fethedeyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bağdad kapısın
Allah Allah deyip açtı Genç Osman

Sultan Murad eğdur gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yıkılası Bağdad seni değerken
Şehidlere serdar oldu Genç Osman

Kayıkçı Kul Mustafa

Savaşa giden Türk ordusu içinde eski devirlerde daima ya ordudan ya hariçten katılmış saz şâirleri bulunurdu. Bunlar ordunun kahramanlıklarını dile getirir, yazdıkları şiirlerle askeri teşvik eder, kahramanlıklara sevkederdi.

Bir ordu şâiri olan Kayıkçı Kul Mustafa, XVII. yüzyılda Bağdad Fâtihi diye tarihlerimizde adlanan IV. Murad'ın Bağdad

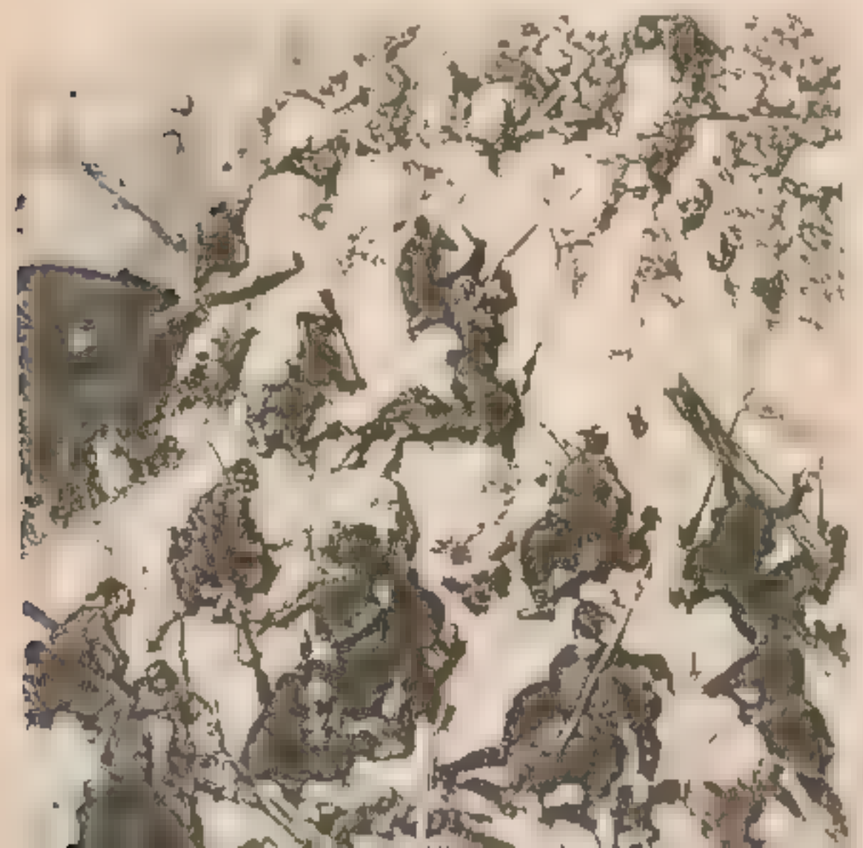

Bir Türk birliği düşmana saldırıyor

savaşlarına katılmış orada büyük kahramanlık gösteren Genç Osman adlı kahramanı yazdığı destanıyle zamanımıza kadar ulaştırmaya muvaffak olmuştur.

BAĞDAD DESTANI

Hazır olun ey gaziler
Varalım Bağdad üstüne
Ulu dağlar sarp kayalar
Geçelim Bağdad üstüne

Sarpur Bağdad'ın eteği
İçi erenler yatağı
Sultan Murad'ın otağı
Kurulur Bağdad üstüne

Alırlar elden komazlar
Üstünde Han var demezler
Ulu toplar Bayemezler
Atılur Bağdad üstüne

İçeam Şatt'ın suyunu
Bildirin Şahının soyunu
Sultan Murad'ın tuğunu
Dikelim Bağdad üstüne

Dostu gafil koman girsin
Çalın Vezirin borusun
Koyuverin asker yürüsün
Gaziler Bağdad ustüne

Demircioğlu sözü haktır
Hiç sözünde hilâf yoktur
Osmânî'de gayret çoktur
Kırılır Bağdad üstüne

Demircioğlu

Demircioğlu da XVIII. yüzyılda yaşamış, asker ile Bağdad kapılarına gitmiş bir ordu şâiridir. Aşağıdaki şiirler ise, III. Murad devrindeki İran savaşları üzerinedir.

DESTAN

Osman Paşa Tebriz'de ölür olunca
Malı teslim eylen Sultan Murad'a
Birbirin buldu arşın yüzünde
Zarım teslim eylen Sultan Murad'a

Benim öleceğim Şaha duyulsun
Yâranlerim hayır dua buyursun
Vezirliğim bir kuluna buyursun
Mührüm teslim eylen Sultan Murad'a

Karşımızda bölük bölük bölünen
Aceb şehid m'ola bizden alınan
Başlarına altın üsküf vurunan
Kulun teslim eylen Sultan Murad'a

Acem ellerinde belim bükülü
Gözlerimden kanlı yaşlar dökülü
Cebhanem İstanbul'a çekildi
Malım teslim eylen Sultan Murad'a

Köroğlu söyledi ise bu sözu
Felek toprağa düşürdü gül yüzü
Aldım Demirkapı ile Tebriz'i
Varın teslim eylen Sultan Murad'a

FERHAT PAŞA DESTANI

Sana olmuş Hak'tan nazar
Bahriyeler deryâda yüzer
Şah evinde inleyüp gezer
Yavrusun kaptın mı geldın

Dün gün çağırırım pîrlere
Sandım gerçek erlere
Adı bilinmez yerlere
Kal'alar yaptın mı geldın

Be Hakk'ın sevgili kulu
Yardımcın Muhammed Ali
Kal'aların içi dolu
Leşgeri döktün mü geldın

Be görün serdarın hasın
Acem'e saçmış ağusun
Be Şahoğlu'nun yavrusun
Yuvadan kaptın mı geldın

Çekilup gelir gerdanı
Padişahsın sür devrânı
Sultan Murad'ın evranı
Acem'i yuttun mu geldın

Acem'i yutmakta kastı
Abdalların giyer postu
Öksüz dede der Hak dostu
Allah'tan korktun mu geldın

Rumelili Öksüz Âşık

FERHAT PAŞA DESTANI (II)

Be bu söyleyen dil kudret dilidir
Cümle yaratılmış Hakk'ın kuludur
Beylere armağan Şah'ın guludur
Emirzamı hoşca tutun ağalar

Değme baba kıyar m'ola oğluna
Saldı garipliğe bakar yoluna
Bizden selâm olsun Osmanoğlu'na
Emirzamı hoşça tutun ağalar

Ferhad Paşa ilimize geldi hey
Ordusu şan şöhret yaydı hey
Bizden selâm olsun yiğitime hey
Emirzamı hoşca tutun ağalar

Rumelili Öksüz Âşık

(Devamı var)

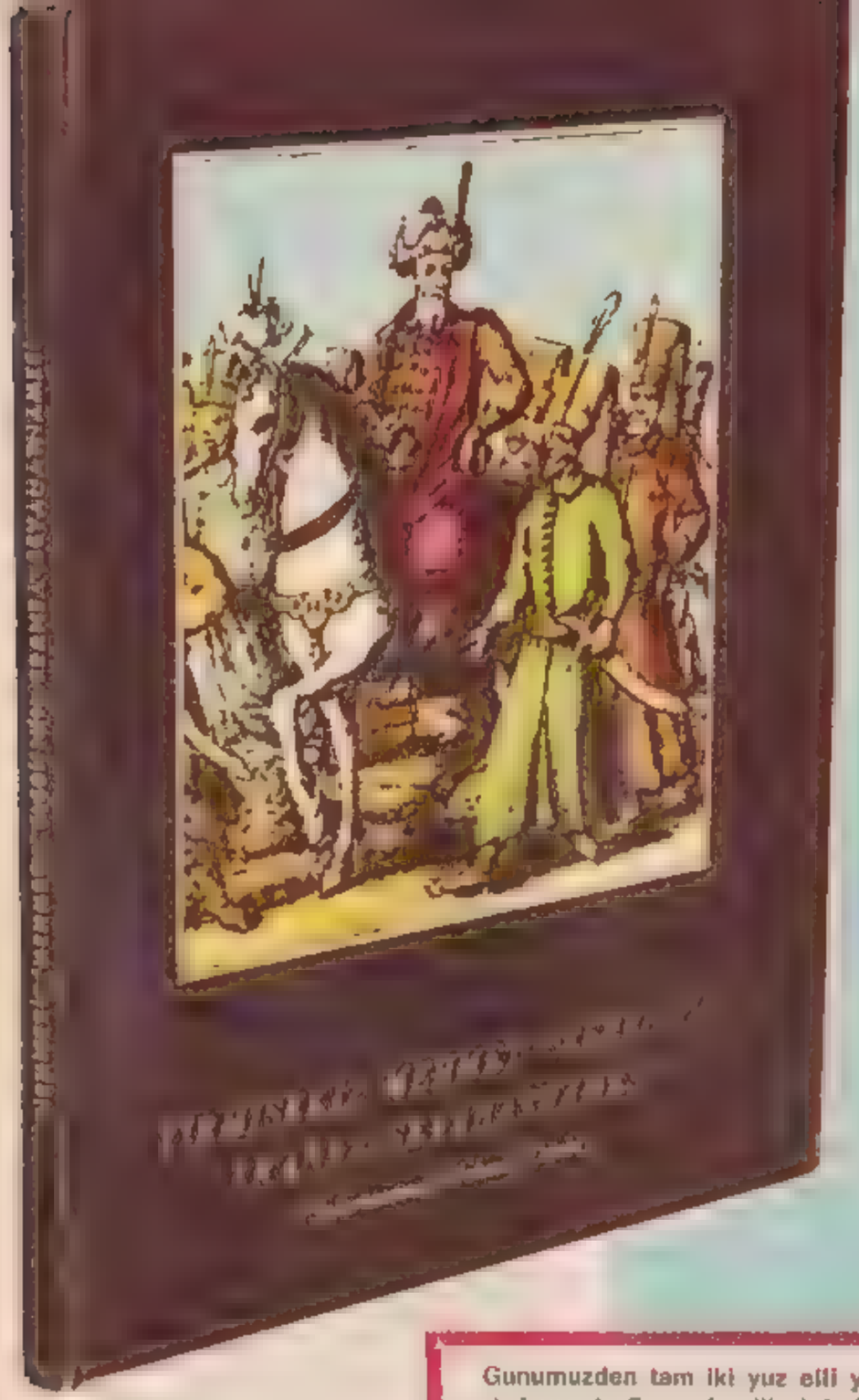

Gunumuzden tam iki yuz elli yıl önce, Üçuncu Ahmet devrinde Fransa'ya ilk defa Turk Elçisi olarak gıden Yirmisekız Mehmet Çelebi'nın orada saygı ile karşılanışını, nehirler üzerinden Paris'e gıdışını, o zaman henuz çocuk olan Fransa Kralı Louis XV.'e itimatnamesini takdim adışını, bu arada Paris'te gezdığı saray'arı, bahçeleri ve basta Opera olmak üzere, gördugü yeni şeyleri pek tatlı bır uslûpla anlatan bu unlu eser, Turk harfleriyle ilk defa kitap halında yayınlanmış, eserin dili Şevket Rado tarafından sadeleştirilmiştir

Genel dagıtım: Bateş — Fıyatı: 25 liradır

Afrika Hatıraları: 4

Muhabere Tesislerini Kuruyoruz

Yazan: İhsan Aksoley
Ens. Gn Dr MGb

1911 OSMANLI - İtalyan harbinde Kuzey Afrika'da bulunan Enver Paşa'yı, Tunus hududundan Mısır huduna kadar herkes bilir, gonulden sever, sayar ve Enver Paşa'ya sonsuz guvenırdi. Trablusgarb halkı, Turk subaylarına ve çavuşlarına da aynı duvgularla bağlı idi. Turkler'i yanlarında görmekten ve Turkler'in başlarında kumandan olmasından sonsuz memnunluk ve huzur duvarlardı

Sahrada bir çobanın ve şehirlerarası bır deve kervanı guducusunün uzun uzun çektığı yâleller arasında dört kelime duvulurdu

«Yaşa, yaşa Enver Bâşâ . »

Enver Paşa'nın başına «re'sek Enver Bâşâ» diye yemin edılır, bu yeminden sonra yalan soylenmez ve yalan söylenecegı de düşunulemezdı Karargâh muhafız bölugunden kavbolan bir sılâh yüzünden bir mucahıt, Mısrata mutasarrıfı Ramazan Şıtevî tarafından, sanık olarak tutulmuş ve mutasarrıflık bınası önundekı meydanda yuzustu yere yatırılarak kırbaçla — eskıden Kuleli'de sopa ile yapıldığı gibi — dövulmuştü. Her kırbaçta mucahıt yerden bir karış sıçrıyordu. Kırbacın sayısı çoğaldığı bır sırada, şefaat için mutasarrıfın yanına gıttım. Mucahıd bayılmıştı. Yuzüne su serptirdim. Bır muddet sonra ayılan mucahıd, Enver Paşa'nın başı üzerine yemın ederek sılâh çalmadığını tekrarladı. Bu yemın, mucahıdın suçsuzluğunu kabûle kâfi geldi

Bu mucahıdın dovulmesine benzeyen ve bızım zamanımızda Kuleli'de uygulanan «meydan dayağını» anlatayım

Kuleli'ye ilk gırdığim sene, 4 arkadaş yaz tatılınde babalarından çaldıkları para ile Yunanistan'a kaçmış, tutulmuş ve Kuleli'ye getırılmıştı. O zamanın âdetine göre; çarşamba gunleri akşam yoklamasında 3 defa «padişahım çok yaşa» diye bağırdıktan sonra evâmir-i yevmiye (günlük emirler) okunurdu

Böyle bir gün bu 4 arkadaşı muhafız erler içtima yerının ortasına getirdi. Suçları okundu. On beşer değnek cezaya çarpılacakları ve alaya çıkarılacakları (okuldan kovulacakları) açıklandı. Önceden hazırlanmış iki demet sopayı iki er getirdi Birısı yere serilen hasırın bir tarafına, dıgerı de karşısına geçti İki subay, erlerin onunde yer aldı. Talebelerin öncedeı v hafifçe dıktikleri ceket duğmeleri; seri bır el hareketiyle ve ceketın bır eteği öne doğ

ru çekilerek koptu, sonra dayak faslı başladı. Önceden pantolon içine ve kaba etlerine yerleştirdikleri kalın bezler dolayısiyle, sopanın kalın kalın pat pat sesleri duyuldu. Usûle gore subay, elinde sopa bulunan kolunun dirsekten yukarı kısmını vücudundan ayırmıyordu. Yani Ramazan Şitevî gibi kıyasıya vurmuyordu.

Dordüncü talebeye sıra gelince; çocuk bir şimşek hızıyla nizamiye kapısına koştu, kendisini Vanıköy'ün hırçın akıntısına attı ve boğuldu. Bu hâdisevi ve faciayı nasıl unutmuyorsam, Trablusgarb'taki dayak yiyen mücahidin feci durumunu da unutamıyorum el'an.

Fizan'a gönderilen deve kafilesinin kumandanı olan Bayram Çavuş, kafiledeki tek Türk'tü. Yerli halkın en çok düşkün olduğu cephane, silâh ve altın gibi en kıymetli eşyaları; Mısrata'dan Fizan'a 40 günde götüren Bayram Çavuş hiçbir zaman — Fizan'dan Giryan'a yaptığı son seferinde dahi — en ufak bir tecavüze uğramamış ve en küçük bir tehlikeye maruz kalmamıştır.

Halbuki İtalyanlar, Fizan'a gidecek bir İtalyan kafilesini, bir takviyeli taburun muhafazasında gönderirlermiş. Buna rağmen mücahidler, yaptıkları ani baskınlarla İtalyan taburunu imha ve eşyaları da ığtınam ederlermiş. Urfelle'de, sonra Fizan yolunda birçok insan kemiği yığınlarının bulunduğunu duymuştum, fakat kendim görmedim.

Trablusgarblılar'ın Türk severliği hakkında bir hatıramı anlatayım.

Yaptığım seyahatlerde, tarlası civarından geçtiğimi gören halk, koşarak yanıma gelir, beni gönülden selâmlar, atımın dizginlerini tutup, tarlasını çiğneterek bir yemiş ağacının altına götürür ve ağaçtan yemiş yememi rica derdi. Ben, bu şekilde ve buna benzer olayları birçok defalar yaşadım. Tarlalarının çiğnenmemesi için yaptığım ısrarlara rağmen, attan inmeme müsaade etmezlerdi.

Enver Paşa'nın gonderdiği subay ve çavuşların, denizaltından giden bir gemi ile Trablusgarb'a geldiklerini duyan kabile reisleri, Fizan'dan Mısrata'ya gelir, denizaltı gemisini görürdü. Bazen onları gemiye ben götürürdüm. Bu kadar küçük bir tekne ile ve deniz altından gelmiş olmamız, onları sonsuz hayrete düşürür ve bize ölçüsüz bağlardı. Ufak delikten geminin içine girmeye cesaret edemeyen kabile reisleri, delikten başlarını sokup geminin içine bakar ve baktıkça da hayretleri ve bize bağlılıkları artardı. Bizi insanüstü ve kendileri için bir kurtarıcı kabûl ederlerdi. «Allah Allah, Allah Allah! Bu küçük tekne içine nasıl giriyorsunuz? Deniz altından nasıl geliyorsunuz? Bu zahmetleri, bu fedakârlıkları bizi İtalyanlar'ın zulmünden ve esaretinden kurtarmak için yapıyorsunuz. Yaşasın Enver Başa! Yaşasın Türk subayları» sesleri denizi kaplardı.

Trablusgarblılar; Mondros mütarekesinden sonra Türkler'in ikinci defa olarak kendilerini terkedip Trablusgarb'tan ayrılacağını ve özellikle bir Türk'ün nefret ettikleri İtalyanlar'a teslim olabileceğini hayallerinden geçirmez ve muhtemel böyle bir duruma tahammul gösteremezlerdi. İlerde anlatacağım gibi; bu sebeple Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin ve karargâhındaki subay ve çavuşların, Nalut'tan Tunus'a geçeceğini çok gizli tutmuştuk. Aksi takdirde Trablusgarblılar katiyyen razı olmazlar ve muhakkak manî olurlardı.

Ben bugün bile, yanı elli yıl sonra Trablusgarb'ı ikinci bir vatan olarak severim, Trablusgarb'ta beraber yaşadığım yerlerin, kahraman ve asil Türksever Trablusgarblı mücahidlerin hasretini hâlâ çekerim.

AFRİKA GRUPLARI KUMANDANLIĞI

Afrika Grupları Kumandanlığı'nın karargâhı, mutasarrıflık merkezi olan Mısrata'da idi ve yukarıda açıkladığım gibi, İtalyanlar'dan kalan bir binaya yerleşmişti. Mısrata'nın iskelesi olan Kasr-ı Ahmed'de denizaltı gemileri için müsait bir limandı. Kumandan Nuri Paşa'nın Istanbul'a donmesinden sonra, yerine kurmay başkanı suvari erkân-ı harp yuzbaşısı Neşet Bey (Suvari kurbay albay Neş'et Bora - Çopur Neş'et) kumandan vekili oldu. Bir müddet sonra Şehzâde Osman Fuad Efendi kumandan ve kurmay yarbay Abdurrahman Nafiz Bey (Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gurman) kurmay başkanı olarak Mısrata'ya geldi.

Yüzbaşı Neş'et Bey ve sınıf arkadaşım piyade teğmeni İsmail Halıd Bey (Beşiktaşlı İsmail Halıd Uras), padişaha kılıç kuşatacak olan Seyyid Ahmed - es - Sünûsi'yi de beraber alarak Istanbul'a dönmek üzere denizaltı gemisiyle Kasr-ı Ahmed'den ayrıldı. Fakat Seyyid Ahmed - es - Sünûsi, Neş'et Bey'le beraber gitmedi. Bir sonraki denizaltı gemisi ile Istanbul'a gitti.

ISTANBUL İLE MUVASALA

Afrika ile muvasala benden çok önceleri Anadolu'nun güney batısındaki koylardan Kuzey Afrika sahillerine gelen yelkenli mavnalar ve Alman denizaltı gemileri ile, benden kısa bir müddet önce ve

Sinâ Çolu'nde bir Türk hecin süvari birliği.

Mondros mütarekesine kadar ayda bir defa Avusturya'nın Adriyatik körfezinin kuzeyinde askerî bir deniz üssü olan Pola limanından gelen Alman denizaltı gemileri ile sağlanıyordu.

Denizaltı gemilerinin çok küçük oluşu ve ayda bir gelişi dolayısiyle, bütün ihtiyaçlarımız Istanbul'dan sağlanamazdı. Bu sebeple birçok ihtiyaçlarımızı Trablusgarb bölgesinden temine, âzamî derecede tasarruf ve özellikle ihtiyaçlarımızın birçoğundan fedakârlık yaparak yerli halk gibi ibtidaî bir şekilde yaşamaya mecburduk.

Hums ve Garb cepheleri, Nalut ve Fizan bölgeleri ile muvasalamız deve ile sağlanırdı. Fizan'a deve ile yaklaşık 40 günde gidilirdi.

KULLANILAN PARA

Genel olarak kâğıt para kullanılırdı. Istanbul'dan yeşil renkte bir kuruşluk, kırmızı renkte 2,5 kuruşluk, yeşil renkte 5 kuruşluk, bir liralık, beş liralık ve elli liralık kâğıt para gonderilirdi. Bu hususu açıklamamın sebebi şudur: Trablusgarb mücahedeyi İtalyanlarla mücadeleye son verdikten sonra İtalyanlar, Trablusgarb'ta Turkler'e ait hiçbir hâtıra bırakmamak için, Türk parasını tedavülden kaldırmış ve bu maksatla Trablusgarblılar'la yaptığı anlaşmadan bir kâğıt Türk lirasına karşılık, yirmi İtalyan lireti vermeyi kabûl etmiştî. O tarihlerde Avrupa'da Türk parasının, özellikle yüzlük ve beş yüzlük kâğıt paraların, değeri çok düşüktü. Yüz İtalyan liretiyle, beş yüz liralık bir kâğıt Türk parası alınabilirdi. İtalyanlar dışardan kaçak olarak Trablusgarb bolgesine Türk parası girmemesi ve para ticareti yapılmaması için sıkı tedbirler almakla beraber, bize de Trablusgarb'a nekadar Turk kâğıt parası gonderdiğimizi ve bu paraların en buyüğünün ne olduğunu sordu. Biz de yukarıdaki şekilde cevap verdik ve Trablusgarb'a Istanbul'dan gönderilen kâğıt Türk parası tutarını, o tarihte Giryan'da bulunan levazım reisi yüzbaşı Vasfi Efendi'den öğrenmelerini bildirdik.

Altın para daha ziyade Fizan bolgesine gönderilirdi. Şehzâde Osman Fuad Efendi'yi görmeye gelen kabile reislerine de, altın para ile hazine-i hümâyûn'dan gonderilen pırlanta yuzuk, altın kordonlu ve çalar cep saati, pırlantalı altın kol düğmesi ve sırmalı elbiseler hediye edilirdi.

Kuzey Afrika'daki Turk subayları ile çavuşları, Turkiye'den gönderilmiştir. Bunlar arasında ve mahdut sayıda, 1911'deki Osmanlı - İtalyan harbinden gönüllü olarak Trablusgarb'ta kalanlar ve devamlı olarak mucahidlerle beraber çalışmış olanlar da vardır.

Birliklerde İtalyan, İngiliz, Alman ve

Fransa tipi çok eski ve kısmen de, tamamen yeni modelde elimize geçen her tüfekten istifade edilmiştir.

Cephane ikmali bakımından, birliklerde tüfek modellerinin tevhidine çalışılmış ise de maalesef muvaffak olunamamıştır. Elimizde bir tane de çok eski model mantelli topu vardı. Bu topun da namlusu, Afrika'da imal ettiğimiz barutun kullanılmasından sonra, baş taraftan koptu. Namludan kopan parça ile esas namlu üzerine açılan deliklere, ateş hâline getirilmiş kenetler konarak namlu birleştirildi ama birkaç atıştan sonra bu kenetler koptu. Son zamanlarda 4 toplu yeni model bir batarya geldi. Ancak kullanmayı bilen topçu subayımız olmadığı için, bu toplardan istifade edilmedi

Kumandanlık karargâhında tekerlekler üzerine monte edilmiş yine çok eski model iki makineli tüfek vardı. Bunlardan bir tanesi, tayyare taarruzlarında kullanmak için, bir hurma ağacının tepesine yerleştirildi

Muhimmat, teçhizat ve mebusat yukarıda açıkladığım gibi az miktarda İstanbul'dan gelirdi. Geri kalan ihtiyaçlarımızı Mısrata'da kurulan silâh tamirhanesi ile fişek imalâthanesinden, Urfelle'de (Beni Ulid) kurulan barut imalâthanesinden de barut ihtiyacımızı temin ederdik.

Saç levhalardan matara, yerli derilerden palaska kayışı, silâh kayışı ve fişeklik gibi teçhizat ve yerli kumaşlarla bezlerden istifade ederek elbise, başlık, battaniye ve çamaşır yapılırdı.

Son zamanlarda kullanılan ve sandal denen ayakkabılara pek benzeyen ve «madas» ismi verilen aykkabılar da silâh imalâthanesinde yapılırdı. Tamirhane ve atolyelerde yerlilerle sanatkâr İtalyan esirleri yevmiye ile çalıştırılırdı.

İstanbul'dan gelen mahdud miktarda yiyecek ile Pola'daki Avusturya Bahriye Nezareti'nin hediye olarak gönderdiği çikolata ve şekerlemeler hariç, yiyeceğimizi mahallinden temin ederdik. Benim en çok sevdiğim ve yediğim taze hurma ile kuru Fizan hurması idi

İstanbul'dan ve Pola'dan gelen elbiseler ve yiyecek, karargâhta herkesin iştirakiyle ve her şahsa müsavî miktarda taksim olunur ve derhal sahiplerine gönderilirdi.

Biz de Pola'daki Avusturya Bahriye Nâzırı'na ve Bahriye Nezâreti tabldotuna taze ve kuru hurma ile taze yemiş gönderirdik. Bir defasında da canlı olarak bir deve yavrusu gönderdik

Başlıca içkimiz su idi. Bundan başka hurma ağacından temin edilen şerbet gibi tatlı ve pek lezzetli bir mayi de, ik maksatla içilirdi: Limonata yerine veya alkol yerine

HURMA AĞACININ SUYU

Hurma ağacının dalları, ağacın en üst kısmındadır. Bu dallar dibinden kesilir ve ağacın tepesi yavaş yavaş tıraş edilir. Nihayet ağacın gövdesinde ve ortada bir goz çıkar. Hurma ağacının bu gözünden damla damla bir su akar ve ağacın büyüklüğüne gore, bir gecede orta boyda bir testiyi doldurur. Ağacın suyu, yapılan bir mecra ile, ağaca bağlanan testiye dolar. Bu suya «Lekbi» denir. Lekbi aynı günde taze olarak içilirse, tatlıdır, hoş bir lezzeti vardır ve gıdalıdır. Aradan birkaç gün geçtikten sonra tahammür eder. Birkaç haftalık lekbi, en sert içkiler gibi, birden bire çarpar ve insan uzun muddet sarhoşluğundan kurtulamaz. Ancak lekbi almak için tıraş edilen hurma ağacından, lekbi almaktan vaz geçilse bile, senelerce hurma alınamaz.

SAĞLIK İŞLERİ

İstanbul'un hiç önem vermediği husus sağlık işlerimiz olmuştur. Bu hususta İstanbul bir şey düşünmemiş, sağlık personeli ve malzemesi göndermemiştir. Elimizde aspirinimiz ve kininimiz dahi yoktu. Yaralanan mücahidlerin yaralarına, kızgın yağ dökülduğunu duydum. Yaralıları nakledecek hiçbir vasıtamız yoktu. Yaralılar deve üzerinde naklolunurdu. Son zamanlarda Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin, denizaltı gemisinde merdivenden çabuk inemediğinden dolayı, başına çarpan kapağın açtığı yarayı tedavi etmek için bir operatör ve son denizaltı gemisi ile de bir eczacı gönderilmiştir. Eczamız olmadığından eczacı tabldot memurluğunu yapmıştır. Doktor da tabii doktorluğunu yapamamıştır

MUHABERE İŞLERİ

Branşım ve esas çalışma konum olduğu için, bu mevzuda biraz daha fazla bilgi verebileceğim

Telsiz muhabere: Mısrata'ya geldiğimin ertesi günü ilk işim, Alman müfrezesinin telsiz alıcısından faydalanarak, İstanbul'daki Osmaniye telsiz istasyonunun verdiği saat ayarı ile ajans haberlerini almak ve telli telefonla cephelere vermek oldu. Bu teşebbüsüm; bizi sanki İstanbul'la birleştirmişti, gurbet hissini azaltmıştı. Anavatandan, diğer cephelerimizdeki durumdan ve dünya vaziyetinden her akşam muntazaman haber almak; bizi izole edilmiş durumdan kurtarıyor ve huzura kavuşturuyordu.

Birinci Ferik (Orgeneral) Şehzâde Osman Fuâd Efendi (V. Murad'ın torunudur).

Bu teşebbüsüm arkadaşlarım tarafından memnunlukla karşılandı. «İhsan'ın ajans haberi, İhsan'ın saat ayarı» şeklinde isimlendirildi. Her gece sabırsızlıkla beklendi. Harbiye Nezâreti'ne yapılan teklif üzerine, bir muddet sonra Osmaniye telsiz istasyonu acele ve muhim haberleri, tek taraflı ve ikişer defa tekrar ederek, yazmaya başladı. Şifre subaylığını da ben yaptım

Almanlar'ın bize göndereceği ve benim Fizan'da kuracağım telsiz telgraf istasyonu bir türlü gelmediği için sabırsızlanıyordum. Benim bir an önce Fizan'a gitmek isteğim ve bu işin gecikmesinden doğan üzüntüm, arkadaşlarım tarafından takdirle karşılanıyordu.

İntişar bakımından müsait bir yer aramak için şimdiden Fizan'a gönderilmem hakkındaki teklifim üzerine; kumandan vekili Neş'et Bey ve Muharrem Veli Bey ile birlikte durumu inceledik. Fizan'la telli telefon irtibatımız yoktu. Bu telefon hattını çekecek malzememiz de mevcut değildi. Ben bu maksatla ikinci bir telsiz istasyonunun Mısrata'ya kurulması gerektiğini söyledim. Henüz birinci telsiz istasyonu gelmemişti. İkincisinin temini belki de imkânsızdı. Bu durum karşısında; Urfelle'de evvelce İtalyanlar tarafından kurulmuş ve İtalyanlar kaçarken cihazları tahrip edilmiş, telsiz istasyonunun mevcut direklerinden ve binalardan istifade edilerek, gelecek telsiz istasyonunun Urfelle'de kurulmasına karar verildi. Urfelle ile telefon irtibatımız vardı

Fizan'a gitmek arzumu kaybettiğim için üzülmüştüm. Neş'et Bey:

— İhsan Efendi, size vaadediyorum. Gelecek telsiz telgraf istasyonunu Urfelle'ye kurduktan sonra, Bayram Çavuş'la birlikte seni görmek üzere Fizan'a gönderirim

— Teşekkür ederim

Selimiye kışlasında yaptığım gibi; kendimi bütün gün çalışmaya verdim ve Fizan'ı unutmaya çalıştım. Fakat bir türlü düşüncelerimden ve hayalimden çıkaramadım Fizan'ı.

İtalyanlar'dan kalan bütün telefonları ve santralleri Mısrata'ya getirttim. Yatak odamın altında ufak bir telefon ve santral tamirhanesi açtım. Yanıma bir mücahid aldım. Basit telefon ve santral tamirlerini yapmaya başladım. Mucahidi de yetiştirdim. Kırık mikrofon zarflarını, kırık manyato kollarını, eskimiş kordonları ve kırık mikrotelefonları —birinden diğerine geçirerek— cephelerin ve sivil teşkilâtın telefon ve santral ihtiyaçlarını karşılamaya başladım. Bu, iyi bir iş oldu. Haberleşmek her zaman huzur vericidir.

Bu arada birinci şubede bir muhabere kısmı açıldı. Muhabere mevzuu ile ilgili işlerle de meşgul olmaya başladım. Nihayet beklediğimiz telsiz telgraf istasyonu

geldi ve Urfalle'de kuruldu Bundan sonra Istanbul ile karşılıklı ve devamlı bir telsiz telgraf irtibatı sağlandı. Bu telsiz irtibatı, Mondros mütarekesinin ilânına kadar, hattâ mütarekenin ilânından sonra dahi, ârızasız devam etti. Karşılıklı telsiz telgraf irtibatı, anavatandan uzak bulunmanın acı tesirlerini hafifletti, öksüzlükten kurtardı bizi

Kumandanlarda bugünkü zihniyet «moral takviyesi» olsaydı, pekâlâ haftada bir gün bizden ailelerimize ve ailelerimizden bize, telsiz telgrafla kısa sağlık haberleri göndermek mümkün olurdu. Fakat böyle bir şey bizim aklımıza gelmedi doğrusu. Gelsevdi de buna teşebbüs etmeye hem gücümüz, hem de kumandanlarımızın davranışları engel olurdu herhalde

Telli muhabere: İtalyanlardan kalan telefon hatları ıslah ve telefon makineleriyle telefon santralleri tamir edilmiş, ana telefon şebekesi ile şehirlerde ve cephelerde bulunan santrallere bağlı mahallî ve cephe şebekeleri vücuda getirilmiştir Devamlı ve emin bir şekilde çalışması sağlanmıştır

Trablusgarb'da bakır telefon tellerini çalacak ve muhaberemizi inkıtaa uğratacak bir soysuz çıkmamıştır. Bu vesile ile Türkiye'ye ait bir hâtıramı anlatayım: 1952 yılında Erzurum'da Ordu Muhabere Başkanı idim. Bir gün Ordu Kumandanı Orgeneral Fevzi Mengüç

— Paşam. Bir saat önce Kars'la konuştum, şimdi arıyorum ve bulamıyorum, diye şikâyet etti.

— Tetkik edeyim, arz ederim efendım

Halbuki bir gün arkadaşım Muhabere Binbaşısı Fethi Tansı (General Fethi Tansı), bir gün de arkadaşım Muhabere Yüzbaşısı Hilmi Erer (Albay Hilmi Erer) bizzat hatları kontrol eder, bana tekmil haberi verirler ve gerekiyorsa motorlu vasıtalarla icabeden tamirleri yaptırırlardı Sınıf arkadaşım Muhabere Alay Kumandanı Yarbay İsmail Berger (Albay İsmail Berger) çırpınırdı zavallı. Yine de ikide bir çalınan bakır teller yüzünden telli muhaberemiz saatlerce kesilirdi. Sert bir emir hazırladım. Hatırımda kaldığına göre şu mealdeydi

«Bakır telefon tellerini çalanlar; harp malzemesini çalmak, memleket müdafaasını baltalamak ve casusluk suçundan askerî mahkemeler tarafından yargılanacak ve idam edileceklerdir»

Bu yazıyı mahâkim şubesine de parafe ettirdim. Orgeneral emri imzalarken

— Çok sert değil mi Paşam? dedi.

— Mahâkim şubesinin de parafı var efendim

İmzalanan emri askerî, sivil ve jandarma teşkilatına yaydık. Bu çok sert emirden sonra askerî telefon hatlarından bakır tel çalmak sona erdi mi bilmiyorum

Trablusgarb'da, direk ihtiyacımızı hurma ağaçlarından, izalatör ihtiyacımızı İtalyanlar'dan kalan şampanya şişelerinin baş kısmından, pil kavanozu ihtiyacımızı yine İtalyanlar'dan kalan şampanya şişelerinin dip kısmından, tel ihtiyacımızı da yine İtalyanlar'dan kalan dikenli tellerden temin ederdik.

Pırıldak: Istanbul'dan son zamanlarda iki adet Görç marka pırıldak gönderildi Her iki cihaza ait sandıklardan bir kısmı Pola'da kaldığı için bu pırıldaklardan faydalanamadık. Sandıklardan çıkan bir saati kullanmak üzere, ben aldım. İstiklâl Harbi'nde Anadolu'ya geçen ağabeyimi vapurda geçirdiğim sırada, kol saatinin bozulduğunu öğrenince, cebimdeki saati ona verdim Ağabeyimin pantolonunun saat cebinde kullandığı bu saate İkinci İnönü muharebelerinde isabet eden bir mermi, bu saati parçalamış ve ağabeyimi yaralanmaktan kurtarmıştır

ENVER PAŞA'NIN ŞİFRESİ

Mısrata'daki Alman müfrezesi kumandanının yaptığı bir müracaat üzerine, Alman bakım müfrezesinin birkaç Alman teknisyen ile takviye edilmesi hususunu harbiye nezâretine teklif ettik.

Telsizle aldığımız ve çok gizli kaydını taşıyan cevabın, şifreyi açarken ilk defa karşılaştığım ve çok hoşuma giden aşağıda altını çizdiğim bir tâbir dolayısiyle, hâfızamda kalan metnini aynen yazıyorum

«Afrika Grupları Kumandanlığı mıntıkasına bir Alman neferinin dahi girmesi **«minküllivücuh»** (her cihetle) gayri caizdir

Harbiye Nâzırı Enver»

O gün kıymetlendiremediğim Enver Paşa'nın bu cevabından bugün şu neticeyi çıkarıyorum

Enver Paşa, I. Dünya Harbi'nden galip çıkacağımızı düşünüyor ve bu arada Süveyş'ten Atlas denizine, Akdeniz'den Fizan'a kadar olan bölgenin de elimize geçeceğini tahayyul ediyor. Osmanlı Devletinin o tarihlerde hâkim olduğu bölgeye yayılan Almanlar'ı, harbin sonunda memleketimizden çıkarmanın zor olacağını görüyor ve hiç olmazsa Kuzey Afrika'ya Almanlar'ın yerleşmesini istemiyor

I. Dünya Harbi'nde Almanlar'ın mağlûp olması, bizi Alman nufuzu altında yaşamaktan kurtarmıştır

(Devamı var)

S. S. Teşkilâtı ve Himmler

Yazan: Heinrick Fraenkel
Türkçesi: Özaydın Dokur

1

BUNDAN tam 70 yıl önce, 13 ekim 1900'de, Münih'in Hildegardstrasse'sindeki küçük bir evin ikinci katında, bir oğlan çocuğu dünyaya geldi. Babası Profesör Gebhard Himmler, Bavyera Prensi Heinrich'in hocasıydı, bu hanedana karşı da büyük bir saygısı vardı. Bu yüzden oğluna Heinrich adını koydu.

Heinrich'in çocukluğu sakin geçti; iki erkek kardeşiyle birlikte sıkı bir disiplin içinde büyüdüler. Babaları sert, geleneklerine çok bağlıydı. Oğullarına daha çok eski Alman veya Töton terbiyesi vermek istiyordu. Baba Himmler'ın tek arzusu Almanya'nın geçmişiyle olan bağlarını koparmamak, eski şovalyelik ruhunu oğullarına vermekti.

Ne var ki Profesör Himmler, çocuklarını büyütürken, ortanca oğlu Heinrich Himmler'in büyüyüp politikaya gireceğini, bir zaman gelip Nazi Almanyası'nın en korkunç teşkilâtı olan SS'lerin başına geçeceğini, saf ve üstün Ârî ırk nazariyesine dalarak milyonlarca insanı, yaşına ve cinsine bakmaksızın, özel kamplarda yok edeceğini tahmin edemezdi

Himmler ailesi 1913 yılında Münih'in 60 km. kuzey doğusunda, Landshut kasabasına taşındılar. Kasaba küçük ama şirin bir yerdi, ortasında Isar nehri akıyordu. Profesör Himmler, Landshut'taki okula müdür tayin edilmişti

SAKİN SAVAŞ YILLARI

Heinrich, babasından sıkı, disiplinli bir terbiye almıştı. Bunu, daha küçük yaşlarda yazmak alışkanlığını kazandığı hâtıralarını okuyunca anlamak mümkündür. İşte tıpkı bir örnek 20 temmuz 1910., «Sabah yıkandım. Bugün annemle babamın evlenmelerinin 13. yıldönümü. Akşama kutlayacağız bu mutlu olayı».

Düzenli yaşama, büyüklerine sonsuz saygı ve tam bir itaat Himmler ailesinde hemen göze çarpan bir özellikti

I. Dünya Savaşı, küçük Landshut kasa-

basındaki günlük hayatı pek değiştirmedi. Bu yıllarda Heinrich'in hâtıraları sakin akşam gezintileri, haftalık kiliseye ziyaret, pul koleksiyonu üzerinde düşünceler ve hocaların ev ödevleriyle doludur.

Yalnız Prens Heinrich'in yaralanışı, ailede ve küçük Heinrich'te derin bir etki bırakmıştır. 28 eylülde yazdığı bir notta, «Savaşa katılmakla büyük bir memnunluk duyacağım. Hele Fransız ve İngilizler'le dövüştüğüm zaman...» demektedir.

Bunun dışında okul sırasında kayda değer bir olay geçmedi. Zaten orta çapta bir öğrenciydi, normal derslerinin yanısıra piyano da öğreniyordu ama, musikiye hiç mi hiç meyli yoktu, bir türlü piyanonun başına oturup çalışmak gelmiyordu içinden.

Bir olay daha vardır ki Heinrich'in hâtıralarında birçok sayfa işgal etmiştir: Muharebe meydanlarından cephe gerisine sevkedilen yaralıların Landshut tren istasyonunda kısa bir zaman durmaları; bu arada gördüğü yaralılar.

Savaştan sonra Himmler, Münih Üniversitesi'ne girdi, ziraat tahsiline başladı ve 1922 yılında diplomasını aldı. Münih'te küçük bir oda kiralamıştı, zar zor geçiniyordu. Pansiyon sahibi Loritz adında bir kadındı ve iki kızı vardı: Maja ve Kathe. Heinrich, Maja ile çok ilgileniyordu. «Din üzerinde uzun uzun konuştuk. Bana hayatını anlattı. Onda tam bir kız kardeş havası buldum» diye yazmıştır.

HİMMLER, NAZİ PARTİSİNE GİRİYOR

Üniversiteden çıktıktan sonra ziraatçi olarak çalıştıysa da, sıhhati bu işe elverişli olmadığı için işinden ayrılmak zorunda kaldı. Zaten devamlı olarak bir yerde çalışmak istemiyordu; bütün hedefi siyasetle uğraşmaktı.

Sonunda 2 ağustos 1925 yılında Nazi partisine kaydoldu ve Gregor Strasser'ın maiyetinde girdi. Önceleri küçük işlerde çalıştı ama, kısa zamanda kendisini göstererek Strasser'in sekreteri oldu. Aslında partide belirli bir görevi yoktu, ne iş verilse yapıyordu.

Himmler'ın kendisini göstermesi de, gizli, perde arkası işlerdeki başarısıyle mümkün olmuştur. Versailles antlaşması gereğince Almanya'nın, tesbit edilen cinslerden başka silâh bulundurması yasaktı ve bunun kontrolunu galip devletlere bağlı bir komisyon yapıyordu.

Buna rağmen Roehm'ün kurmuş olduğu kara gömlekliler teşkilâtı mükemmelen silâhlanmıştı; hattâ silâh kontrol komisyonunun burnunun dibinde yüzlerce silâh deposu meydana getirmişti. İşte Himmler'in asıl görevi, gizli silâh depolarını kontrol etmekti.

O sıralarda Gregor Strasser, Bavyera bölgesinden milletvekili seçilmişti. Himmler de o bölgedeki teşkilâtlanma işini yürütüyordu. Aynı zamanda 120 kişilik özel birliğin başıydı. Birliğin adı Schutz Staffel, yani: SS idi. SS'lerin kuruluşu da şöyle: Hitler, 1922 yılında, ünlü Münih darbesini yapmadan önce, özel muhafız teşkilâtı olarak bu birliği meydana getirmişti. SS'ler, sağlam yapılı seçme Nazîler'di ve asıl görevleri, Hitler ve ileri gelen Nazi şeflerini korumak, onlara karşı yapılacak bir suikastı önlemekti. Zaten Himmler de Nazi partisine SS olarak girmiştir.

1926 yılında partinin ikinci kurultayında SS'ler başlarında Himmler, olmak üzere, Hitler'in önünden geçtiler. Hitler de onlara Münih darbesindeki başarılarından dolayı —SS'ler darbe sırasında Münih'teki Sosyal Demokrat Partisi'ne ait gazete idarehanesini yerle bir etmişlerdi— özel bir bayrak verdi.

Himmler, SS'lerin başı olarak, partiye adam kaydediyor, aidatları topluyor, lâzım gelirse, malî yardım sağlıyordu. Bu arada birkaç defa Berlin'e gitti, birinde Goebbels ile tanıştı, hemen kaynaşıverdiler. 1927 yılında gene böyle bir seyahatinde, Polonya asıllı Margarete Concerzowo ile tanıştı. Düşünceleri birbirine pek uyuyordu, ikisi de geleneklerine bağlıydı, Marga'nın küçük bir kreşi vardı, bunu sattı, Münih'in banliyösünde küçük bir ev aldılar, 1928 yılının temmuzunda da evlendiler.

SS'LERİN FÜHRERİ: HEİNRİCH HİMMLER

Her ne kadar 1930 yılları gelişme devresiyse de 1929 ocağında Himmler'in yıldızı birden parladı, Hitler tarafından bütün SS'lerin başı —Reichsführer SS— tayin edildi. O yıllarda SS'ler 300 kişi kadardı ve öteki üniformalı Nazi birliklerinin en seçkin ve elit kısmını meydana getiriyordu.

Himmler, SS'lerin başına geçince sessiz sessiz çalışmaya koyuldu. Arjantin asıllı Walter Darré'nin etkisiyle —Darré 1933'te Hitler'in tarım bakanı olmuştu— SS'lerin talim ve terbiyesiyle ve yetiştirilmeleriyle meşgul oluyordu. Ona göre SS'ler ustun nordik ırktan seçilmeli, özel olarak yetiştirilmeliydiler.

Bu münasebetle 31 aralık 1931 yılında bir karar yayınlayan Himmler, evlenmek isteyen SS'lerin nelere dikkat etmesi lâzım geldiğini açıkladı. Kaideler o derece sertti ki, evlenecek adaylar sıkı bir araştırmadan geçiyor, ailelerinde karışık bir kan olup olmadığı incelenyordu.

Himmler'e göre ideal bir SS şöyle olmalıydı: Gür, kumral saçlı, mavi gözlü, atletik yapılı, Ortaçağ şövalyeleri gibi cesur ve asil, ancak, sosyal ve siyasi hükümleri liderlerine bırakacak, tartışmasız emirlerine itaat edecek, önceden tesbit edilen kitapları okuyacak. Ne kadar zalimce olursa olsun, verilen emirlerin yerine getirilmesi ise esastır.

GİZLİ TEŞKİLÂT: SD

1931 yılına kadar daha çok nazariye ile uğraşan Himmler, SS teşkilâtına yeni girmiş biriyle tanışınca durum değişti. Bu, Reinhard Heydrich adında bir bahriye subayıydı. Bir süre de deniz kuvvetleri istihbaratında çalışmıştı. Himmler'le tanışır tanışmaz hemen konuya girdi.

— Edindiğim bilgilere göre, Nazi partisi yöneticileri arasında bile parti programına aykırı davranan kimseler vardır. Hedefimiz, bunları tesbit edip durumu açıklığa kavuşturmaktır.

Himmler bir an düşündü.

— Yani ne gibi teklif ileri sürüyorsunuz?

— SS teşkilâtı içinde gizli bir istihbarat bürosu kuracağız, bütün yöneticiler için dosya tutacağız.

İki adam çabucak anlaştılar. Bunda Heydrich'ın tesirli görünüşü büyük rol oynamıştır denebilir. Heydrich, soylu bir aileden geliyordu, Himmler'in kafasında yarattığı Nordik tipteydi, yani tam bir SS.

Bu konuşmadan sonra, Himmler, Heydrich'i kurmay heyetine aldı, ona geniş yetkiler vererek, gizli servisi kurmasını emretti.

O sıralarda SS teşkilâtı 400 kişi kadardı, bir de buna 1500 kadar geçici yardımcılar eklenirse toplam 2000'i buluyordu. Heydrich, kısa zamanda kendisini gösterdi, özel bir istihbarat teşkilâtı kurup parti kodamanlarının özel hayatlarını tesbite koyuldu. Bir yandan da Yukarı Bavyera'da açtığı okulda genç SS subayları yetiştiriyordu.

Himmler ile Heydrich'ın asıl amacı, Nazi partisi iktidara gelince kurdukları i-

SS.'ler Nazi teşkilâtının seçme birlikleriydi

Hitler, beraberinde Seyss Inquart, Himmler ve Heydrick ile beraber.

tihbarat teşkilâtını devlet istihbarat teşkilâtının çekirdeği yapmaktı

1933 yılının başında Hitler iktidara gelince Himmler'i Münih Polis Müdürü tayin etti. Göring ise Prusya İçişleri Bakanı ve Meclis Reisi oldu. Yetkileri Himmler'den çok fazlaydı. Gizli devlet polisi — Geheime Staatspolizei — yani Gestapo teşkilâtını kurdu.

Himmler ise Münih'te bağımsız faaliyette bulunuyordu, 1933 yılında yakalayıp sorguya çektiği sanıklar için ilk defa temerküz kampını, Dachau'da meydana getirdi. Ayrıca özel muhafız birlikleri kurdu. Bu birlikler seçme SS'lerdi ve şapkalarında iki kemik ve ortasında iskelet kafasından ibaret bir kokart taşıyorlardı

Himmler ve baş yardımcısı Heydrich artık ırk meselelerini inceleyebilirlerdi. 1934 yılında Ölü Kafası birliklerine bir yardımcı tayin edildi: Adolf Eichmann

Dachau, Münih'in 16 kilometre kuzey batısındaydı. Temerküz kampı 22 martta açıldı. O yılın sonunda Dachau kampında 27 bin hükümlü bulunuyordu. Daha doğrusu sanık. Çünkü Himmler ve SS'leri, halk ve devletin korunmasıyla ilgili 28 şubat 1933 tarihli kararnameye dayanarak, dilediği kimseyi nezaret altına alabiliyor, dilediği kadar da sorguya çekebiliyordu

Dachau kampında olanlar öylesine feciydi ki dış basının baskısına boyun eğen Hitler, 27 bin sanık için özel bir af çıkarmak zorunda kaldı. Ama özel af, Himmler ve başyardımcısı Heydrich'i ne durdurdu ne de Nazi partisi içinde gizli istihbarat teşkilâtının genişlemesine engel olabildi Himmler, seçme SS'leriyle bütün Nazi ileri gelenlerinin özel hayatlarını dosyalamış, arşivine kaldırmıştı bile

SİNSİ MÜCADELE

Bütün bu çabalara rağmen Himmler, sadece Bavyera bölgesinde egemendi, Prusya'ya Göring, Berlin ve öteki bölgelere de diğer SS şefleri hâkimdi. Hazırlıklar, sinsi tuzaklar kurmak gerekiyordu. İlkin, Göring'i atlatıp Hitler'e baskı yapmak, ondan gerekli müsaadeyi koparmak lâzımdı

Çok geçmeden bu fırsat kendiliğinden çıktı. Heidrich, gizli bir ajanı vasıtasıyle komünistlerin Göring'e karşı bir suikaste hazırladıklarını öğrendi. Himmler bunu kaçırmadı. Durumu, Göring'in ünlü Gestapo teşkilâtı bile bilmiyordu. Nedense uyumuştu. Hemen SS'leriyle işe girişerek suikastçileri yakalattı

Olayı duyan Hitler muthiş kızdı, bağırdı, çağırdı. Himmler de bunu istiyordu zaten, fırsatı kaçırmadan

— Gestapo ayrı ve ehliyetsiz ellerdedir dedi İzin verirseniz, bir derleyip toparlayalım

İş başarılmıştı Prusya içişleri bakanlığı, Reich içişleri bakanlığıyla birleşti Gestapo da milli bir mahiyet aldı. Günlerden nisanın 10'uydu, Gestapo ileri gelenleriyle bir toplantı yapan Göring konuştu

— Yakın bir gelecekte teşkilâtın başına arkadaşınız Himmler geçecektir. Her husus'ta ona yardımcı olmanız vatan vazifesidir

20 nisan 1934'te de Himmler Almanya'nın en korkunç gizli teşkilâtının başına geçiyordu

BÜYÜK TEMİZLİK

Bütün bu tertipler ve sonunda elde edilen başarı, Himmler'i asıl hedefinden asla döndürmüş değildir. Ne yapıp yapıp, Ârî ırk nazariyesini uygulayacak, seçkin SS lerden birlikler meydana getirecektir

SS ve Gestapo'yu eline geçiren Himmler'in, büyük temizlik dâvesi adlandırılan Roehm ve arkadaşlarını tasfiyesi sırasındaki tutumu da kayda değer

Bir zamandır ordu yöneticilerinin, Roehm'un yönettiği SA teşkilâtına karşı cephe aldıkları biliniyordu. Aslında Hitler de onlardan hoşnut değildi, nasıl olsa başbakanlığa gelmişti, artık sokak gösterilerine pek ihtiyacı yoktu

Bu arada Himmler ve başyardımcısı Heydrich durmadan tasfiye edileceklerin listesini hazırlıyordu Ünlü 30 haziran temizliğinde bu listelerin büyük faydaları olmuştur

Himmler, Roehm'un bir hükümet darbesi planladığı haberini Hitler'e verdi Ama endişe etmemesini, çünkü bütün SS lerin bunu karşılamaya hazır olduklarını bildirdi Günlerden 30 haziranda. Hitler beraberinde Göring olduğu halde bir geziden Berlin'e dönüyordu. Havaalanında Himmler ve adamları tarafından karşılandı. Himmler hemen Führer'in yanına sokuldu, ona bir kâğıt uzattı; tasfiye edileceklerin isimleri vardı kâğıtta. Hitler, uzun bir geziden döndüğü için çok yorgundu. Himmler'in kulağına fısıldadıklarını dinledi, listeye şöyle bir göz attı, sonra da otomobiline binip havaalanından ayrıldı. Himmler için bütün yollar açıktı artık

30 haziran temizliğinde kaç bin kişinin yakalandığı ve öldürüldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Başbakan yardımcısı olan von Papen, Himmler'in şerrinden yakasını zor kurtardı, ama baş yardımcısı Bose, makamında SS'ler tarafından öldürüldü. Hatta başbakan yardımcısı olmasına rağmen von Papen bile bir süre evinde iki SS subayı tarafından göz hapsine alındı

Temizlik, sessiz ve çabuk oldu. Başarılarından dolayı da Himmler ve yardımcısı yerlerini pekleştirdiler. Heydrich genelliğe terfi ettiğini Hitler'den öğrendiği sırada binlerce insan, SS'lerden meydana gelmiş özel kurşuna dizme ekiplerinin karşısında son anlarını bekliyordu

DEVLET İÇİNDE DEVLET: SS'LER

Roehm gibi bir dikeni de yok eden Himmler, yeniden üstün Ârî nazariyesine döndü ve ilk iş olarak kendi bünyesi içinde SS'leri temizlemeye koyuldu. Şimdi asıl hedef, sayıları gittikçe kabaran SS birliklerinden karışık insanları çıkarmak, bele Nazi partisinin iktidara geldikten sonra SS teşkilâtına girenlerin mazilerini bir daha gözden geçirmekti

Himmler'in yakınlarından biri olan Eberstein'ın sonradan Nürenberg mahkemesinde ifade ettiğine göre, 1934-35 yılları arasında 60 binden fazla SS, teşkilâttan çıkarılmıştır. Gene de 200 bin SS, ordu kumandalarının bile tedirgin olduğu bir kuvvet halinde duruyordu. Bunlar her türlü şekilde silâhlıydılar ve tıpkı ordu birlikleri gibi talimler yaparlardı.

İşte bu yıllarda Bed-Toelz'de bir SS okulu açıldı Okulu Heydrich yönetecekti. Zaten bundan sonra SS olacaklar daha büyük bir dikkatle soruşturuluyor, geçmişleri inceden inceye araştırılıyordu. Bu okulda tam bir cizvit metodu uygulanmaktaydı. SS adayları sıkı bir disiplinle yetiştiriliyordu. Bu yüzden okul eski bir şatoda kurulmuştu

Bir de Himmler, Westphalia'nın yanındaki Paderborn yakınlarında orman içinde Şarlman devrinden kalma büyük bir şatoyu tamir ettirmiş, başlıca SS merkezlerinden biri haline getirmişti. Şato Teutonik üslûpla inşa edilmişti

HİMMLER'İN BÜYÜK OYUNU

Bu arada, von Blomberg olayından da bahsetmek yerinde olur. Werner von Blomberg, Hitler'in savunma bakanıydı 60 yaşlarında, uzun boylu, beyaz saçlı bir askerdi. Ne yazık ki, Himmler gibilerinin oyunlarını sezebilecek bir zekâya sahip değildi. Savunma bakanı olan von Blomberg, genelkurmay başkanlığına Werner von Fritsch'i getirmişti. Halbuki Himmler bir puntuna getirip von Blomberg'i yerinden oynatmak istiyordu. Çok geçmeden bu fırsat kendiliğinden doğdu. ..

1938 yazında Berlin'de nereden çıktığı anlaşılamayan söylentiler dolaşmaya başladı. Herkes hükümet darbesinden bahsediyor, bir şeyler bekliyordu. İşte tam

bu sırada, bir gün von Blomberg, evlenmek için Göring'le konuştu. Von Blomberg'in bir daktiloyla evlenmeye niyeti vardı. Bunun için de Göring'in fikrini almak istiyordu.

Evlenmeye Hitler de muvafakat etti ve düğün 12 ocak 1938'de yapıldı. Ne var ki, Heydrich, uzun zamandır von Blomberg'i gizli ajanları vasıtasıyle göz altında bulunduruyordu. Hem gizli ajanları çok önemli bir şey öğrenmişlerdi, kadının annesi bir zamanlar genelev işletmişti, hattâ yeni gelinin de poliste fahişelikten sabıka kaydı vardı.

Durumu öğrenen Heydrich, bunu sadece Himmler'e söyledi. Bunun üzerine Himmler hemen bir plan kurdu. Von Blomberg evlenmceye kadar kimseye bundan bahsetmediler. Düğünden sonra da tam hukumet darbesi söylentileri Berlin'de dolaşırken, durumu açıkladılar.

SAVUNMA BAKANI İSTİFA EDİYOR

İkin savunma bakanı badiseyi inkâr ettiyse de Himmler'in tazyikine dayanamayıp görevinden istifa etti. Şimdi sıra genelkurmay başkanı von Fritsch'e gelmişti Heydrich, gizli ajanlarıyle ona da bir çare buldu. Bazı düzme dehillerle, generalın cinsî sapık olduğunu ve Schmidt adında biriyle münasebette bulunduğunu bildirince generalin de akıbeti gün ışığına çıkmış oldu. Neden sonra cinsî sapık olanın von Fritsch değil, emekli bir yüzbaşı olan von Firtsch olduğu anlaşıldı, ama iş işten geçmiş, genelkurmay başkanı istifa etmişti.

Durumu öğrenen Hitler, bundan böyle savunma bakanlığını ilga ettiğini, başkumandanın kendisi olduğunu ilân etti.

Von Fritsch olayı, orduda büyük bir huzursuzluk yaratmıştı. İstifa etmesine rağmen, general masum olduğunu iddia ediyor, bir tertibe kurban gittiğini söylüyordu. Hemen özel bir mahkeme toplanmalı, hakkında yapılan isnatlar yeniden gözden geçirilmeliydi.

Dileği yerine getirildi, mahkeme başkanlığına da Göring tayin edildi. Ne var ki, özel mahkeme daha toplanmadan Hitler, orduya hazır olmasını ve iki gün sonra Avusturya'yı işgal etmesini emretti.

Durum birden değişmiş, Alman orduları zafer çığlıkları arasında Avusturya'ya girmişti. Hitler artık yıkılmaz bir kahramandı. Zaten Himmler de doğruca Linz'e giderek, güvenlik işleriyle uğraşmaya başlamıştı. Şimdi önünde temizlenmesi gereken bir Avusturya muhalefeti duruyordu.

Himmler ve Heydrich, Avusturya'da meşgulken, özel mahkeme toplanıp durumu gözden geçirdi. Zaten Schmidt de yanıldığını yazılı olarak bildirmişti, böylece von Fritsch beraat etti ve olay da kapanıp gitti.

SS'LER AVUSTURYA'DA

Alman birliklerinin Avusturya topraklarına girdiği anlarda, Berlin'den büyük bir uçak havalandı. Uçakta Himmler, en çok güvendiği SS subaylarıyle birlikte Viyana'ya gidiyordu. Viyana'da onları Wolff, Walter Schlenberg karşıladı. Aralarında bir de çekingen biri duruyordu: Adolf Eichmann.

Himmler, doğruca Avusturya polis şefi Michael Skubl'a giderek durumu görüştü. Sonra Avusturya SS'lerinin başı olan Kaltenbrunner ile konuşarak gerekli tertibatın alınmasını emretti.

Zaten iki gün sonra duruma Naziler hâkim olmuş, başbakanlığa Seyss-Inquart gelmişti. Karargâhını Imperial otelinde kuran Himmler'in önünde yapılacak yüklü işi vardı. Avusturya, tamamen SS kontrolü altına girmeliydi.

Kaltenbrunner ve yardımcısı Odilo Globocvnik, 1932 yılında SS teşkilâtına girmişler, zaman zaman da hapse atılmışlardı. Kaltenbrunner avukattı, dev gibi bir adamdı. Koca iri elleriyle masaya vura vura konuşurdu.

Harpten sonra Nurenberg mahkemesinde verdiği ifadeye göre Seyss-Inquart Avusturya'nın işgaliyle SS'lerin faaliyetini anlatmış ve «Birkaç hafta içinde en az 80 bin kişinin yakalandığını tahmin ediyorum,» demiştir.

ADOLF EICHMANN, SAHNEDE

Himmler, SS'ler ve Gestapo vasıtasıyle vagon vagon insanı Dachau kampına sevk ediyorlardı. Yeri uzak bulan Himmler, bizzat yakın bir yerde kamp kurdurmak için uygun bir bölge aradı ve Mauthausen'in buna çok elverişli olduğunu gördü. Hemen Dachau'dan binlerce tutuklu getirildi ve bunlar burada kamp yeri yapmak için çalıştırılmaya başlandı.

Himmler, Avusturya Musevileri'yle uğraşmak için Eichmann'ı memur etmişti. Eichmann, temerkuz kamplarında çalıştığı için bir hayli tecrubeliydi. Çeşitli baskılarla Yahudiler'i Avusturya'dan kaçırtmaya başladı. Bir yandan da onların mal ve servetlerini musadere ediyordu. Sonradan Nuremberg mahkemesinde açıklandığına göre, Avusturya, Naziler tarafından işgal edildikten bir yıl sonra 100 bin Yahudi Avusturya'yı terke zorlanmış, malları müsadere edilmiştir.

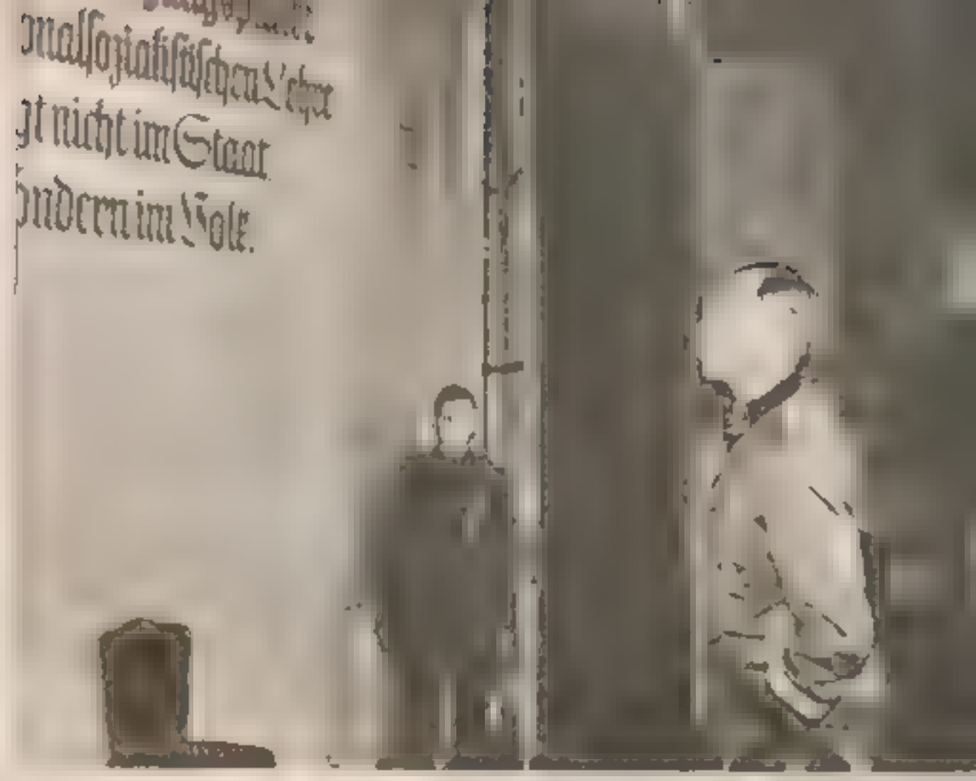

Prag kasabı olarak ün yapan Reinhard Heydrick, SS'lerin Prag'daki gizli ajan yetiştiren okulunda.

Bu davranıştan, milyoner Baron Louis de Rothschild bile zor kurtuldu. Bir yıl kadar tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı, ama karşılığında, Göring'e bir çelik fabrikası, Eichmann'a da Viyana'daki ünlü Rothschild sarayını bırakmak zorunda kaldı. Eichmann, sonradan bu saraya taşınmış ve orasını karargâhı ittihaz etmiştir.

Himmler'in esir kamplarındaki tutukluların sayısı Avusturya'nın Naziler'ce işgaline kadar en çok 20 bin kişi kadardı. 1939 nisanında bu sayı 290 bine yükselmiştir. Tabii bu da büyük bir beslenme problemi doğuruyordu. Himmler, hem kalabalığı önlemek, hem de ucuz işçi bulmak amacıyle buraya el atıp, tutukluları zorla çalıştırmaya başladı.

HİTLER, ZORLA MI SAVAŞA SÜRÜKLENDİ?

1938 yılının sonlarında Himmler, yerini iyice pekleştirmişti artık. Hele Avusturya başarısından sonra Hitler üzerinde bir hayli etkili oluyordu.

Himmler, ileride gerçekleştireceği bazı planlarını tatbik etmek için yavaş yavaş dışişleri bakanlığına da sızmaya başlamıştı. Bu durum 1940'tan sonra daha da genişlemiş, hemen bütün elçiliklerde bir SS ajanı gözcü olarak görevlendirilmiştir.

Hitler'in Sudetler üzerindeki isteklerini zamanında kestiren Himmler, Heydrich'i Çekoslavakya'daki ortamı hazırlamaya memur etti. Heydrich'in burada en güvendiği adamı Henlein idi ve bu zat Sudet Almanları'nın lideriydi. Himmler, ona bir talimat vererek işgal sırasında gerekli tertibatı almasını bildirdi, ayrıca emrine 6 SS alayı vereceğini ifade etti. Bu SS alayları Dachau'daki özel kurukafa kokartını taşıyan seçme birliklerdi.

Himmler ile SS'lerin Çekoslavakya işgali dek, faydaları büyük oldu. Bu da Himmler'i daha etkili ve güçlü bir hale getirmişti. Ne var ki, Hitler, ordu ile SS birliklerinin ayrı tutulmasını istiyordu. Oysa Himmler'in asıl hedefi, işgal topraklarında SS'lerin bağımsız olarak polis görevini yapabilmeleriydi.

Sonunda bu izni kopardı. Şimdi rahatça dış politikadaki niyetlerini gerçekleştirebilirdi. İngiltere'nin Berlin Büyükelçisi Sir Nevil Henderson şöyle yazmaktadır:

«1938 eylülü ve 1939 ağustosunda Himmler ile Ribbentrop, Hitler'e baskı yapmaya başlamışlardı. Göring ise bir yandan Hitler'in savaş niyetini destekliyor, bir yandan da istihsalın yetmeyeceği bahanesiyle geciktirmeye çalışıyordu. II. Dünya Savaşı'nın çıkmasında Himmler ile Ribbentrop'un etkisi büyük olmuştur. Hattâ bu durumu Lord Halifax, hükümete yazdığı raporunda belirtmiştir.»

(Devamı var)

İstanbul'un Bilinmeyen Köşeleri: 2

Eski İstanbul'da Azınlıklar

Yazan: Paul de Régla
Çeviren: Reşad Uzman

LEVANTEN kadınları, ülkenin diğer kadınlarına nazaran daha gösterişli olup, zarafetlerinin, zevk ve lükse karşı duyduklarının yanında son derece dedikoducuydular. Onlar için her şey yüzeyde kalıyor, aşk ise sadece vakit öldürmek için yapılan bir oyun oluyordu.

Genellikle esmer olduklarından saçlarını sarıya boyatmayı tercih ediyorlardı. Kendilerini dışa güzel gösterecek şeylere özel bir dikkat harcıyorlar, fakat ev işlerinde büyük bir ihmal gösteriyorlardı.

Şimdiye kadar İstanbul'un Türkler haricindeki yerli ahalisi hakkında bilgi verdik. Bu bahiste, Müslüman halkın «Frenk» dediği yabancılar hakkında bilgi verelim.

İstanbul'daki yabancı koloniler arasında, tesir sahasının genişliği ve zenginlik bakımından değil, fakat sayı bakımından en eski koloni İtalyanlar'a ait olanıdır. Nüfusu 17.000 civarında olan bu topluluğun, sörler tarafından işletilen ve idaresi, elçilik tarafından tayin edilen bir komite ile yürütülen yeni inşa edilmiş bir hastanesi de vardı. Kolonının ileri gelenleri «İtalyan İşçileri Cemiyeti»ni kurmuşlar, kendilerine gaye olarak da, mensuplarının karşılaşacakları zorlukları halletmeyi kabûl etmişler. Bu cemiyet, kışları, ilgi çekici müzik ve sanat gösterileri tertipler.

Doğruyu söylemek gerekirse, İtalyanlar, Fransızlar'ın aksine, yabancı ülkelerde İtalyan kalmayı bilmektedirler. Aralarında, ihtilâlciler, kralcılar, federalistler, ayrılık taraftarı olanlar mevcut olmasına rağmen, vatan uğruna, patırtı etmemeyi tercih ediyorlardı. Fransızlar ise yabancı ülkelerde, hâlâ Fransızlık'tan önce, cumhuriyetçilik, Bonapartçılık, kralcılık güdüyorlar ve vatanseverlikten uzaklaşıyorlar... İtalyanlar'ın aralarında bazı anlaşmazlıklar oluyorsa da, Fransız kolonisinin içinde görünen kadar olmuyor ve bu anlaşmazlıklar hiçbir zaman birbirlerine yardımcı olmalarını önlemiyor. Böylelikle, dış ülkelerde daima teşanüt içinde bir topluluk olarak kalıyorlar.

İtalyanlar arasında fakir de pek çok. Bunlardan çoğu, siyasî hükümlü olduğundan, memleketlerine dönememekte, burada sefalet içinde yaşamaya mahkûm olmaktadır. Aralarında, gerçekten zengin olanlar da vardır; fakat bunlar azınlıkta kalmaktadır. İyi durumda olan ve yüksek mevkileri işgal eden İtalyanlar, avukat olanları ile, bankalarda, Osmanlı Tütün Cemiyeti'nde, Duyûn-ı Umumiyye İdaresi'nde memur olanları idi. Yedi, sekiz te-

ne hekim arasında, hakikaten bilgili olanları vardı ama hepsi ancak geçinecek kadar para kazanıyordu. Halk daha ziyade, Ermeni, Rum ve Yahudi hekimleri tercih ediyordu. Eczacı olanlar sayıca daha fazla olup, kolonının en varlıklı olanları bunlar arasındaydı. Zira, hiçbir şehirde İstanbul kadar ilâç satılmamaktadır. İstanbullular hasta olduğu zaman, hattâ sıhhatte olduğu zaman bile haddinden fazla ilâç alıyorlar.

İtalyanlar'ın ticareti, güney İtalya'nın gıda ürünlerinden ibaretti. Bunlar arasında, makarna, çeşitli hamur işleri, Milano salamı ve tereyağı, Bolonya sucuğu, Piemonte şarabı, Torino vermutu, Sicilya kuru yemişlerini bulmak mümkündü. Bütün bu maddeler, Cenova rıhtımı boyunca yer alan ufak ara sokakların kokusunu taşıyan, küçük, rutubetli ve güneş yüzü görmeyen dükkânlarda satılmaktaydı.

İstanbul'daki İtalyanlar, Rumlar'la iyi geçinmekte olup, bazen aralarında evlenmelere de rastlanmaktaydı. Bu evlilikten doğan çocuklar, hem İtalyan, hem de Rum özelliklerini taşımakta olup, ahlâkî yönden hiç de makbûl kimseler olmuyorlardı.

İtalyan kolonisi, son zamanlarda birtakım hamleler yaparak, Fransız Kolonisi'nin kaybettiği itibarı kazanmaya başlamış ve nüfusu da gittikçe çoğalmıştır.

FRANSIZ KOLONİSİ

İstanbul'daki Fransızlar'ın sayısı zamanla azalmış, Kırım Harbi başlarındaki durumlarından eser kalmamıştır. Kökü olan ailelerden, birkaç temsilciden başka kimse yoktur. Bir müddet sonra, İstanbul'da Fransız kolonisinden, şimdi Cenevizliler, Venedikliler'den bahsedildiği gibi, sadece hâtıra olarak bahsedilecektir. İstanbul'da tanımak fırsatını bulduğumuz birkaç Fransız aile reisi hakikaten Türkler ve kolonının takdirini kazanmış kimseler. Bunların hepsi de, sarayın kendilerine olan borçlarını ödediği takdirde bir an bile burada kalamıyacaklarını söylemekteydiler.

Fransız elçilerinin Doğu ülkelerindeki başarısızlığı, onların iyi niyetlerinin olmamasından değil, bu ülke insanlarını iyi tanımamalarından ileri gelmektedir. Şunu unutmamak gerekir ki, ister Türk olsun, ister Arap, bir Doğulu'ya hükmedebilmek için, hiçbir zaman kudretli ve kararlı gözükmemek lâzımdır. İşte İngilizler'in ve Almanlar'ın yaptıkları bundan ibarettir.

Fransız kolonisinin mensubu 1500 ka-

İstanbullu bir Gürcü tipi.

Eski Istanbul'dan iki tip. Soyda Türk, solda Ermeni kadını.

dardır. Siyasî partilerin böldüğü vatandaşlarımız, vatanlarının zararına da olsa, hiçbir zaman sürekli bir topluluk hâline gelememişler, bir topluluk hâline gelebilmek için yapılan teşebbüsler de sonuç vermemiştir.

Her ne kadar, özellikle Alman Yahudileri'nin baskılarıyla, bir zamanlar sahip oldukları tesiri kaybediyorlarsa da, yine Fransa, Türkler arasında saygı ile anılan bir isim olarak yerini muhafaza etmektedir.

İNGİLİZ KOLONİSİ

İngilizler dünyanın her yerinde olduğu gibi, İstanbul'da da kendinden gayet emin bir şekilde yaşıyordu. Onları gören sanki Büyük Britanya'nın işgal ettiği bir ülkede yaşıyorlar sanırdı. Kendi adasında mütevazı, sakin ve kendi hâlinde olan İngiliz, adasını terk ettiği andan itibaren büyük bir adam edasıyla hareket ediyor ve en önemli konsoloslıklarından büyük bir destek görüyordu.

Başka ülkelerde olduğu gibi, İngiliz kolonisi burada da tamamen kendi içine dönük bir şekilde yaşıyor, diğer kolonilerden kendisini daima uzak tutuyordu. Bu tutumundan gösterdiği tek sapma Alman kolonisi lehine oluyordu.

ALMAN KOLONİSİ

Yirmi yıl öncesine kadar hiçbir varlığı olmayan Alman kolonisi, bugün bütün kudretiyle İstanbul'da hüküm sürmektedir. Kazanmış olduğu itibar, Fransızlar'ın kaybetmiş olduğu itibardır ve gün geçtikçe de gücünü arttırmaktadır. Eski Fransız ticaretinin yerini almış olmak, Türk ordusunu büyük kısmıyla Almanlaştırmak, ülkenin büyük yatırımlarını üstüne almak ve hattâ Asya demiryollarını yapmayı taahhüt etmek, Almanya'ya kâfi gelmemekte, rahipleri ve öğretmenleri sayesinde Büyük Alman İmparatorluğu propagandasını yaymaktadır. Gayesine erişmek için, Türkler'le beraber, hattâ onlardan daha fanatik bir şekilde, diğer Hıristiyanlar'a cephe almakta bir mahzur da görmemektedir.

Almanlar, burada, kendilerinden endişe edilen, biraz kıskanılan, fakat asla sevilmeyen bir topluluk olarak gözükmektedirler. Von der Goltz yönetimindeki askeri heyetler, seçkin askerlerden meydana gelmiş olmasına rağmen, taşıdıkları mağrur hava, Türk milliyetçiliğini zedelemekte ve eski Fransız askeri heyetinin bıraktığı arkadaşlık ve samimiyeti aratmaktadır.

Ne kadar çok bira içiyorlarsa, o kadar çalışkan olan Almanları, İstanbul'un tanınmış iki büyük birahanesinde bulmak mümkündür.

İstanbul'da Alman Yahudileri'ne de çok rastlanır. Fakat büyük bir çoğunluğu kendilerini Protestan olarak tanıtır ve asıl hüviyetlerini gizlerler. Fransa'nın en büyük düşmanları bunlar arasından çıkar. Yavaş yavaş bütün Türk bakanlıklarına nüfuz etmişler ve bazıları, sıfat ve isim olarak değilse de, hakikî bakan gibi hareket serbestliğine sahip olmuştur. Bu Yahudiler'den bazıları, casusluk yapabilen carîyelerin ücretini dahi yapmaktadır.

POLONYALILAR VE RUSLAR

10 - 15 yıl öncesine kadar, İstanbul'da sayıları epey kalabalık olan Polonyalılar, o zamandan beri gittikçe azalmışlardır. Bunlardan bir kısmı Türk mülkî idarelerinde vazife almaya gelmişti, diğer kısmı ise Osmanlı ordusunda subaylık yapıyordu. Çoğu da ticarî müesseselerde iş bulmuştu.

Umumiyetle yoksuldular. Rus hükümetinin baskısından kurtulmak için Fransız hâkimiyetine sığınıyorlardı. Genellikle, hepsi, nezih ve namuslu insanlardı. Fakat Polonyalı Yahudiler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

İstanbul'da sayıları az olan Rus kolonisi daha ziyade çalışkanlıkları ile tanınır. Tüccar ve denizcilerden meydana gelmiş olup, Galata'da birkaç müessese işletmektedirler. Alman ve İngiliz kolonisinde görülen kibir ve tahakküm havası, onlarda görülmez. Herkesle arkadaşlık kuracak kadar da mütevazı olup, Fransızları büyük bir samimiyetle ağırlarlar. Hastaneleri çok bakımlı ve çok iyi teşkilâtlıdır.

Kolonı, elçilik ve konsolosluk tarafından tam anlamıyla korunmakta, her Rus vatandaşı veya Rus himayesindeki her kimse, haklarının en son noktaya kadar korunacağını bilmektedir. Hattâ bir defasında Rus himayesinde olan Rum asıllı bir tüccar, kendisi hakkında hüküm veren kadı'nın suratına hükum kâğıdını yırtıp atmış, konsolosluğun uğraşması neticesi hiçbir ceza alamadan kurtulmuştur.

Ruslar, Doğulu diplomatlar içinde Türk'leri en iyi anlayanlardır. Türk halkı an'anevî olarak Rus düşmanı olmasına rağmen, Türk ordusu o derecede Rus düşmanı değildir. Tıpkı, Kırım Harbi'nde Rus ve Fransız askerlerinin birbirlerini takdir etmeleri gibi, Türkler ve Ruslar da birbirlerinin askerliklerini takdir ederler. Bu hususta, son harpte (93 Harbı) Ruslar'a kar-

Bir Bulgar kızı.

şi büyük bir kahramanlıkla savaşan Osman Paşa'dan Fuad Paşa'ya kadar pek çok generalın Rus subaylarından ve askerlerinden büyük bir takdirle bahsettiklerini işittik

AVUSTURYA - MACARİSTAN KOLONİSİ

Bunların büyük kısmını Macarlar meydana getirmektedir Macarlar, daha ziyade hekimlik, avukatlık, kahvecilik, at ticarlığı gibi işlerle meşguldürler. Son siyasi olaylar sonucu, Türkiye, haklı olarak, Avusturya'nın Bosna - Hersek'i işgal etmesini hazmedemiyor. Türk ordusu eskiden Ruslar'a karşı duyduğu kini, şimdi Avusturyalılar'a karşı duyuyordu

Bu kozmopolit şehirde yaşayan yabancı koloniler bahsini, yerleşmesi henüz yeni olan, fakat dinî ve ticarî faaliyetleri gün geçtikçe artan Amerika Birleşik Devletleri kolonisi ile bitirmek istiyoruz.

Rumelihisarı yakınlarında, Boğaziçi'nın en güzel yerinde, 7000 ciltli kütüphaneli, İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe, Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Latince tedrisatlı, modern kimya ve fizik laboratuvarlı bir kolej kurduktan sonra, Üsküdar'ın içinde birçok yatılı mektep ve daha birçok yerde dinî teşekkuller kurmuşlardır

A B D. temsilcisi Istanbul'da gerçek bir nufuza sahiptir. Pek yakın bir gelecekte, Amerika'nın Holanda ve Ceneviz'in eskiden sahip olduğu ticarî faaliyete sahip çıkacağı muhakkaktır. Bir elinde İncil, diğer elinde malları olan Yankee'nin, Avrupalı rakiplerini geride bırakacağı şüphesizdir

Genel olarak bütün koloniler hakkında şunlar söylenebilir: Hepsi, kendi millî kanunları altında, kendi kiliselerinde ve kendi hastanelerinde yaşamaktadırlar. Bunları, büyük devlet içinde, bağımsız küçük devletler olarak tarif edebiliriz.

TÜRKLER VE İSLÂMİYET

Osmanlılar hakkında hâlâ bir sürü peşin hükümler mevcuttur. Onları gözü dönmüş dar kafalılar, her türlü yenileşmeye karşı çıkan yobazlar olarak gören pek çok Avrupalı vardır. Fakat namuslarına, kahramanlıklarına, merhametli olduklarına ve adaletlerine gelince, en aleyhlerinde olanlar bile bu konulardaki üstünlüklerini tanımak zorunda kalırlar. Biz de bu sayılarda, bir zamanlar Avrupa'yı titreten, Hilâl önünde haçı diz çöktüren, fakat şimdi çöküş içinde bulunan bu milleti anlatmaya çalışacağız.

Bir Yahudi tipi.

Osmanlı deyince, göz önüne iki adam gelir ki, bunları asla birbiriyle karıştırmamak lâzımdır. Bunlardan birincisi hükumete mensup Osmanlı, diğeri ise halktan olan Osmanlı'dır. Bu ayırma aynen Türk milleti içinde de görülür: Avrupa Türk'ü ve Asya Turk'u.

Asya Turkiyesi'ni gezmiş bulunanların ortak bir kanaatleri vardır, o da, Türkler'in, Avrupa ile olan münasebetlerinin bunların özelliklerini bozmamış olmasıdır. Bu Türkler'den bahseden Elisée Reclus bakın ne diyor: «İktidar hırsının karakterini bozmadığı Türk, şüphesiz ki kaabiliyet ve meziyetleri ile en mukemmel insandır. O, yakınlarına karşı son derece bağlı, namuslu, mert, misafirperver, saygılı ve hayvanlara karşı merhametlidir.»

Fakat bu hüküm iktidardaki devlet adamlarına gelince ne kadar çabuk değişiyor! Sanki, devlet idaresinde öyle bir virüs mevcut ki, yüksek makamlarda bütün şiddetiyle hüküm sürerken, aşağı doğru inildikçe tesirini azaltıyor; nitekim, bir Asya Turkü'nun en ziddındaki insan, Avrupalılaşmış Türk'tür. Bunlardan biri ne kadar sözünde durmazsa, ne kadar menfaatperestse ve bütün kalbiyle XV Louis'nın meşhur cumlesi «Benden sonra Tufan»ı benimsemişse, öteki de, kendisini dunyanın en büyük fâtihi yapan meziyetleri saklamasını bilmiştir. Bu meziyetler, dinin kendisine öğrettiği şeylere tam bir inanç, dini ve padişahı için kanını son damlasına kadar harcama, sözüne sadakat, cömertlik ve merhamet olarak tarif edilebilir. Bir çocuk gibi iyi olan Türk, bazen hain gibi görünürse de bu, yine çocuklarda olduğu gibi, kötü bir ortamın veya isabetsiz telkinlerin tesiriyle olmaktadır

Bazen kötü bir taassubun esiri olarak Türkler'i aşırı hareketler yaparken görmüş olabiliriz. Ancak bizim de onları mazur görebilecek pek çok kusurumuz vardır Meselâ, yakın zamanlara kadar Enkizisyon adına yakılan ve yerlerinden edilen insanlar hâlâ unutulmuş değildir.

Osmanlı milleti, yalnız fetih için yaratılmış, ilk liderleri tarafından bu gaye için yetiştirilmiş ve teşkilâtlandırılmış bir millettir. Ordu saflarında bütün askerî dehalar toplanmış ve dunyanın en mükemmel ordusu meydana gelmiştir. Fethettiği ülke halklarına karşı görülmemiş bir musamaha göstermiş, millî birlik fikrini kendi elleriyle yıkmış, kendisi sadece hâkim olarak kalmayı tercih ederek, birçok milliyetin yaşamasını sağlamıştır.

Böylece Turkler, fethettikleri ülke halklarını iyi idare edememiş, üstelik bu dejenere halklardan etkilenmiştir. Meselâ, bugün, Osmanlı devletini idare eden yüksek tabakaya bakınca, Bizans zihniyetinin bütun ahlâkî bozuklukları görülebilir.

Devlet büyükleri böylece, ahlâkî bozulmalar gösterirken, halk, bu bozulmadan kurtulabilmiş ve kendisini bir zamanlar Hıristiyan dunyasının ilk fâtihleri yapan dinının emrettiği ana prensiplere sadık kalmıştır

Fakat bu noktada kendimizi aldatmayalım: İdarî mekanizmada yer alan bir Türk, Avrupalılar'a ne kadar bozulmuş gelse de, icap ettiği zaman, doğuştan taşıdığı meziyetleri henüz kaybetmemiş olduğundan, millî müesseselerinin bağımsızlığı ve padişahı için kanını seve seve akıtabilir.

Önce, Istanbul'un üst tabakaları medeniyete temas ettiklerinden, onun kötülükleri de önce bu tabakalarda görülmektedir. Türk diplomatları, günü gününe yaşamaktan başka bir şey bilmiyorlar. Diplomasilerinin en önemli prensibi, çok söz vermek, bunu mumkün olduğu kadar az ve geç tutmak . Butun Türk memurlarının bildikleri tek kelime «yarın» dır! Türk diplomatları daima zaman kazanmayı düşunurler, onlar için geleceğin önemi yoktur, zira geleceğe hiçbir zaman güvenmezler; onlar için var olan tek şey bugündür. Bu şekilde bir diplomasi ile bir ülkenin geleceğini güvenlik altına alabilir mi? Gücunu devam ettirebilir mi?

Hakikaten zeki birkaç diplomat istisna edilirse, yukarıda tarif ettiğimiz diplomasi kuralları ile ne imparatorluğun dağıldığının, ne de süratle yaklaşmakta olan çokuntunun farkında olmayarak, hareket etmektedirler. Meziyet ve fazıletleri, onu dünyanın en üstün milletlerinden biri yapacak olan bu milletin düşüşü, onları hiç ilgilendirmemektedir

Türk kadınlarına gelince, onlar için söylenmiş atasözlerini sıralamakla işe başlıyalım

«Kadınların saçı uzun, aklı kısadır».

«Kadınların cenneti, kocalarının ayaklarının altındadır».

«Aileyi yükselten de, alçaltan da kadındır».

Türk kadınları, Doğu'da ikinci planda kalmalarına rağmen, aile içinde tahmin edilmeyecek kadar büyük bir tesire sahiptirler. Atasozunun onları kısa akıllı olarak

tarif etmesine rağmen, pek çoğu kocalarına akıl verecek kadar zekidir, kocalar da aldıkları tavsiyelerle kendilerini daha kuvvetli hissederler. Şüphesiz, Müslüman kadını, eğitim ve yetişme tarzı bakımından, Avrupalı kadın gibi olamaz. O, yalnız, evleneceği adamı hissî bakımdan memnun etmek üzere yetiştirilir. Kocasının gözüne güzel görünmesi için, ona, simli tellerle işlenmiş ipekli elbiseler dikmesi öğretilir; ona, kocasının zihnini günlük meselelerden uzaklaştırması için, saz veya darbuka çalması ve şarkı söylemesi öğretilir; ona, kocasının hoşlanacağı yemekleri yapması gösterilir; ve nihayet, kocasını her bakımdan memnun etmesi için, aşkın bütün inceliklerî anlatılır.

Avrupa'da mevcut olan fuhuş, Türk kadınının mantığının alamıyacağı bir şeydir. Kadının bir tek hedefi vardır: Anne olmak. Anne olmak, onun için her şey demektir; zira, evlenmeden ve anne olmadan bir kadın ne din, ne de cemiyet bakımından makbûl bir kimsedir. Kısırlığın aile ocağından uzaklaştırılması için kâfi sebep teşkil ettiğini bilmektedir. Boşanma ise, onun cemiyet hayatından silinmesi ve aynı zamanda cennetten de uzaklaşmak demektir.

TÜRK ANNESİ

Anne olmak için çırpınan Türk kadını acaba nasıl bir annedir? Türk annesi, kendi kanından gelen bu yaratık için her şeyini feda edecek kadar iyi bir annedir. Çocuk, annesinin, aslancığı, gözlerinin feri, hayatiyetinin tek sebebidir. Tehlike ânında onu görülmemiş bir cesaretle savunur; diğer zamanlarda ise, onun üstünde hâkimiyetini sağlamakla beraber, hoşuna gitmek için elinden geleni yapar.

Bu ana şefkatine karşılık da, çocuklarda annelerine karşı derin bir saygı ve sonsuz bir bağlılık duyarlar. Bu duygular o kadar ileridir ki, sütanneler bile aynı şekilde saygı ve bağlılık görür.

Kendisine süt veren kadın, Türk için daima kutsal bir varlıktır. Bu bağlılık, sütannenin ailesini bile etkileyecek kadar genişlemiştir. Bu şartlar altında Türk ailesinin kuruluş şekli gözler önüne serilir: En üstte anne ve baba olmak üzere gittikçe genişleyen bir hiyerarşi.

Türk ailesinde görülmeyen tek şey, çocukların anne ve baba ile yaşlı hizmetkârlarına saygısızlık etmeleridir. Türkiye'de, Avrupa'da olduğu gibi, bilhassa küçük burjuva ve işçi ailelerinde görülen, isyan, düzensizlik ve saygısızlık gibi olaylara asla rastlanmaz.

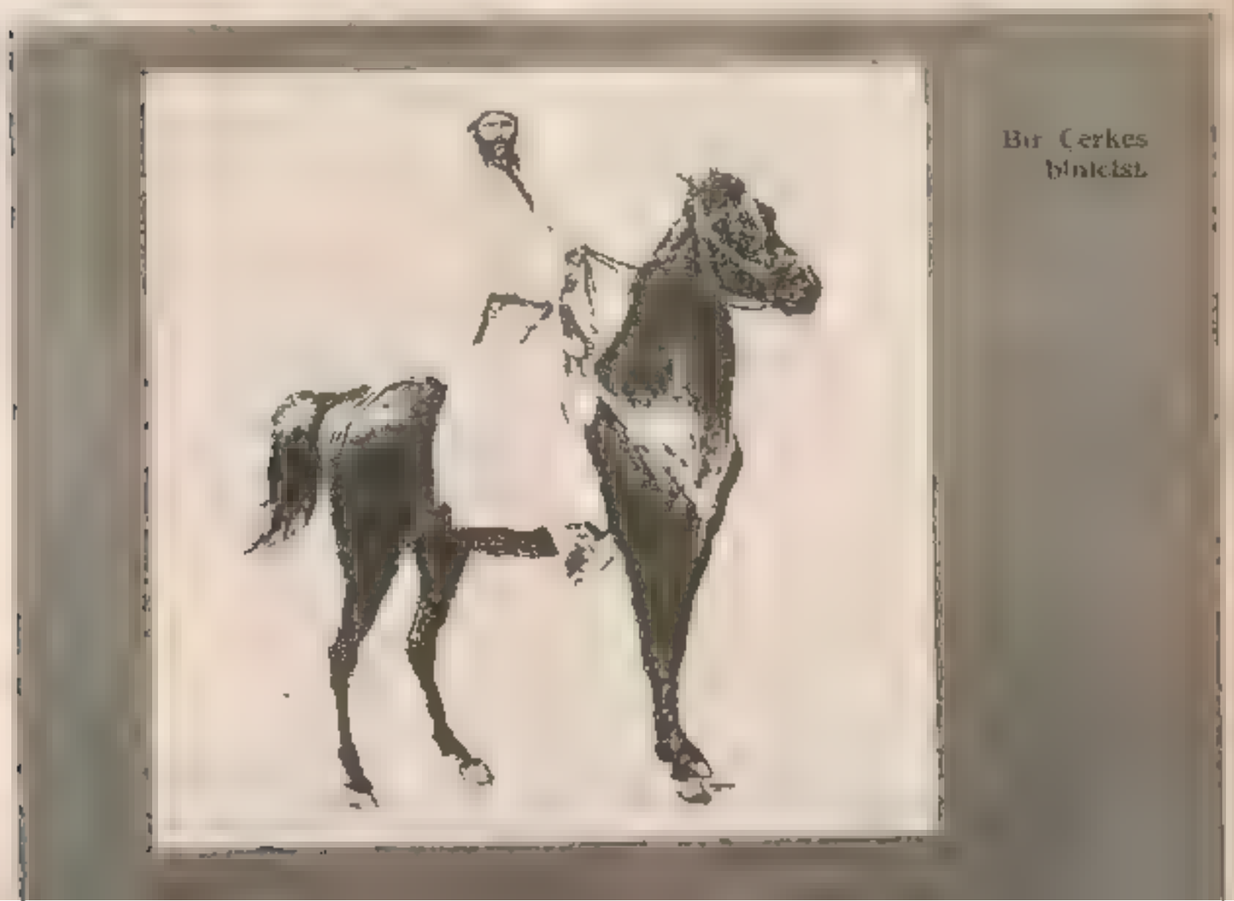

Bir Çerkes binicisi

Bir Ermeni hamalı

Yine Türk kadınına dönelim. Türk kadını para harcamasını sever ve tasarrufu pek bilmez. Birçok konuda hâlâ çocuk gibi hareket eder. Parisli kadınlar için dünyanın en temiz insanları diyenler muhakkak Türk kadınını görmemiş olanlardır. Türk kadını için vücut temizliği ihtiyaçtan da ötede, bir dinî görevdir.

Türk kadını bugün yavaş yavaş serbestiye kavuşmaya başlamış .. Ancak henüz Avrupalı kadınlar gibi sokağa yaşmaksız çıkamamaktadır. Kur'ân'ın kadının fazîletinin bir işareti olarak gösterdiği yaşmak, biri, kaşların hemen üstünden başa sarılıp ensede düğümlenen ve oradan sırta doğru açılan, diğeri ise, yüzün bütün alt kısmını kaplayan ve arkada diğeri ile birleşerek tek bir örtü havası veren, iyi ayrı beyaz örtüden meydana gelmiştir. Uzun ve bol kollu bir cins manto veya tunik denebilecek olan «ferace», göz alıcı renklerden, yaz için ipekli, kış için de yünlü kumaştan imal edilmiş olup, yaşmağın alt uçlarını saklayacak şekilde giyilir ve omuzlardan topuklara kadar uzanır. Bazı Türk kadınları yüzlerini göstermekte tereddüt etmezler. Bunlardan bazılarına, cuma günleri Kadıköyü'nde ve Haydarpaşa'da rastlamak mümkündür. Bu durum, birçok yaşlı Türk tarafından, kadınların örtünmesi geleneğinin Bizanslılar'dan geçtiğini bilmeden, tepki ile karşılanmaktadır.

Bu bahsi, İstanbul'da yaşayan İran kolonisi ile bitirelim. Her ne kadar Müslüman iseler de, İranlılar, Türkler'in dinî ve siyasî rakipleri arasına girerler. Kendi geleneklerine göre yaşayan bu koloninin İstanbul'daki mensuplarının sayısı on iki ilâ on beş bin arasındadır. İranlılar, ticaret ve zenaat zekâsı taşırlar ve gelecekerini garanti altına alacak işlerde çalışmayı tercih ederler. Türk'ün tersine, olmayacak yalanlar söylerler ve kazanç gayesiyle her türlü vasıtayı kullanmakta tereddüt etmezler. Pratik ve ticarî zekâlarının gelişmiş olmasına bakılarak onlara İslâmiyet'in Yahudileri de denebilir. Kolonin mensupları hâlâ taşıdıkları millî elbiseleri ile tanınabilirler. Açık renkli kumaştan beli bir kemerle sıkılmış bir cins kaftan üstüne önü açık, koyu renkli bir rob giyerler; ayakkabıları, Avrupalılar'ın giydiklerini andırır, başlarında ise astragandan mâmul kalpakları vardır. İstanbul'un en önemli ticaret erbabı olan İranlılar, nargile, halı, astragan, çay, eski silâh ticareti yaparlar.

Gelecek sayımızda
GALATA VE PERA'DA
GECE HAYATI

Ülkeler ve İnsanlar

ARJANTİN

Güney Amerika'nın dev ülkesi Arjantin'in 2 794 000 km.²'lik yüzölçümüne karşılık, 21 000 000 nüfusu vardır. Ülkede Batı'nın modernliğinin yanısıra, yerli halkın, mahalli âdetlerin özelliklerini görmek mümkündür. Bu sayfada, ülkenin çeşitli yonlerini resimlerle okuyucularımıza tanıtıyoruz.

Başkent Buenos Aires, Latin Amerika'nın en büyük şehridir. Resimde Avenida 9 de Julio caddesi görülüyor.

Yukarıda, «geşo» diye anılan Arjantin çobanlarından bir grup, aşağıda kadınlı erkekli yerli tipleri.

Solda, Arjantin'in bazı bölgelerinde rastlanan dev kaktüsler, aşağıda bir koyun sürüsü. Arjantin ekonomisinde koyunculuğun yeri büyüktür

Yukarıda, yerli dansları oynayan bir folklor grubu, aşağıda, Arjantin'e mahsus sazları çalan yerliler.

TARİHE AKAN BİR AY

Temmuz 1970

3 TEMMUZ
CHP XX. kurultayı, Ankara'da hadiseli olarak başladı. İnönü, bir konuşma yaparak «Sosyalist olmaya hevesimiz yoktur» dedi.

5 TEMMUZ
Ecevit, tekrar CHP genel sekreterliğine getirildi. Bu arada, CHP Parti Meclisi'ne seçilen Kemal Satır ile Kemal Demir, Parti Meclisi üyeliklerinden istifa ettiler.

9 TEMMUZ
1961 Anayasası'nın referanduma sunuluşunun 9. yıldönümü dolayısıyle bir konuşma yapan Başbakan Demirel «Milletin rızasına dayanmayan Anayasa, Anayasa vasfını haiz olmaz» dedi.

10 TEMMUZ
Sayfiyede dinlenirken çıkan bir yangın sonucu ağır yaralanan İzlanda Başbakanı Thingvellir ve torunu öldü.

13 TEMMUZ
Devlet Bakanı Refet Sezgin, Personel Kanunu tasarısının Meclisteki görüşmeleri sırasında Maliye Bakanı ile aralarında görüş ayrılığı çıkması üzerine istifa etti.

● Kuzey İrlanda'da, bir süreden beri devam eden karışıklıklar Katolikler'le Protestanlar'ın birbirine girmesiyle had safhaya çıktı.

14 TEMMUZ
Millet Meclisi, 1111 sayılı askerlik kanunu ile 1076 sayılı yedek subay kanununun bazı maddelerini değiştirerek askerlik süresini 20 aya, yedek subaylık süresini de 18 aya indirdi.

15 TEMMUZ
TBMM birleşik toplantısında, İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetimin 16 temmuz 1970 tarihinden itibaren iki ay daha uzatılmasına karar verildi.

17 TEMMUZ
2 albayla birlikte hükümeti devirme teşebbüsüne karıştığı iddiasıyle Tabii Senatör Ekrem Acuner'in yasama dokunulmazlığı, Senato Anayasa Komisyonu bünyesinde bulunan alt komisyon tarafından kaldırılmak üzere rapor hazırlandı.

● Bir süre önce dok işçileri tarafından başlatılan grevin büyümesi sebebiyle hükümet 36500 askeri hazır duruma geçirmiştir.

19 TEMMUZ
Yunanistan'ın 71 yaşındaki Dışişleri Bakanı Panayotis Pipinellis geçirdiği bir kalb krizi sonucu öldü.

20 TEMMUZ
Yeni vergiler getiren finansman kanun tasarısı, Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülerek kabûl edildi.

21 TEMMUZ
İngiltere Maliye Bakanı Ian Macleod geceleyin geçirdiği ânî bir kalb krizi sonucu öldü.

22 TEMMUZ
Geçen yılın aralık ayından beri Türkiye'nin Avrupa ekonomik topluluğuna geçiş devresine girmesi yolunda yapılan çalışmalar Ortak Pazar Bakanlar Konseyi'nin toplantısında sonuçlanış ve Türkiye hazırlık devresini tamamlayarak geçiş dönemine girmiştir.

24 TEMMUZ
Türkiye'de sansürün kaldırılmasının 62. yıldönümü ve Gazeteciler Bayramı dolayısıyle mesajlar yayınlandı ve İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Tarabya Oteli'nde gece bir yemek düzenleyerek bu olayı kutladı.

● CHP Parti Meclisi üyesi Prof. Tahsin Bekir Balta, Londra'da bir kriz sonucu hayata gözlerini yumdu.

● Hindistan'ın kuzeyindeki Uttar Prediş eyaletinde meydana gelen sel felâketinde 300'den fazla köy sular altında kaldı.

25 TEMMUZ
Roma Büyükelçimiz Turan Tuluy, İtalya'da bir kalb krizi sonunda vefat etmiştir.

26 TEMMUZ
İtalya Cumhurbaşkanı Saragat, yeni İtalyan hükümetini kurmak için Hıristiyan Demokrat Parti'den ve Mariano Rumor kabinesinin Maliye Bakanı Emillio Colombo'yu görevlendirdi.

27 TEMMUZ
Hasan Dinçer Devlet Bakanlığına tâyin edildi.

Tarih Bilmecesi

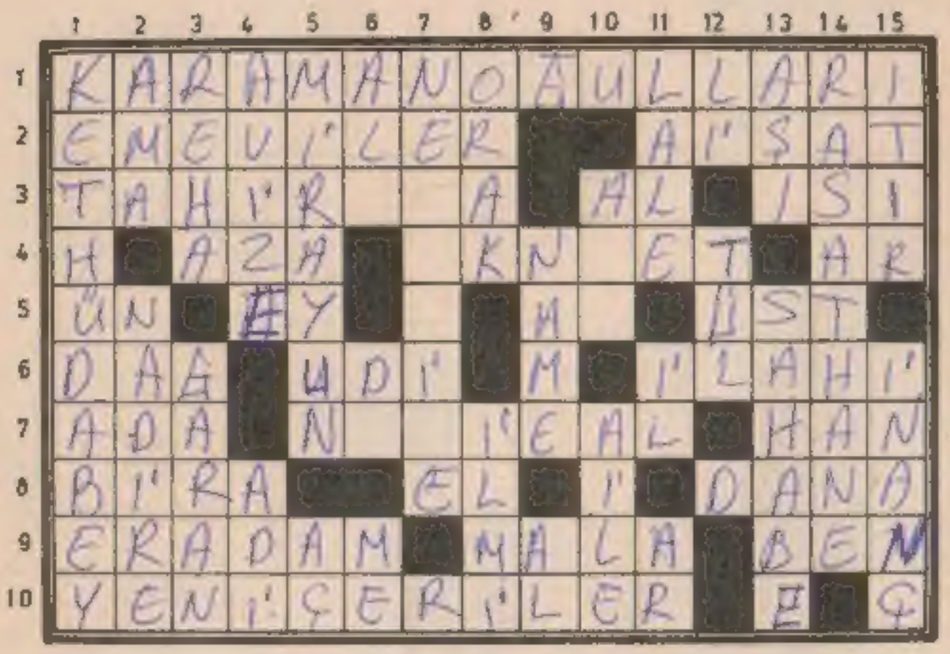

SOLDAN SAĞA: 1 — Selçuklu hanedanı son bulunca Konya'yı kendi hükümleri altına alan hanedanın adı. 2 — 89 yıl saltanat sürea İlk İslâm hanedanının adı; Bir cemiyete ödenen yıllık para. 3 — XVIII. yüzyıl klasik Türk musikisinin ünlü bestecilerinden biri; Bir emir; Harareti. 4 — Üye; Ceza; Utanma. 5 — Nam; Bir nida; Bir nota; Mâfevk. 6 — Büyük tepe; Ud çalan; Allah'a ait. 7 — Etrafı su ile çevrili olan; Kökten; Eski Türkler'de devlet başkanı. 8 — Bir çeşit içki; Bir unvanın; Sığırın büyümüş yavrusu. 9 — Mert kişi; Duvarcı âleti; Bazı kişilerin tenînde bulunan leke veya kabarık. 10 — Osmanlı ordusunda ağır piyâde sınıfı.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Osmanlı teşkilâtında içişleri bakanı. 2 — Kör; Bir kadın adı. 3 — Bir erkek adı; Genç denecek yaşta kaybettiğimiz hakemlerimizden birinin soyadı. 4 — Tavana asılan şamdanlı süs; Bayağı. 5 — Osmanlı Sarayında has atının âmiri olan general; Tok olmayan. 6 — İyi; Bir edat; Kuzu sesi. 7 — Kötü ve çirkin (Eski söz). 8 — Çiftçi âleti; İlme ait. 9 — Mektup; Kırmızı renk. 10 — Kaba ve kalın şayak; Ev halkı. 11 — Bir devir yaratan çiçek; Vilâyet; Bir çeşit ölçü. 12 — Lityum cıvasının simgesi; Pencereye asılır. 13 — İsmi Hz. Peygamber'in meclislerinde bulunanlara verilen ad. 14 — Gözlemevi. 15 — Güzel koku; İtikat.

Geçen sayının halli:

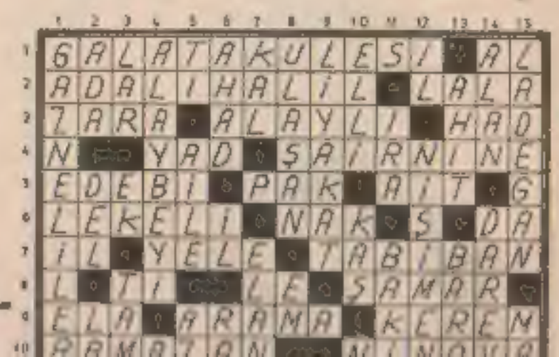

KARİKATÜR

Bir kahve köşesinde, Alman usûlü yürüyüşten sonra Türk usûlü istirahat.

Kafamız kızmayagörsün:
— Ulan get işine... Ayahlarımı geyip arhandan varırsam, yetdüğüm yerde çarparım.

Barış yoluyla girme:
— Tanrı misafiriyim yavrum...

Eskiden de çingene modası vardı:
— Kız penbe! Ne zamandan beri ahbaplarını tanımaz oldun?

— Benimki, yaşaması daha ucuz, ayrılması daha kolay diye evlenmeyi tercih etti...

Tal'at Bey'in nezâret üniforması:
— Yakışmasına yakıştı, fakat çıkarması giymesinden güç olacak.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Sıtkı Karalıoğlu (Samsun)

İnsanın maymundan türediği doğru mu? Osmanlı padişahlarının adını «Muhammed» mi, «Mehemmed» mi, «Mehmed» mi okumak lâzım? Bayburt kalesini kim yaptırdı?

İnsanın maymundan türediği hakkındaki Darwin nazariyesinin bugün hiçbir ilmî değeri kalmamıştır. Enbiyâ tarihlerindeki tarih ve yıl hesapları, geleneği gösterir; tarihî değerleri yoktur. — Osmanlı hükümdarlarının adını «Mehmed» şeklinde okumak lâzımdır. Bazı şiirlerde vezin icabı «Mehemmed» geçer. «Muhammed» okumak fanteziinden şiddetle kaçınmalıdır. Oğuz Türkleri, diğer bütün Müslümanlar'ın ve Doğu Türkleri'nin aksine, bu adı «Mehmed» şeklinde söyliyegelmişlerdir. Çok büyük bir millî inceliktir. Zira «Muhammed» adını yalnız peygamberimize tahsis etmek istemişlerdir. Bu inceliği bozmaya hakkımız yoktur. — Bayburt kalesi, ekseri Anadolu kaleleri gibi antik devre dayanmaktadır. Justinianus devrinde VI. asırda yenilendiğini biliyoruz. Sonradan Selçuklular ve Osmanlılar, kaleyi onarmışlardır. 1828-29 Türk - Rus harbinde, Ruslar tarafından tahrîb edilmiştir.

Neclâ Gebeci (Kastamonu)

Osmanlı devrinde «Memleketeyn» diye adı geçen yer neresidir

Memleketeyn, yani «İki Memleket» Osmanlılar'ın Eflâk ve Boğdan'a taktıkları isimdir. Eflâk ve Boğdan voyvodalıktı. İç bağımsızlıkları tamamen sınırlıydı. Bu voyvodalıkların prenslerini de doğrudan doğruya Divân-ı Hümâyûn tayin ederdi.

Ruhi Koray (Beşiktaş - İstanbul)

Boğaziçi hangi tarihte donar?

İstanbul Boğazı 9 şubat 1621'de donmuştur. Bu tarihten 16 gün önce Haliç donmuş, ardından da Boğaziçi'nin donduğu görülmüştür. Tarihte ancak birkaç defa vukubulan, İstanbul'un fethinden sonra hiç görülmemiş olan bu hadise uğursuzluk sayılmış, şairler bu olayı tesbit eden tarihler düşürmüşlerdir.

Asuman Dolunay (Yalvaç - Isparta)

Tarihte «Bulgar» adını taşıyan bir Türk boyu olduğunu biliyoruz. Bunların bugünkü Bulgarlar'la bir ilgisi var mıdır?

Bulgar Türkleri'nin bir kısmı, VI. yüzyılda Tuna civarını fethederek yerleştiler. Burda devlet kurdular. Ancak sayıları pek az olduğu için bunlar zamanla yerli halkla karıştı, eriyip gitti. Bugünkü Bulgarlar adlarını o zaman yerleşen Bulgar Türkleri'nden alır; ancak kendilerinin Türklük'le hiçbir alâkaları yoktur.

Özcan Ergün (Kadıköy - İstanbul)

Sultan Hamid'e niçin «Kızıl Sultan» denir. Bu adı kim takmıştır?

Sultan Hamid'e «Kızıl Sultan» denmez. Öyle diyenler Türk tarihinden ve dünya siyasetinden bîhaber kimselerdir 1895-96 yıllarında Ruslar'dan ve başka Avrupa devletlerinden destek gören Ermeni komitecileri Avrupa'da, Türkler'in Hıristiyanlar'ı kestiği yolunda şiddetli bir propagandaya girişmişti. Bu propagandaların tesiri altında kalan meşhur Fransız tarihçisi Albert Vandal, Sultan Hamid'e «Le Sultan Rouge» adını taktı. Sonradan milliyet hissinden mahrum, Türk ve dünya siyasetinden habersiz, aydın geçinen bir çok Türk, bu adı «Kızıl Sultan» diye tercüme ederek kullandı.

Selim Ertugan (Bitlis)

Bir kaynakta, Sultan Aziz tahttan indirildikten sonra şahsî servetinin yağma edildiğini okudum; bunun aslı var mıdır?

Sultan Aziz hal'edildikten sonra ailesi efradıyle beraber alelacele Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarıldı. Bu sırada saraya dolan askerler mücevherlerin bir kısmını yağma etti. Rüşdü, Avni ve Midhat Paşa'lar saraya gelince, bugünkü râyiçle 220 000 000 lira değerinde mücevher buldular ve bunu satılmak üzere Hristaki adındaki Rum sarrafa teslim ettiler. Adam bu paralarla beraber Avrupa'ya kaçtı, bir daha da izine rastlanmadı. Ayrıca bugünkü râyiçle 23,5 milyon lira tutan nakit parası da yağma edildi.

Sıtkı Karalıoğlu (Samsun)

İltifatlarınıza teşekkür ederiz. Millî kültür bahsinde sizin gibi düşünüyoruz. Birbiri ardından iki mektubunuzu da aldık.

Necati Toprak (Kızılcahamam - Ankara)

Karakoyunlu devleti ne kadar sürmüştür? İran ve Irak'a hâkim olmaları hangi tarihe rastlar?

Karakoyunlular 1365'ten 1469'a kadar 104 yıl hüküm sürmüşlerdir. Ancak imparatorluk şeklinde İran ve Irak'a hakim olmaları 1437 - 1467 arasındaki 30 yıldan ibarettir. İran imparatorluk tacı 1467'de Akkoyunlular'a geçmiş, iki yıl sonra da, Karakoyunlular, Akkoyunlular tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Mustafa Sepetçi (Kadıköy - İstanbul)

İber yarımadasındaki Müslüman hakimiyeti ne kadar sürdü? Müslümanlar'ın hakimiyetinin sonunda Avrupalılar'ın oradaki kütüphaneyi yaktığı doğru mu?

İspanya - Portekiz'deki Müslüman hakimiyeti 711 - 1492 yılları arasında tam 781 yıl sürmüş. Gırnâta'nın Katolik Hükümdarlar'a teslim olmasiyle son bulmuştur. İspanyollar, Gırnâta'yı işgal edince eşine rastlanmamış bir barbarlık göstererek 800 000'den fazla yazma kitabı şehrin meydanında yaktılar. Müslümanlar'ın sekiz asır boyunca dünyanın her tarafından toplanan bu eserlerin yakılmasından doğan boşluk bugüne kadar telâfi edilememiştir.

Prs. Atğm. Hayrettin Gerçek (Niksar - Tokat)

Yılda iki cilt vermeniz ve her cilde ait bir fihrits bulunmaması, Hayat Tarih Mecmuası koleksiyonundan faydalanmayı güçleştirmektedir.

Başlangıçtan beri bu yolu tutuyoruz. Mamafih her sayının başında bir fihrist vardır. Emsali Avrupa dergilerinde de cilt fihristi verilmemektedir. Siz isterseniz 6 sayıyı değil, 12 sayıyı bir arada ciltletebilirsiniz. Nitekim mecmua koleksiyonu, yıllık ciltler hâlinde de satılmaktadır. Tevecciihünüze teşekkürler.

Zeki Üçüncüoğlu (Akçaabat - Trabzon)

Tarihimizde ibret verici olaylara ait bir kitap hazırladım. Neşri için yardımcı olabilir misiniz?

Çalışma arzunuz takdire değer. Fakat mahiyetini bilmediğimiz bir kitap hakkında nasıl bir yardım yapabiliriz? Üstelik bu kitabın gelirinin fakir öğrencilerinize bırakılacağını yazıyorsunuz. Bu tip kitaplar, büyük müesseseler tarafından yayınlanmadıkça, bir gelir bırakmazlar.

Mehmet Ali Sayder (Beşiktaş - İstanbul)

Bir yerde Fâtih Sultan Mehmed'in annesinin Fransız olduğunu okudum. Doğru mu?

Doğru değildir. Böyle eski bir rivayet vardır ve bu rivayetle Fransızlar öteden beri öğünürler. II. Mahmud'un annesinin Fransız olması gibi, bu söylentinin de en küçük bir tarihî mesnedi yoktur. Fâtih'in annesi Hümâ Hâtun, çok kuvvetle tahmin edilir ki, İsfendiyâroğulları'ndan bir Türk prensesidir.

Selim Alibeyoğlu (Kangal - Sivas)

İlk Türk Müslüman devleti hangisidir?

Bir Türk tarafından kurulan ilk Müslüman devleti «Tolunlu Devleti»dir. Mısır'da kurulmuştur. Devletin kurucusu Ahmed, Tolun adlı bir Türk'ün oğludur. 37 yıl yaşayan devlet 884 yılında kuruldu.

Fâkir Şeren (Karşıyaka - İzmir)

Teoman Yabgu'dan önceki ve sonraki Hun hükümdarı kimlerdi ?

Teoman Yabgu'dan öncesi hakkında bir şey söylemek bugün için imkânsızdır. Ancak onun ilk Hun hükümdarı olmadığı şüphesiz gibidir. Çünkü atalarının da hükümdar olması gelenek icabıdır. Teoman Tuğgu'dan sonra ise yerine oğlu Mete (Oğuz Han) geçmiştir .

Süleyman Akgün (Bilecik)

Sultan Aziz Avrupa seyahatine hangi yıl çıktı? Seyahat kaç gün sürdü?

Sultan Aziz Avrupa seyahatine 31 haziran 1867 tarihinde başladı, 7 ağustos'ta İstanbul'a döndü. Sultan Aziz'in Avrupa seyahati Türkiye tarihinin ilgi çekici olaylarından biridir, çünkü o tarihe kadar hiçbir Osmanlı hükümdarı yabancı bir ülkeyi ziyaret etmemişti.

Hayat

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira